

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

**ADANA İLİNDE EKONOMİK KRİZ NEDENİYLE İŞSİZ KALANLARIN SOSYO-
EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ**

Fatih BAYBURTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI

**ADANA İLİNDE EKONOMİK KRİZ NEDENİYLE İŞSİZ KALANLARIN SOSYO-
EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ**

Fatih BAYBURTLU

Danışman: Prof. Dr. Seda ŞENGÜL

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Deniz ÜNAL

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ebru ARICIOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2016

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Ekonometri Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Seda ŞENGÜL
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Deniz ÜNAL

Üye: Yrd. Doç. Dr. Ebru ARICIOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylım.

.../.../.....

Prof. Dr. H. Mahir FİSUNOĞLU
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,

Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / /

İMZA

Adı Soyadı

ÖZET

ADANA İLİNDE EKONOMİK KRİZ NEDENİYLE İŞSİZ KALANLARIN SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ

Fatih BAYBURTLU

Yüksek Lisans Tezi, Ekonometri Ana Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Seda ŞENGÜL

Ekim 2016, 94 sayfa

Bu çalışma, Adana ilinde ekonomik kriz sonrasında işini kaybedenlerin sosyo-ekonomik durumunu belirlemek amacıyla yapılmıştır. Veriler anket yoluyla derlenmiştir. Anketler, Adana kentsel alanda yer alan hanelere rassal olarak uygulanmıştır. Çalışmada probit modeli kullanılmıştır. Modelin bağımlı değişkeni hanehalkı reisinin ekonomik kriz nedeniyle işini kaybetme durumudur. Modelin bağımsız değişkenleri ise hanehalkı reisinin eğitim düzeyi, medeni durumu, yaşı, yaşının karesi, iş durumu, hanehalkının göç etme durumu ve hanehalkı toplam gelirinin logaritmasıdır. Hiç evlenmemiş hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılığı, evli olan hanehalkı reislerinden daha yüksektir. Öğrenim düzeyi üniversite olan hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılığı, öğrenim düzeyi ilkokul, ortaokul ve lise olan hanehalkı reislerinden daha düşüktür. Hanehalkı reisinin yaşı ile işini kaybetme olasılığı arasında pozitif yönlü, yaşının karesiyle işini kaybetme olasılığı arasında negatif yönlü ilişki vardır. Hanehalkının toplam geliri arttıkça hanehalkı reisinin işini kaybetme olasılığı azalmaktadır. Adana'ya iş bulma ümidiyle veya zorunlu göç ederek gelen hanelerde, hanehalkı reisinin işini kaybetme olasılığı yüksektir.

Anahtar Kelimeler: Adana, işsizlik, mortgage krizi, probit model

ABSTRACT**IDENTIFYING SOCIO-ECONOMIC FEATURES OF THOSE LEFT
JOBLESS DUE TO ECONOMIC CRISIS IN ADANA PROVINCE****Fatih BAYBURTLU****Master Thesis, Department of Econometrics****Supervisor: Prof. Dr. Seda ŞENGÜL****October 2016, 94 Pages**

This research is done to determine economic status of people who lost their jobs after the economic crisis. Datas are collected via questionnaire. Questionnaires are applied randomly to houses around Adana city center. Probit model is used in study. Dependent variable of the model is the home leader situation who lost his/her job because of the crisis. Independent variables of the study is education level, marriage status, age, quadratic of home leader age, job status, migration of home members and total income of home members. Single home leaders have more possibility of losing their jobs than married home leaders. Possibility of losing the job for university graduateds are lower than lementary, secondary and high school graduateds. There is positive way of possibility between home leader age and possibility of losing his/her job. Whereas there is negative way of possibility between his/her age and quadra and possibility of losing his/her job. As long as home members income increase possibility of losing job decreases. Families who come Adana or immigrate Adana with the hope of finding job have high possibility of losing their jobs.

Keywords: Adana, unemployment, mortgage crisis, probit model

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca bana yol gösteren, yardımlarını esirgemeyen, her zaman sabırlı ve anlayışlı olan çok değerli hocam Prof. Dr. Seda ŞENGÜL'e desteklerinden dolayı sonsuz teşekkürlerimi, sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Bu çalışma İİBF2010YL12 numaralı proje kapsamında Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma fonu tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
EKLER	xiv

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı.....	1
1.2. Çalışmanın Önemi.....	2
1.3. Çalışmanın Planı.....	2

BÖLÜM II

KRİZ TANIMI VE TÜRLERİ

2.1. Ekonomik Kriz Tanımları.....	3
2.2. Finansal Krizler	4
2.3. Finansal Kriz Türleri.....	4
2.3.1 Para Krizleri	4
2.3.2. Bankacılık Krizleri	5
2.3.3. İkiz Kriz	6
2.3.4. Dış Borç Krizleri	6
2.3.5. Sistemik Finansal Krizler	7
2.4 Reel Sektör Krizleri	7

BÖLÜM III

TÜRKİYE'DE 1990 SONRASI YAŞANAN KRİZLER

3.1. 1994 Krizi	11
3.2. Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi	15

BÖLÜM IV

MORTGAGE KRİZİ

4.1. Mortgage Sistemi.....	21
4.1.1. Mortgage Kredi Türleri.....	22
4.1.1.1. Prime Krediler.....	23
4.1.1.2. Devlet Garantili/Sigortalı Krediler.....	23
4.1.1.3. Alt-A Krediler.....	23
4.1.1.4. Subprime(Eşik Altı) Krediler.....	23
4.1.2. Mortgage Piyasasının İşleyişi.....	24
4.1.2.1. Kredi Alanlar-Verenler.....	24
4.1.2.2. Menkul Kıymetleştirme.....	25
4.1.2.3. Refinansman.....	25
4.1.2.4. Sigorta Şirketleri.....	25
4.1.2.5. Kredi Derecelendirme.....	26
4.2. Krizin Oluşumu.....	26
4.3. Krizin Dünyaya Etkisi.....	28
4.3.1. Konut Fiyatları.....	29
4.3.2. Büyüme.....	30
4.3.3. İşsizlik.....	30
4.3.4. Enflasyon.....	31
4.3.5. Dünya Ticaret Hacmi.....	32
4.3.6. Ülkelerin Dünya Ekonomisindeki Payları.....	33
4.4. Krizin Türkiye'ye Etkisi.....	33
4.4.1. Dış Ticaret.....	37
4.4.2. Büyüme.....	38
4.4.3. Enflasyon.....	39
4.4.4. İşsizlik.....	39

BÖLÜM V

İKİ DURUMLU TERCİH MODELLERİ

5.1. İki Durumlu Tercih Modellerinin Yapısı.....	48
5.2. Probit Modeli.....	48
5.2.1. Probit Modelinin Tahmini.....	50

BÖLÜM VI

UYGULAMA SONUÇLARI

6.1. Çalışmanın Verileri.....	53
6.2. Anket Verilerinin Değerlendirilmesi	53
6.3. Çalışmanın Modeli ve Modelde Kullanılan Değişkenler	69
6.4. Modelin Bulguları.....	72

BÖLÜM VII

SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuç ve Öneriler	75
KAYNAKÇA	80
EKLER	86
ÖZGEÇMİŞ	94

KISALTMALAR

- BDDK:** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
DİBS: Devlet İç Borçlanma Senetleri
FICO: Fair Isaac & Corporation
GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF: International Monetary Fund
KDNRM: Klasik Doğrusal Normal Regresyon Modeli
KDRM: Klasik Doğrusal Regresyon Modeli
KKBG: Kamu Kesimi Borç Gereği
OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SEGE: Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi
TCMB: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi	9
Tablo 2. Krizin Öncü Göstergeleri	16
Tablo 3. Toplam İpotek ve Subprime İpotek Kredileri Menkul Kıymetleştirilmesi	27
Tablo 4. 2006-2014 Yılları Arasında Büyüme Oranları	30
Tablo 5. 2006-2014 Yılları Arasında İşsizlik Oranları	30
Tablo 6. 2006-2014 Yılları Arasında Enflasyon Oranları	31
Tablo 7. Dünya Ticaret Hacmi	32
Tablo 8. Seçilmiş Ülkelerin Dünya Ekonomisindeki Payları	33
Tablo 9. Türkiye’de Banka Sayısı, Şube Sayısı ve Çalışan Sayısı	35
Tablo 10. Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Tutarları	36
Tablo 11. Türkiye’nin Dış Ticaret Dengesi	37
Tablo 12. Türkiye’de Sektörel Büyüme Oranları	38
Tablo 13. TR62(Adana, Mersin) Bölgesinde Geniş Yaş Grubuna ve Yıllara Göre İşsizlik Oranı	43
Tablo 14. TR62(Adana, Mersin) Bölgesinde Eğitim Durumuna ve Yıllara Göre İşsizlik Oranı	44
Tablo 15. Türkiye’de ve Adana İlinde İşgücünün Sektörel Dağılımı	44
Tablo 16. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması	46
Tablo 17. Hanehalkı Reislerinin Kriz Nedeniyle İşten Çıkarılma Durumu	53
Tablo 18. İşini Kaybetmeyen Hanehalkı Reislerinin Çalışma Süresi(Yıl), Aylık Geliri (TL) ve Günlük Çalışma Süresi(Saat).....	53
Tablo 19. İşini Kaybedip İş Bulamayan Hanehalkı Reislerinin Çıkarıldığı İşteki ve Yeni İşindeki Çalışma Süresi(Yıl), Aylık Geliri(TL) ve Günlük Çalışma Süresi(Saat)	54
Tablo 20. İşini Kaybedip İş Bulamayan Hanehalkı Reislerinin İş Arama Durumu, Çıkarıldığı İşteki Durumu ve Geçimini Sağlama Durumu	55
Tablo 21. Hanehalkının Oturduğu Konutun Tipi, Mülkiyet Durumu, Kira Bedeli, Oda Sayısı, Konutun Metrekaresi, Aile Tipi, Göç Etme Nedeni	56
Tablo 22. Toplam Hane Geliri ve Tasarruf Durumu	57
Tablo 23. Hanede Çalışan Birey Sayısı ve Okula Giden Çocuk Sayısı Ortalaması	58
Tablo 24. Hanehalkının Tüketim Alışkanlıkları ve Harcamalarındaki Değişim	58
Tablo 25. Hanehalkının Gıda ve İçecek Harcaması	62

Tablo 26. Hanehalkının Alışveriş Yapma Durumu	63
Tablo 27. Hanehalkının Aldığı Borç Tutarı	64
Tablo 28. Hanehalkı Devletten, Özel Kişi veya Kuruluşlardan Karşılıksız Gelir Elde Ettiye, Türü ve Elde Ettiği Toplam Gelir	65
Tablo 29. Hanehalkının Kriz Nedeniyle Alışını veya Satışını Yaptığı Gayrimenkul/Menkul Bilgisi	65
Tablo 30. Hanenin Son Bir Yıl İçinde Başka Kişi (Komşu, Akraba vb.) Kurum veya Kuruluşlara Karşılıksız Yardımda Bulunma Durumu	66
Tablo 31. Hanehalkı Reisinin ve Eşinin Son İki Yılda Sağlık Durumu ve Evlilik İlişkileri	67
Tablo 32. Hanenin Son 2 Yılda Fatura Ödemeleri	68
Tablo 33. Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri	70
Tablo 34. Probit Modelinin Parametre Tahminleri	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. ABD Konut Fiyatları.....	29
Şekil 2. Dünyada Konut Fiyatları.....	29
Şekil 3. ABD ve Türkiye’de Mortgage Kredilerinin GSMH’ya Oranı.....	34
Şekil 4. Türkiye’de Kişi Başına Düşen GSYİH (ABD Doları).....	38
Şekil 5. Türkiye’de Enflasyon Oranları	39
Şekil 6. Türkiye’de Yıllara Göre İşsizlik.....	40
Şekil 7. Türkiye’de Yaş Grubuna ve Yıllara Göre İşsizlik Oranları.....	41
Şekil 8. Türkiye’de İşsizliğin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı.....	41
Şekil 9. Türkiye’de İşgücüne Katılım Oranları	42
Şekil 10. Adana İlinde İşgücüne Katılım, İstihdam ve İşsizlik Oranı	43
Şekil 11. 2008-2013 Dönemi Adana İli İhracat ve İthalat Değerleri	45
Şekil 12. Türkiye ve TR62 Bölgesinde Yıllara Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranları....	45
Şekil 13. Birikimli Olasılık Dağılım Fonksiyonu.....	49

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Adana İlinde Ekonomik Kriz Nedeniyle İşini Kaybedenlerin Sosyo-Ekonomik Durumlarının Araştırılması Amacıyla Yapılan Anketin Soruları.....	86
--	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışma Adana ilinde kriz sonrası ekonomik değişimlerin haneler üzerindeki etkisini araştırmak ve bireylerin sosyo-ekonomik özelliklerinin işini kaybetme olasılığı üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Adana ilinde işten çıkarılmış ve yeniden istihdam edilenlerin ücretlerinde kayda değer bir azalma olup olmadığı, yeniden istihdam edilenlerin yeni işlerinin niteliğinin önceki işlerine göre değişip değişmediği, iş kaybetme, işsizlik süresi, gelirin düzensizliği ve eksik işgücü temelinde yaşanan ekonomik ve sosyal sorunların ortaya konulması da amaçlananlar arasındadır.

Bu amaçlar doğrultusunda yanıt aranacak sorular ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Hanede kriz nedeniyle işini kaybeden, işten çıkarılan hanehalkı reislerinin olup olmadığı,
- Hanede kriz nedeniyle işini kaybeden hanehalkı reislerinin cinsiyet, medeni durum, eğitim, yaş vb. özelliklerinin neler olduğu,
- İşini kaybedenlerin yeniden iş bulup bulamadığı,
- Yeniden iş bulanların ne kadar süre işsiz kaldığı,
- Önceki ve yeni işlerinden elde ettikleri ücret, günlük çalışma süresi,
- Kriz nedeniyle işini kaybeden ancak iş bulamayanların ne kadar süredir işsiz oldukları, iş bulma ümitlerinin devam edip etmediği, geçimlerini nasıl sağladıkları,
- Hanelerin tüketim harcamalarında (gıda, giyim, konut, eğitim vb), gelirlerinde değişikliğin var olup olmadığı, değişiklik var ise bu değişikliğin ne kadar olduğu,
- Hanelerin kriz nedeniyle fatura ödemelerinde (elektrik, su, telefon, kredi kartı borcu ödemelerinde) zorluk yaşayıp yaşamadığı,
- Kriz nedeniyle hanelerin gelirlerinde, tüketim harcamalarında vb. gözlenen değişimler,

- Kriz öncesi ve sonrasında hissedilen stres düzeyinde, fiziksel ve psikolojik sağlık durumunda ve evlilik ilişkisinde, sorunlarla başa çıkabilme güveninde değişimin olup olmadığı

1.2. Çalışmanın Önemi

Ekonomik krizlerin etkilerini irdeleyen çalışmalar genellikle temel ekonomik göstergeler bazında, finansal piyasaların, reel sektörün, istihdamın ve işsizliğin krizden nasıl etkilendiği ve krizden çıkış için gerekli istikrar ve yapısal uyum politikalarının ve kurumsal düzenlemelerin neler olacağı üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak, krizin makro düzeyde etkilerinin yanı sıra, krizin haneler üzerindeki etkilerini incelemek pek çok bakımdan göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Bu çalışmanın önemi, krizin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 2009 ve 2010 yılında Türkiye genelinde işsizlik oranının en yüksek olduğu il olan Adana'da yapılmış olmasıdır.

1.3. Çalışmanın Planı

Bu çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve planı anlatılmıştır.

İkinci bölümde kriz tanımı ve türleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde Türkiye'de 1990 sonrası yaşanan 1994 ve 2000-2001 krizlerinden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde Mortgage sistemi açıklanmış, mortgage krizinin ortaya çıkışı anlatılmış ve Dünya'ya ve Türkiye'ye etkilerine değinilmiştir.

Beşinci bölümde probit modeli ve probit modelin tahmini anlatılmıştır.

Altıncı bölümde anket verileri probit model kullanılarak analiz edilmiş, ankete katılanların sosyo-ekonomik durumu değerlendirilmiştir.

Yedinci bölüm sonuç bölümüdür. Bu bölümde araştırmadan elde edilen önemli bulgular yorumlanmıştır.

BÖLÜM II

KRİZ TANIMI VE TÜRLERİ

2.1. Ekonomik Kriz Tanımları

Kriz kelimesinin kökeni Yunanca “karar vermek” anlamına gelen “krisis” sözcüğünden meydana gelmektedir. Ayrıca kriz kelimesi “birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme”, “büyük sıkıntı”, “buhran” ve “bunalım” gibi kelimelerle eşanlamlı olarak da kullanılmaktadır. Kökenine bakıldığında zaman “karar vermek” anlamında olan kriz geçmiş ve geleceğe yönelik kararların sorgulanmasının gerekli olduğu anlamını taşımaktadır.

Bir durumun kriz olabilmesi için, krizin temel unsurlarının bilinmesi gerekir. Krizden söz edebilmek için, önceden bilinmeyen ya da öngörülemeyen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet, mikro düzeyde ise firmaları ve bireyleri ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarması gerekir. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak gerekir. Zira normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorunu kriz olarak değerlendirmek doğru değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik biçimde ortaya çıkan ciddi bir sorun olarak düşünülebilir. Rutin gelişmeler ve sorunlar kriz değildir. Krizin en önemli özelliğinin önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkması olduğu söylenebilir (Duman, 2011, s. 15).

Kriz, denetlenemeyen bazı dış faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve sisteme zarar veren olumsuz gelişmeler olarak da tanımlanabilir. Kriz bir taraftan her hangi bir faktöre bağlı olarak beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan sıkıntılı bir dönemin yaşanmasına neden olurken, diğer taraftan bazı çevreler veya kesimler için krizin yeniden yapılanma yolunda bir fırsat olarak anlaşıldığı görülmektedir. Bu bağlamda kriz, ekonomik ve kurumsal yapıda yeni bir dönemin başlangıcı olarak ifade edilebilir (Uludağ ve Arıcan, 2003, s. 51).

Ekonomik kriz, ekonomik gelişme süresinde mal ve hizmetlerin arz ve talep dengelerinin bozulması, tüm ekonomik unsurlar arasındaki ilişkilerin sekteye uğramasına neden olan olumsuz olay olarak tanımlanabilir (Çapraz, 2001, s. 3).

Ekonomik kriz; para, sermaye, işgücü, mal ve hizmet piyasalarında karar alan birimleri aşırı ihtiyatlı davranmaya iten ve ekonomik göstergelerde sürekli kötüleşme yaratan güven sarsılması olarak tanımlanabilir (Türkkan, 2006, s. 93).

Ekonomik krizler; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya döviz piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001, s. 174).

Belli başlı makroekonomik kriz türlerini, reel sektör krizleri ve finansal krizler olmak üzere iki ana başlık altında toplayabiliriz.

2.2. Finansal Krizler

Finansal piyasalarda işlem gören döviz kurları, bono ve hisse senedi gibi finansal araçların fiyatlarındaki veya miktarlarındaki ani ve sert değişmeler finansal kriz olarak tanımlanabilir (Kibritçioğlu, 2001, s. 1).

Finansal krizleri, finansal sistemde ortaya çıkan, finansal sistemin varlık değerlemesi, krediler ve ödemeler gibi önemli fonksiyonlarını kesintiye uğratan bir şok biçiminde tanımlamak da mümkündür (Erdoğan, 2006, s. 5).

Finansal krizler; ülke ekonomisinin makro ekonomik dengelerinde ortaya çıkan, önceden bilinmeyen ve öngörülemeyen bazı gelişmelerin sonucunda, makro düzeyde ülkenin tümünü, mikro düzeyde firmaları ve bireyleri etkileyen, bulaşıcı ve yaygınlaşıcı etkisi de bulunan şoklar olarak tanımlanmaktadır (Ersoy, 2007, s. 8).

2.3. Finansal Kriz Türleri

Finansal krizler; para, bankacılık, ikiz kriz, dış borç ve sistematik olmak üzere beşli genel bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bunun yanında kaynaklandıkları sektöre göre özel-kamu ve bankacılık-şirket krizleri; dengesizliklerin yapısına göre, akım dengesizlikler (cari hesap ve bütçe dengesizlikleri) ve stok dengesizlikler (varlıklar ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu) ve bu dengesizliklerin kaynaklandığı finansmanın vade yapısına göre likidite krizi ve borç ödeyememe krizi şeklinde de sınıflandırılabilir (Korkmaz ve Tay, 2011, s. 112).

2.3.1. Para Krizleri

Para krizi, literatürde döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. Döviz kurundaki ani bir hareket ve sermaye hareketlerindeki keskin bir değişme sonucu ortaya çıkmaktadır. Özellikle sabit döviz kuru sisteminde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden ulusal para ile şekillendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırılmaları

sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.

Bir ülke parasının üzerindeki spekülâtif saldırı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi ortaya çıkmaktadır. Para krizi, bir ülke parasına güvenin kaybolması dolayısıyla spekülâtif fonların ülkeyi terk etmeye başlaması ve merkez bankasının tüm destekleme çabalarına rağmen mevcut kurun sürdürülemez olarak ulusal paranın devalüe edilmesi veya tümünden dalgalanmaya bırakılması biçiminde de tanımlanmaktadır. Döviz krizleri genelde sabit kura dayalı dezenflasyon programları sonucu ortaya çıkmakta ve yerli paranın değer kazanması sonucu, cari işlemler dengesindeki açık büyümektedir. Buna rağmen sabit kurdan çıkamayan ülkeler, ister istemez bir krize sürüklenmektedir.

Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerdeki para krizleri ödemeler dengesi krizleri diye adlandırılarak, dikkat döviz rezervi azalmalarına çekilirken, esnek kur sistemi uygulayan ülkelerdeki krizlere döviz kuru krizi adı verilerek, dikkat rezerv azalmaları yerine kur değişmelerine çekilmiş olmaktadır (Turgut, 2007).

2.3.2. Bankacılık Krizleri

Bankacılık krizleri genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden; bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanmaktadır. Daha açıkçası, geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerler piyasasındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedeniyle bankaların aktif yapılarının bozulması bankacılık krizlerinin temel nedenleri olmaktadır. Bankacılık krizlerinin bir başka tanımı da, bir ya da birden fazla bankaya güvenin sarsılması, halkın aniden ve yaygın olarak mevduatlarını çekmek için bankalara hücum etmesi olarak tanımlanmaktadır.

Bankacılık krizini teşhis ederken sorunun bir tek bankaya mı yoksa az sayıda bankaya mı ilişkin olduğunu, yoksa sorunun sistematik denilen bütün piyasayı ilgilendiren bir sorun mu olduğunu belirlemek son derece önemlidir. Tek bir bankanın başarısızlığı her zaman tüm bankacılık sistemini sarsmayabilir; ancak krizdeki bankanın, bankacılık sistemi içindeki payının büyüklüğü, krizin sistemik bir krize dönüşmesi olasılığını artırmaktadır.

Döviz krizlerinin bankacılık krizlerine neden olduğu iddia edilmektedir. Şöyle ki; (1) Kriz öncesi dönemde uygulanan sabit döviz kuru rejimi terk edilmeden önce spekülatif saldırılar sonucu uluslararası rezervlerin büyük ölçüde kaybolması, para stoğunda ve kredi arzında ani düşüslere yol açabilmektedir. Azalan kredi hacmi üretim üzerinde olumsuz etki yaratabilecek ve geri dönmeyen kredilerin artması bankacılık krizleriyle sonuçlanabilmektedir. (2) Döviz krizi ile birlikte gelen ulusal paranın aşırı değer kaybı sonucunda, bankalar arasında büyük miktarlarda olan ve kur riskine karşı korunmamış döviz cinsinden borçların geri ödenme problemleri ortaya çıkmaktadır. Bu problem ise, bankacılık sisteminin zayıflamasına yol açabilmektedir.

Bankacılık krizleri, para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşımakta ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğurmaktadır (Turgut, 2007)

2.3.3. İkiz Kriz

1970-2000 döneminde yapılan araştırmaların sonuçları, para ve bankacılık krizlerinin birlikte gerçekleştiğini göstermektedir. Bu kriz türü, ikiz kriz olarak adlandırılmaktadır. Finansal serbestleşme ile birlikte görülen bankacılık ve para krizleri birbirleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Bankacılık sistemi problemleri hızla yaygınlaşarak döviz kuru istikrarının önündeki en büyük engellerden birini oluştururken, para krizlerini derinleştirmektedir. Para krizleri ile bankacılık krizlerinin beraber yada birbirini takip eden zamanlarda yaşanıyor olması ve oluşumunun benzerlik taşıması, bankacılık sistemi kırılganlıklarının üzerinde yoğunlaşmanın krizleri öngörmeye ve önlemede yarar sağlayacağı fikrini güçlendirmiştir (Kaminsky ve Reinhart, 1999, s. 475).

2.3.4. Dış Borç Krizleri

Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumu olarak ifade edilmektedir. Özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dış borç krizleri, bir ülkenin borcunun anapara ve faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmesi durumu olarak da tanımlanabilir.

Dış borç krizlerinin en önemli özelliği krizlerin sürekli değil geçici ve bir döneme ait olmasıdır. Ayrıca, bir ülkedeki para veya bankacılık krizi tüm dünya

finansal sistemine önemli derecede olumsuz etkide bulunurken, dış borç krizine düşen bir ülkenin olumsuz etkileri yalnızca alacaklı taraf(lar)la sınırlı kalmaktadır. Bu durum, aksayan ödemenin miktarı önemli derecede büyük olsa da geçerlidir (Turgut, 2007).

2.3.5. Sistemik Finansal Krizler

Sistemik finansal krizler, finansal sistemde ortaya çıkan ve finansal sistemin, varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok olarak kabul edilmektedir (Marshall, 1998, s. 13). Potansiyel olarak finansal piyasaların ciddi biçimde bozulmasını ifade etmektedir ve ekonomik, sosyal ve politik yaşamın yapısından ve değişkenliğinden kaynaklanmaktadır.

Sistemik finansal krizlerde mutlaka bir yayılma süreci bulunmaktadır. Bir ülke, kurum veya firmadaki sorunlar, diğer bir ülke, firma veya kurumlarda çözümsüzlüğe yol açabilmektedir. Örneğin Asya krizinde başlangıçta şirket iflasları Kore ve Tayland'da gözlenirken, bu durum kısa bir süre sonra bölge ülkelerinin finansal piyasalarına yayılmıştır (Turgut, 2007).

Finansal krizler (para, bankacılık, dış borç ve sistemik finansal krizler), birbirinden bağımsız olmayıp, bir kriz, diğer bir krizi de beraberinde getirebilmektedir.

2.4. Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri, mal ve hizmet piyasalarındaki krizler ve işgücü piyasasındaki işsizlik krizi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında krizler ise, enflasyon ve durgunluk krizleri olarak ikiye ayrılmaktadır.

Durgunluk krizlerinde, mal-hizmet üretiminde azalma ve piyasada durgunluk yaşanırken, enflasyon krizlerinde ise mal ve hizmet fiyatları sürekli artmaktadır. Reel sektör krizleri; mal, hizmet ve işgücü piyasalarındaki “miktar”larda yani üretimde ve istihdamda ciddi daralmalar biçiminde ortaya çıkarlar. Reel sektör krizleri GSMH ve istihdamda önemli daralmalara neden olurlar.

Mal ve hizmet piyasalarında görülen krizlerden ilki, enflasyon krizidir. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki değişimdir. Enflasyon sürecinde mal ve hizmetlerin fiyatlarında sürekli ve normal düzeyinin dışında artış yaşanmaktadır. Enflasyon krizi de, bu artışın kontrol edilemeyen bir noktaya ulaşması durumudur. Fiyatlarda görülen sürekli artışların nedenleri, sürekli ve yüksek kamu açıkları, döviz

kuru artışlarının ithal girdi fiyatlarını arttırması ve politik sebeplerle toplumun enflasyonun düşeceğine inanmaması olarak sıralanabilir.

Mal ve hizmet piyasalarında görülen krizlerden ikincisi, durgunluk krizidir. Durgunluk krizi, fiyatlar genel seviyesindeki sürekli artışların, mal ve hizmet üretimi yatırımlarını teşvik edecek düzeyin altında gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle durgunluk krizi, yatırımların yetersizliği nedeniyle GSMH artış hızının düşük düzeyde kalmasıdır.

İşgücü piyasasında görülen işsizlik krizi ise, ülkedeki işsizlik oranının olağan düzeyinin üzerine çıkması şeklinde tanımlanabilir. Emek piyasasında iş bulma ve işsiz kalma sorunu yaşanıyor, işsizlik oranı normal kabul edilen seviyenin üstünde seyrediyor ise, o ülkede işsizlik krizi yaşanıyor denilebilir (Tumay, 2010).

BÖLÜM III

TÜRKİYE’DE 1990 SONRASI YAŞANAN KRİZLER

Türkiye’de yaşanan krizleri daha iyi anlayabilmek için ilk olarak krizi oluşturan nedenleri ve Türkiye ekonomisinin yaşadığı dönüşümü incelemek gerekmektedir. Türkiye Ekonomisi, 2000’li yılların başına kadar kronik enflasyon sorunu yaşamıştır. Türkiye ekonomisinde yaşanan krizler, özellikleri açısından; 1980 öncesi krizler ve 1980 sonrası krizler olarak sınıflandırılarak incelenebilir. Bu iki dönem birbirinden tamamen farklı mali, iktisadi ve yapısal özellikler taşımaktadır (Tablo 1).

Tablo 1

Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin Anatomisi

	1980 Öncesi	1980 Sonrası
Krizlerin Nedeni ve Niteliği	Yapısal Sorunlardan kaynaklanan daha çok ödemeler dengesi krizleri niteliğinde	Dışsal etkilerden kaynaklanan finansal içerikli para krizleri (Döviz krizi, Likidite krizi)
Krizlerin Reel Ekonomiye Yansımaları	Sınırlı	Geniş ölçekli ve yaygın
Krizler Karşısında Alınan İstikrar Tedbirleri	Daraltıcı bütçe ve maliye politikaları uygulamaları	İhracata dayalı sanayileşme
Sermaye Akımları	Kısıtlamalara tabi ve krizlerin oluşumunda belirleyici rolü bulunmamakta	Daraltıcı para politikası
Bankacılık Sektörü	Devlet kontrolünde ve kriz yaratıcı etkisi bulunmamakta	Tamamen serbest ve krizleri oluşturan temel etkenlerden biri konumunda
KKBG	Kalkınma planları çerçevesinde ve sürdürülebilir seviyede	Sürdürülemez boyutlarda
Dış Ticaret Açığı	Yapısal nedenler sebebiyle oluşmakta	Dışsal etkiler nedeniyle oluşmakta
Devlet Bütçesi Finansmanı	Vergiler ve uzun vadeli dış krediler	Kısa vadeli dış krediler ve yoğun iç borçlanma

Kaynak: Somçağ, 2006

1980 öncesi dönemde Türkiye’de ortaya çıkan krizler daha çok ülkenin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanmakta ve yapısal özellikler taşımaktadır. Oysa 1980 sonrasında küreselleşmeye uyum sağlama çabaları sonucunda finansal piyasalar serbestleştiği gibi, krizler de artık daha farklı bir yapıya bürünmüşlerdir. 1980 öncesinde ödemeler dengesi krizleri veya yokluk, kıtlık, karaborsa krizleri şeklinde meydana gelen ekonomik bunalımlar, 1980 sonrasında dışsal aktörlerden kaynaklanan finansal krizler şekline dönüşmüş ve daha çok likidite veya döviz krizi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Ayrıca 1980 sonrası krizleri 1980 öncesi ile karşılaştırıldığında etki alanlarının daha geniş olduğu ve ekonomiyi derinden etkiledikleri görülmektedir. Krizleri oluşturan nedenler açısından incelendiğinde ise 1980 öncesindeki krizlerin oluşumunda bankacılık sektörünün ya da sermaye akımlarının katkısı yok denecek kadar azdır. Fakat 1980 sonrasında bu durum tam tersine dönmüştür. Artık krizleri oluşturan temel nedenlerden biri sermaye akımları ve bankacılık sektörü sorunlarıdır ve bu süreç daha çok dışsal aktörlerin kontrolünde gelişmektedir. KKBG ise önceki dönemde sürdürülebilir seviye ve kalkınma planları çerçevesinde yürütülürken, sonraki dönemde kontrolsüz bir biçimde artmış ve sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır (Uygun, 2001).

24 Ocak 1980’de mal ve hizmet ticaretinin serbestleştirilmesi ve ulusal fiyat sisteminin dünya fiyatlarına yaklaştırılması amacıyla ekonomik kararlar alınmıştır. Bu amaca yönelik olarak sürecin ilk basamağını mal piyasalarının dışa açılması ve ithalat rejiminin serbestleştirilmesi oluşturmuştur. Programın ikinci basamağı ise finansal serbestleşmenin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda ulusal mali piyasalar serbestleştirilmiş ve dış finansal serbestlik sağlanmıştır. Örneğin, Türkiye’de 1988 yılında uluslararası sermaye hareketlerine getirilen kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu karar sonucunda para transferleri tamamen serbest hale gelmiş, ayrıca vatandaşların döviz bulundurmalarına ve bankalarda döviz hesabı açmalarına izin verilmiştir. Bu tarihten sonra yönetime gelen hükümetlerin neredeyse tamamı kamusal harcamaları finanse etmek için vergileri veya uzun vadeli dış kredileri kullanmak yerine, kısa vadeli iç borçlanmayı tercih etmişlerdir. Finansal piyasaların serbestleşmesine dayanan IMF programı, yabancı sermaye akışının artacağı ve bunun da kalkınmayı hızlandıracağı beklentisi üzerine kurulmuştur.

Yapısal krizlerden finansal krizlere uzanan yolda bir dizi finansal düzenlemeler, krizlerin yapı taşlarını oluşturmuştur. 1984 yılında döviz mevduatına getirilen yasal sınırlamalar kaldırılmıştır. 1988 yılında interbank kurulmuş, 1987’de ise açık piyasa işlemleri uygulanmaya başlamıştır. Yine aynı dönemde ticaretin serbestleşmesi

doğrultusunda miktar kısıtlamaları kaldırılmış ve 1989 yılında sermaye hesapları liberalizasyonu gerçekleştirilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde artık Türkiye ekonomisi, tamamen dışa açık bir ekonomi konumuna gelmiştir (İbiş, 2013, s. 20-26).

3.1. 1994 krizi

Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren devlet borçlanmasına dayalı kamu finansman modelinin oluşturduğu iç ve dış borç faiz ve anapara geri ödeme yükümlülükleri artmıştır. Bu durum 1990’lı yılların başından itibaren kamu mali disiplinindeki aşırı bozulmanın ekonomide reel faizleri arttırıcı yöndeki etkileri ile kamu borç stoğunun yükselmesine neden olmuştur (Özçuban, 2011, s. 154).

Türkiye’nin 1990’lı yıllarda sermaye hareketlerini serbestleştirmesinin temel nedenlerinden birisi kamu kesiminin borçlanma ihtiyacını karşılamak için yabancı sermayeyi kullanmak istemesidir. Ancak yabancı sermaye Türkiye’nin ekonomik büyümesine katkı yapmamış tam tersine krizlerin sebebi olmuştur (Çimenoğlu ve Yentürk, 2009).

Sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasıyla birlikte, yüksek kar hedefleyen yabancı sermaye yüksek faiz getirili Türk bono piyasasına ve o dönemde yeni gelişen İstanbul Menkul Kıymetler Borsasına kote edilmiş pay senetlerini satın almaya yönelmiştir. Bu durum TL’nin aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Ayrıca 1990’lı yılların başlarında enflasyonu belli seviyede tutabilmek için çeşitli parasal büyüklüklerdeki artışları döviz satışları aracılığıyla sterilize etme politikası izlenerek döviz arzının artırılması da TL’nin değerlenmesinde rol oynamıştır (Ardıç, 2004, s. 147).

Ekonomik olumsuzlukların yanı sıra Körfez Savaşı’yla daralan piyasalar ve terörle mücadele için harcanan kaynaklar ile kamu kesiminin borçlanma gereği artmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereği, 1988 yılından itibaren sürekli artmış, 1988’de GSMH’nin % 4,8’i iken bu oran 1993 yılında % 12’ye ulaşmıştır. Ulusal paranın değerlenmesiyle, ihracat yapan firmaların dahi yurt içi piyasalara yönelmesi ihracatı geriletmiş ve ithalattaki artışlarla birlikte cari işlemler açığı, 1993 yılında 6 milyar 433 milyon dolara ulaşarak GSYİH’nin % 3,3’üne erişmiştir (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

1992 yılında yüzde -1,4 olan kamu tasarruflarının GSMH’ya oranı 1993 yılında yüzde -4,7 olmuştur. Artan kamu açıklarıyla devlet, cari harcamalarını bile

karşılayamayacak duruma düşmüş, maaş vermek için borçlanmak zorunda kalmıştır (Coşkun, 1998).

Kamu kesimi açıklarının finansmanının ağırlıklı olarak iç borçlanmadan sağlanması ekonomide istikrarsızlığa neden olmuştur. Toplam iç borç stoğu, 1992 yılında 194,2 milyon TL iken, 1993 yılında 357,3 milyon TL'ye yükselmiştir. 1993 yılında ekonomik amaç iç borçlanmanın azaltılması olmuştur. İç borçlanmanın azaltılmasının yolu ise iç borçlanma faiz oranlarını düşürmek olarak görülmüştür. Bu amaçla, borçlanma miktarına sınırlamalar getirilerek faiz oranları düşürülmeye başlanmış ancak yüksek enflasyon, yüksek cari işlemler ve bütçe açıkları gibi iç ve dış dengesizliklerden dolayı TL'ye güven azaldığından, TL tutmanın çekiciliği kalmamıştır. Ayrıca 1994 yılından geçerli olmak üzere tahvil ve bonolardan elde edilecek gelire yüzde 5 oranında gelir vergisi stopajı konulacağı ilan edilmiştir.

Bu durum iç borçlanmayı olumsuz etkilemiş, dış piyasalarda savaş ortamı nedeniyle yaşanan kredi daralması ve iç piyasadan borçlanmayı azaltma politikaları sonucunda Hazine, Merkez Bankası kaynaklarına yönelmiştir. 1993'de çıkarılan iki yasayla Hazine'nin Merkez Bankasından kullanabileceği avans miktarı artırılmıştır (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

Ocak 1994'de, Moodys ve Standart & Poors uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu düşürmüş, kredi notunun düşmesi ile Türkiye yatırım yapılabilir ülke durumundan, yatırımda risk taşıyan ülke konumuna gelmiştir. Uluslararası reyting kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşürmesiyle ülkeye olan güven azalmış ve dövize talep yoğunlaşmıştır.

Türkiye'nin kredi notunun düşmesiyle, dövize olan talep önemli ölçüde artmış, kurlar aşırı yükselmiştir. Resmi kurlarla serbest piyasada oluşan kurlar arasındaki marjın %23'e kadar çıkması üzerine 26 Ocak 1994 tarihinde Türk Lirası yaklaşık olarak %4 oranında devalüe edilmiştir. Nisan 1994'e kadar Türk Lirası sürekli değer kaybetmiştir. 31 Aralık 1993 tarihinde 14.458 TL olan 1 ABD doları 4 Nisan 1994 tarihinde 22.617 TL'ye yükselmiştir (Doğan, 2005, s. 85).

Ekonomide yaşanan kötü gidişi düzeltebilmek amacıyla 5 Nisan 1994'te istikrar programı açıklanmıştır. 5 Nisan 1994 kararları ile devletin ekonomiden biraz daha çekilerek üretim yapan kaynak dağıtan bir yapıyı bırakıp piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemlerini sağlayan ve sosyal dengeleri gözetten bir yapıya geçmesi öngörülmüştür (Köse, 2002).

5 Nisan kararları IMF ile işbirliği ile yapılarak hazırlanmış, Türkiye IMF programına benzer bir programı kendiliğinden yürürlüğe koymuş birkaç ay sonra ise IMF ile bir stand-by anlaşması yapılmıştır.

Enflasyon oranını azaltma(1992'de %70,1 ve 1993'te %66,1), Türk Lirasına kararlılık kazandırma, ihracatı artırma ve bunları gerçekleştirerek, sürdürülebilir bir ekonomik ve toplumsal gelişme süreci elde etme amacı doğrultusunda oluşturulan 5 Nisan Ekonomik İstikrar Programı, kısa vadeli istikrar tedbirleri ve orta vadeli yapısal düzenlemelerden oluşmaktadır. Mal ve hizmet piyasalarında kısa sürede istikrar sağlamak için yüksek oranlı zamlar yapılmıştır. Kamu harcamalarında %30 oranında kısıtlamalara gidilmiştir. Yeni vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Tüm bu önlemlerin amacı talep seviyesinin aşağıya çekilmesi ve kontrol altına alınmasıdır (Akdağ, 2012, s. 104-105).

İstikrar programının temel amacı kısa vadede fiyat istikrarını sağlamaktır. Bu amaçla ekonomide temel değişkenlerden biri sabitleştirici veya program çapası olarak seçilir. Örneğin, faiz haddi, döviz kuru, para arzı veya ücret haddinden birisi sabitleştirici olarak seçilebilir. Ekonominin bu sabitleştirici değişken etrafında istikrar bulması beklenir. 5 Nisan 1994 İstikrar Programı'nda sabitleştirici olarak ücretler seçilmiş, bütçe harcamaları ve para arzı da 8-10 ay boyunca kontrol altında tutulmuştur. Bu doğrultuda bazı sosyal kesimlerin huzursuzlukları ve protestoları pahasına, ücret ve maaşlara enflasyon oranının çok altında zam yapılmıştır. Program ücretlerin bastırılarak yurtiçi talebin daraltılmasına dayanmaktadır. Bu yolla ekonomi bir yandan soğutulup mal piyasasına istikrar kazandırılırken bir yandan da yüksek faiz politikasıyla iç ve dış borçlanma olanakları genişletilmiştir.

Kararların amacı enflasyonu hızla düşürmek, Türk Lirasına istikrar kazandırmak, ihracat artısını hızlandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözeten sürdürülebilir bir temele oturtmaktadır. Gelirlerin ekonominin rekabet gücünü dikkate alan ve verimli istihdamı destekleyen bir yapıda gelişmesi istikrarın diğer temel unsurudur. 5 Nisan 1994 tarihinde açıklanan kararlar iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm konjonktürel kararları içermektedir. Burada döviz kuru, ücret, fiyat politikaları, Merkez Bankası ve bankacılık sektörü, sermaye piyasası ile kamu sektörüne yönelik önlemler, tarımsal destekleme politikaları, toplumsal mali dayanışma ve yeni vergilere ilişkin önlemler yer almaktadır. Kamu sektörüne yönelik önlemler kamu sektörü, kamu sektörü borçlanma gereği ve finansmanına ilişkindir. Yapısal düzenlemeler bölümünde ise özelleştirme, kamu iktisadi teşebbüslerinin

iyileştirilmesi, kamu sektöründe istihdamın rasyonalizasyonu, yerel yönetimlere ilişkin idari ve mali düzenlemeler ile sosyal güvenlik kuruluşları reformu düzenlemiştir. Karabük Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Taş Kömürü Kurumunun reorganizasyonu ve Zonguldak ili ile ilgili istihdam arttırıcı önlemler de kararlarda yer almıştır (Yeldan, 2001, s. 44).

5 Nisan 1994'te karar verilip haziran ayında uygulanmaya başlanan istikrar paketi, 1995 yılının Eylül ayında erken seçim kararı alınması nedeniyle, 15. ayında ortada kalmıştır (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 2001).

(Şahin, 2002)'e göre; 5 Nisan İstikrar Programı piyasalardaki 'yangını' durdurabilmiştir; fakat GSMH'da %6'ya varan düşüş yaşanmıştır. Buna karşılık, 5 Nisan 1994 Programı yapısal hedefleri gerçekleştirmede başarılı olamamıştır. Program uygulamasını takip eden yıllarda yıllık enflasyon oranı %70-%80'lerde seyretmiştir. Kamu kesimi gelir-gider dengesizliği, vergi yasalarındaki düzenlemeye karşılık giderek derinleşmiştir. Kamu harcamalarında hizmetleri aksatmayacak biçimde tasarruflara gidilmesi sağlanamamıştır. Konsolide bütçe gelirlerinin % 40'dan fazlası (1996-1999) kamu borçları faizlerinin ödenmesi için tahsis edilmiştir.

(Ar, 2007)'a göre; 5 Nisan Kararları'nın olumlu ve olumsuz birçok etkisinin olduğu söylenebilir. 5 Nisan Kararları'nın en büyük olumsuz etkisi, fiyatların yükselmesiyle oluşan ciddi talep daralmasıdır. Stagflasyonun ötesinde oluşan durgunluk, yatırımları geriletmiş ve işsizlik artmıştır. Ayrıca, enflasyonu düşürmede ve döviz piyasasında istikrarı sağlamada başarıya ulaşamamıştır. Olumlu sayılabilecek gelişme ise, kamu açıklarını azaltıcı politikalarla, 1993'de %12,2 olan Kamu Kesimi Borçlanma Gereği / GSMH oranı 1994'de %8,1'e düşmesidir.

Türk Lirasının değer kaybetmesiyle açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankalar Merkez Bankası'nın döviz rezervlerine yönelmiştir. Bunun sonucunda 31 Aralık 1993'de 6,2 milyar dolar olan döviz rezervleri 8 Nisan 1994'de 3 milyar dolara kadar düşmüştür. 1994 krizinin ekonomiye faturası ağır olmuştur. Enflasyon oranı TÜFE bazında %106'lara çıkmış, TL bir gün içinde (5 Nisandan 6 Nisana kadar) yaklaşık %39 oranında değer kaybetmiştir (Coşkun, 1998).

1993 yılında %7,5 olan işsizlik, kriz nedeniyle 1994 sonunda %8,4'e çıkmıştır. Daha sonra kademeli olarak düşmüş ve 1995 yılında %7,2, 1996 yılında %6,5 ve 1997 yılında %5,9'a kadar gerilemiştir (Bilgin, 2004, s. 89).

1994 krizi, üretim ve yatırımda gerilemeye, borç yükünde, enflasyonda ve işsizlikte artışa, TL'de ise değer kaybına yol açmıştır. Devletin iç borçları, 1993 yılının

Ocak ayında 207 milyon TL iken, 1994 yılının Aralık ayında yaklaşık dörde katlanarak 799 milyon TL'ye kadar yükselmiştir. Dış borç ise, 1993 yılının ilk çeyreğinde yaklaşık 60,5 milyar dolar iken, 1994 yılının ilk çeyreğinde 70,8 milyar dolara kadar yükselmiştir. Kapasite kullanımı, 1993'de %82,8 iken, 1994 Nisanı'nda %71'e kadar inmiştir (Coşkun, 1998).

1993 yılında Türkiye'de 12.8 milyar dolar yabancı sermaye girişi olmuşken 1994'te 6.3 milyar dolar sermaye çıkışı olmuştur. Sonuçta ekonomide yaşanan şok -19 milyar doları bulurken GSYİH'da %5'lik daralma yaşanmıştır (Boratav, 2003).

1994 yılında talep ve üretim miktarında daralma görülmesinin sonrasında 1995, 1996, 1997 yıllarında hızlanan büyümenin sebepleri, o yıllarda gerçekleşen hızlı talep artışı ve ithalat genişlemesidir. Özellikle 1995 yılında gerçekleşen büyüme faiz ve rant kazançlarından dolayı olmuştur (Ataç, 1999).

Uygulanan daraltıcı ekonomi politikalarıyla birlikte Asya krizi ile başlayan ve Rusya kriziyle dünya ticaret hacmindeki azalma nedeniyle Türkiye'nin büyüme hızı 1998 yılında düşmüş ve 1999 yılına kadar bu durumun etkileri sürmüştür (Siverekli, 1999).

3.2. Kasım 2000-Şubat 2001 Krizi

Türkiye ekonomisi 1994 krizinden sonra hızlı bir gelişme trendine girmiştir. 1998'e kadar her yıl ortalama % 7 ile % 8 gibi çok büyük bir hızla büyüyen ekonomiye rağmen, sağlam ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturulamamış ve enflasyon düşürülememiştir. Tablo 2'den görüleceği gibi enflasyon oranı 1998'e kadar %80'lerin üzerinde iken, 1999'daki daralma ile paralel olarak % 64,9'a inmiştir.

Tablo 2

Krizin Öncü Göstergeleri

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Reel Büyüme %	8,0	7,1	8,3	3,9	-6,1	6,3	-9,4	7,8
Enflasyon (TÜFE)	93,6	80,4	85,7	84,6	64,9	39,0	68,5	29,7
Enflasyon (TEFE)	88,5	85,9	81,8	71,8	53,1	32,7	88,6	30,8
Dış Ticaret Açığı (Milyar \$)	-13,2	-10,5	-	-	-	-	-4,4	-8,5
			15,3	14,2	10,4	22,3		
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	60,6	53,2	54,1	58,7	65,4	51,0	75,7	69,8
Cari Açık (Milyar \$)	-2,3	-2,4	-2,6	1,9	-1,3	-9,8	3,3	-1,7
Cari Açık/GSMH %	-1,3	-1,3	-1,3	1,0	-0,7	-4,9	2,3	-1,0
Cari işlemler Açığı/TCMB Net Rezerv %	-16	-13	-13	9	-5	-42	16	-6
KKBG/GSMH %	5,0	8,6	7,7	9,4	15,5	11,8	16,4	12,8
İç Borçlar/GSMH %	17,3	21,0	21,4	21,7	29,3	29,3	69,2	54,8
Dış Borçlar/GSMH %	41,9	43,0	42,7	45,5	54,0	59,3	77,0	73,1
Kısa Vadeli Dış Borç/Toplam Dış Borç %	21,0	21,5	21,0	21,5	22,2	23,8	14,4	12,6
TL'nin Aşırı Değerlenmesi	0	2,6	9,0	18,5	23,0	36,5	12,0	25,0

Kaynak: (Turgut, 2006)

Kamu kesimi borçlanma gereğine bakıldığında Türkiye ekonomisindeki en önemli sorunun kamu kesimi olduğu görülecektir. 1995 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı % 5 iken bu oran artarak devam etmiş ve 1999 yılında % 15,5'e yükselmiştir. Büyüme oranlarının yüksek olarak gerçekleştiği yıllarda, ihracatın ithalatı karşılama oranı 1995 yılında % 60,6 iken, 1996 ve 1997 yıllarında % 53,2 ve % 54,1'e gerilemiştir. 1996 ve 1997 yıllarındaki büyümenin itici gücünü ithalat artışı ve borçlanmanın oluşturduğu Tablo 2'de açıkça görülmektedir. İç borçlanma/GSMH oranı % 20'lerin üzerinde gerçekleşirken, 1999'da % 29,3 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmesi kamu açıklarının önemli bir bölümünün iç borçlanmayla finanse edildiğini göstermektedir. Dış borçların/GSMH'ya oranları da % 40'ların üzerinde gerçekleşirken, 1999 yılında bu oran %54 olmuştur (Tablo 2). Bu durum 1999 yılında aşırı dış borçlanmanın gerçekleştiğini ifade etmektedir.

1997 yılı Temmuz'unda Tayland'da başlayan Asya Krizi kısa süre içerisinde bölge ülkelerini etkisi altına almıştır. Asya Krizi Türkiye'de dış ticaret ve finansal sektörü olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşanan kriz sonrasında bölge ülkelerindeki devalüasyonlar Türkiye'nin Avrupa Birliği ve özellikle ABD'ye olan ihracatında (başta

tekstil olmak üzere) önemli azalmalara yol açmıştır. Türkiye’de ihracat artış oranı 1997 yılında % 13,1 iken 1998 yılında % 2,7’ye, 1999 yılında ise % -1,4’e gerilemiştir. Asya Krizi’nin bir diğer olumsuz etkisi ise, Türkiye’nin dış borçlanma olanaklarını azaltması şeklinde olmuştur.

Rusya Krizi’nin Türkiye ekonomisi üzerinde hem reel, hem de finansal anlamda önemli etkileri olmuştur. Rusya Krizi’nin Türkiye ekonomisi üzerindeki öncelikli etkisi reel piyasalarda görülmüş ve ihracattaki gerileme ile birlikte yaşanmıştır. Kriz sonrasında resmi ihracatımız 2 milyar dolardan 1,3 milyar dolara gerilemiştir. Bavul ticareti yoluyla yapılan ihracatımız ise, 1996’da 8,8 milyar dolardan 1998 Kasım ayı itibarıyla 3,5 milyar dolara inmiştir.

Asya ve Rusya Krizleri’nin etkisiyle Türkiye’de ihracat gelirlerinin düşmesi, iç talep üzerinde olumsuz etki yaratmış ve ekonomik büyümeyi yavaşlatan bir faktör olmuştur. 1997 yılında %8,3 olan büyüme hızı, 1998 sonunda %3,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu küçülme 1999 yılında da devam etmiş, 17 Ağustos Depremi’nin de etkisiyle %6,1 oranında negatif büyüme gerçekleşmiştir. Asya ve Rusya Krizi’nin Türkiye’ye en önemli etkileri bu ülkelere yaptığımız ihracatın azalması ve Asya ülkelerindeki büyük devalüasyon sonucu Türkiye’nin rekabet gücünü kaybetmesidir.

Hükümetin 1994 krizinden 1999 yılı sonuna kadarki süreçte izlediği politiklardan biri faizleri yüksek tutmak olmuştur. Böylece, hem sermaye girişini hızlandırmak hem de sermaye kaçışını önlemek amaçlanmıştır. Ancak, bu politika yurtiçi borçlanmada hızlı bir artışa neden olurken, 1990’ların sonlarına doğru yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Krizden sonra izlenen ikinci politika ise banka mevduatlarının tam sigorta kapsamına alınması olmuştur. Ancak, bu uygulama bankacılık sektörünü ileri tarihte (2000 ve 2001 Krizleri) olumsuz etkilemiştir. Çünkü mevduat sigortasının olması, mevduat sahiplerini yüksek faizli ama riski yüksek bankalara yönlendirebilmektedir. Piyasa disiplininin zayıf olması ve bankaların da aşırı risk almaları, bankacılık sistemini sistematik risk faktörüne açık bir duruma getirmiş, ahlaki riziko oluşumuna neden olmasının yanında kriz yaratıcı faktör olması da tüm kesimleri olumsuz etkilemiştir (Turgut, 2006, s. 212-217).

Yaşanan bu olumsuzluklar ve yüksek enflasyon sonucunda, IMF ile stand-by anlaşması imzalanmış ve 1 Ocak 2000 tarihinde Enflasyonu Düşürme Programı (Aralık 1999 İstikrar Programı) devreye girmiştir.

Enflasyonu Düşürme Programı’nın amaçları ise şöyledir: (Erçel, 1999)

- Öncelik verilen hedef enflasyonu 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda yüzde 12 ve 2002 yılı sonunda yüzde 7'ye indirmek,
- Reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek,
- Ekonominin büyüme potansiyelinde artış sağlamak,
- Ekonomideki kaynakların etkin ve adil dağılımını sağlamaktır.

(Yeldan, 2001)'a göre; İstikrar programının açıklanmasının ardından piyasada oluşan olumlu etki sayesinde, faiz oranları çok hızlı bir şekilde düşmüştür. Faizlerin bu kadar hızlı düşüşü, enflasyon ile mücadele açısından tehlikeli bir gelişme olmuştur. Merkez bankasının da, bu olumsuz etkiyi göz ardı etmesinin sonucunda, enflasyon ile mücadele sekteye uğramıştır. Faizlerin %106 dolaylarından %36 düzeylerine hızlı bir şekilde inmesinin ardından, halktaki tüketim isteği de artmaya başladı. Tasarrufa ayrılan kaynaklar, kredi maliyetlerinin ucuzlaması sonucu tüketime kaymaya başladı.

Bu gelişmeler sonucunda, 2000 yılı sonlarına doğru büyüme oranları %7'ye yaklaşmıştı. Bir önceki yılda gerçekleşen %6,1 dolayındaki daralma sorunu aşılmış görünüyordu. Büyümenin temel sebebi, faiz oranlarının düşmesi ile birlikte talepte olan artıştır. Talepte olan artışa rağmen enflasyon %69 seviyelerinden, %40 seviyesine gerilemişti. Bu gerileme normalde daha yüksek seviyelerde görülebilirdi fakat faizlerin çok hızlı düşmesi sonucunda talebin artması bu azalmayı yavaşlattı. Bütçe açıkları baskısı yok olmakta ve bütçe faiz dışı fazla vermekteydi. Özelleştirmede yaşanan aksaklıklara rağmen, son derece iyi performans sergilenmekteydi. Tüm bu olumlu göstergelerin yanında, cari açık tüm tahminlerin üzerinde rekora koşuyordu. 2000 yılında belirlenen ilk hedef 2,5 milyar dolarken, haziran ayında bu hedef 4,5 milyar dolara yükseltilmiştir. Yılsonuna doğru cari işlemler açığı 9,5 milyar dolara çıkmış, tüm tahminlerin üzerinde gerçekleşen bu tutar piyasayı olumsuz yönde etkilemiştir.

Fiyatlandırma kararlarını etkilemede çok önemli role sahip olan döviz kurunun "çapa" olarak kullanılması ve bu yolla fiyat ayarlamasının kurdaki değişime yaklaşmasının sağlanması benimsenmiş ve 1 ABD Doları+0,77 EURO olarak benimsenmiş bir kur sepetinin önceden ilan edilmesi yolu izlenmiştir.(Yay, yay ve yılmaz, 2001)

Programın ilk dönemlerinde döviz kuru çapaya bağlı olduğu için kur riski olmadığından bir güven ortamı doğmuş ve yurt dışından sermaye girişi artmaya başlamıştır. Öte yandan, kur çapası dövizle borçlanmayı cazip hale getirmiş ve bankaların yurtdışından aldıkları sendikasyon kredileri artmıştır. Kur çapası politikasına

güvenerek döviz cinsinden elde ettikleri kaynakları TL cinsinden krediye dönüştüren ve DİBS satın alan bankaların açık pozisyonları ve kur riskleri artmıştır. Açık pozisyonu olan birçok banka, Kasım 2000 krizinde yüksek faizle borçlanmak (faiz riski), Şubat 2001 krizinde de dalgalı kura geçildiği için yüksek kurdan döviz satın almak (döviz riski) zorunda kalmışlar ve her iki durumda da yüksek maliyetler yüklenmişlerdir (Toprak ve Demir, 2005, s. 9).

2000 yılının başlarında DİBS faiz oranlarının düşmesinden yararlanıp kar eden Demirbank faizlerin daha da düşeceğini düşünerek DİBS portföyünü artırmış ancak faizlerin yükselmesiyle zor durumda kalmıştır. Demirbank'ın daha sonra likidite sağlayamadığı için elindeki DİBS'leri piyasaya sürmesi faizleri daha da yükseltmiş, dış dünyadaki kötü gidişattan da etkilenen yabancıların piyasadaki çekilmelerine ve döviz talep etmelerine yol açmıştır. Bununla birlikte diğer bankalar Demirbank'a olan bankalar arası piyasa limitlerini iptal etmişler bu durum yayılınca Demirbank'ın hazine bonosu, devlet tahvilini satışı ile döviz talebi artmıştır. Piyasada panik havası başlamış diğer bankalar kendi aralarında açtıkları limitleri dahi iptal etmişler bunun sonucu olarak da repo faizleri % 250'lere fırlamıştır (Türkiye Vakıflar Bankası, 2003, s. 10).

Hızla yükselen cari açığı sürdürebilmenin tek koşulu olarak görülen yurt dışından ülkeye giren yabancı paranın o dönemde yerel paranın devalüe edileceği korkusuyla ülkeyi terk etmesi ülke için içinden çıkılması zor bir durumu ortaya çıkarmıştır. Cari açık, Tablo 2'de görüldüğü gibi 2000 yılında son 5 yıllık dönemin en yüksek seviyesindedir.

Bankalar batık kredileri ve likidite sıkıntısı nedeniyle açık pozisyonlarını kapatmak için merkez bankası rezervlerine yönelmiş ancak bu seferde merkez bankası IMF programı nedeniyle piyasaya likidite vermek istememiştir. Döviz taleplerindeki artış faiz oranları artırılarak frenlenmek istenmiştir. Faizlerin aşırı derecede yükselmesi sonucu bünyesinde çok fazla DİBS bulunduran Demirbank'a el konularak TMSF'ye devredilmesine neden olmuştur (Güloğlu ve Altunoğlu, 2002).

Demirbank'a el konulması diğer bankalarda paniğe neden olmuş ve bir gece de faizler 22 Kasım tarihinde ortalama %110,8'e ve en yüksek oran olarak da %210'a ulaşmıştır. Borsa 13.000'lerden 7.300 seviyelerine düşmüştür. Tüm bu gelişmeler Kasım 2000'de krize neden olmuştur. Krizin ardında finansal piyasalardaki riskler ve ekonominin krize karşı duyarlılığındaki artış, 2001 Şubat ayında yeni bir krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Ural, 2003, s. 25).

19 Şubat 2001’de Başbakan ile Cumhurbaşkanı arasındaki bir tartışma ikinci bir spekülasyon saldırısı başlatmış ve bu kez döviz krizi başlamıştır. 21 Şubat’ta bankalar arası para piyasasında gecelik faiz % 6200’e kadar çıkmış ve ortalama % 4018,6 olmuştur. 16 Şubat’ta 27,94 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervi, 22,58 milyar dolara inmiş ve rezerv kaybı 5,36 milyar dolar olmuştur. Kasım krizinde döviz talebi yabancılarla sınırlı kalmıştır. Şubat krizinde yerlilerin de, özellikle bankaların da yoğun olarak döviz talep ettiği görülmüştür. Merkez Bankası, kuru savunma gücünü kaybetmiş ve 21 Şubat gecesi kuru dalgalanmaya bıraktığını açıklamıştır. 19 Şubat’ta 1 doların piyasa satış kuru 686.500 TL iken, 23 Şubat’ta 920.000, 28 Şubat’ta 960.000TL olmuştur. TL on gün içinde, %40 değer kaybetmiştir. Kasım ayında güvenilirliğini yitiren enflasyonu düşürme programının da sonu gelmiştir. Şubat ayında başlayan bu krizi, faiz oranlarının yükselmesi de engelleyememiştir (Uygur, 2001).

1999 istikrar programının olumlu etkisiyle 1999 yılındaki daralmadan sonra 2000 yılında ekonomide %6,3 büyüme gerçekleşmiş, fakat krizden sonra 2001 yılında %9,4 daralmıştır. Büyümedeki daralmaya paralel olarak dış ticaret açığı 2001’de -4,4 milyar dolara gerilemiş, ihracatın ithalatı karşılama oranı %75,7 olmuştur. Programın enflasyon hedefi olan %25 olmasa bile %39’a inmiş olan enflasyon tekrar eski seviyesine yaklaşmış ve %68,5 olmuştur. 2000 yılında %11 olan KKBG/GSMH oranı %16,4’e çıkmıştır. 1997 ve 1998 yıllarında sırasıyla 5,9 ve 6,4 olan işsizlik 1999 yılında 7,3 olmuş ve 2000 ve 2001 yıllarında krizin etkisiyle sırasıyla 8,3 ve 8,6’ya çıkmıştır.

Bank Kapital’e ve Etibank’a 27 Ekim 2000’de el konulmuştur. 2001 yılına gelindiğinde ise 10 Şubat tarihinde İhlas Finans’ın faaliyet izni kaldırılmış; 28 Şubat’ta Ulusal Bank’a, 15 Mart’ta ise İktisat Bankası’na el konulmuştur. 15 Mayıs’ta Emlak Bank’ın Ziraat Bankası’na devredileceği açıklanmış, Eylül ayı itibariyle Merkez Bankası verilerine göre, krizde Türkiye’den çıkan sermaye miktarı 10,4 milyar doları bulmuştur. 7 Aralık’ta İktisat Bankası’nın kapatılması kararına varılmış; 13 Aralık’ta BDDK, Demirbank’ın HSCB ile Osmanlı Bankası’nın da Garanti Bankası ile birleşmesini onaylamıştır.

Türk bankacılık sektöründe 2000 yılı sonu itibariyle 61’i mevduat bankası ve 18’i kalkınma ve yatırım bankası olmak üzere toplam 79 banka mevcut iken, 2001 yılı Eylül ayında mevduat bankalarının sayısı 51’e, kalkınma ve yatırım bankalarının sayısı da 16’ya gerilemiştir. Sistemdeki toplam banka sayısı, 2001 yılı Eylül ayında 67’ye düşmüştür (Acar, 2012, s. 73-78).

BÖLÜM IV

MORTGAGE KRİZİ

Küreselleşme ile birlikte ekonomik sınırlar kalkmış, bu da dünya ekonomisinin birbirleriyle entegre olmasını sağlamıştır. Küreselleşme olgusu ekonomide ikili bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Bu ikili yapıda bir tarafta ticarete konu olan mal ve hizmet piyasası, diğer tarafta ise daha çok finansal işlemleri barındıran sanal bir piyasa oluşmuştur. Küreselleşme sonrası finans sektörü, sanayinin önüne geçmiştir. Günümüzde özel ve tüzel kuruluşların ellerinde çok büyük miktarlarda fonlar bulunmaktadır. Bu fonlara sahip olan spekülörler olarak ifade edilen kişi ve kurumlar, kısa vadeli sermaye hareketlerinin bu tür oynaklıklarından yararlanmaya çalışmaktadır (Stiglitz, 2002, s. 117).

2000 yılında ABD ekonomisindeki büyüme hızları yavaşlamıştır.(2000 yılında %4,1 ve 2001 yılında %1) 2001 yılında gerçekleşen terör saldırılarının da etkisiyle, durgunluk artmış, resesyon tehlikesiyle karşı karşıya kalınmıştır. Ekonomide yaşanan bu durgunluğu aşmak amacıyla ekonomide talebi arttırmak gerekmektedir (Eğilmez, 2013, s. 68). ABD; ekonomisini iyileştirebilmek, reel sektörü rahatlatılmak için faizleri indirme yolunu tercih etmiştir.(2001 yılında %1,75 ve 2003 yılında %1) Faizlerin indirilmesiyle kullanılan kredi miktarı çok büyümüş, piyasalarda nakit para artmasıyla, yapay bir rahatlama olmuştur. Yaşanan suni rahatlama aslında felaket sonun başlangıcıdır. Nakit para bolluğundan en çok konut ve emlak piyasası etkilenecek hareketlenmiş ve talebin artmasıyla emlak fiyatları yükselmeye, değerinin üzerine çıkmaya başlamıştır. Bu durum ABD’de yatırımcıları konut kredisi kullanarak emlak ve gayrimenkul almaya yönlendirmiştir (Eroğlu, 2012, s. 9). Bu krediler de kira öder gibi ev sahibi olmayı sağlayan mortgage adı verilen bir sistem ile alınmıştır.

4.1. Mortgage Sistemi

Mortgage temel olarak, borç verenin verdiği borç karşılığında borçlananın malı üzerinde hak sahibi olduğu bir ipotek anlaşmasıdır. Bireylerin uzun vadeli ve düşük faiz oranları ile konut sahibi olmasını amaçlayan bir sistem olan Mortgage, gelişmiş ülkelerde önemli bir gayrimenkul finansman sistemi olarak yıllardır uygulanmaktadır. Kira öder gibi konut sahibi olmayı amaçlayan ve belirli bir gayrimenkulün ipotek gösterilmesi suretiyle kredi alınması sürecine verilen isimdir. Bu sistemde,

gayrimenkulüne ipotek konulmak suretiyle borçlanan taraf, borcunu önceden belirlenen vadelerde ödemeyi taahhüt etmektedir. Borçlu borcunu belirlenen vadelerde ödemediğinde/ödeyemediğinde, kredi veren taraf ipotek konulan gayrimenkülü satma ve alacağını buradan tahsil etme hakkına sahip olmaktadır (Afşar, 2011, s. 148).

Türev Araçlar; değeri başka bir finansal varlığın veya malın değerine doğrudan bağlı olan finansal araçlar olarak adlandırılmaktadır. Türev araçlar, dayanak varlığın sahipliğinin el değiştirmesine gerek olmaksızın bu varlıkla ilgili hak ve yükümlülüklerin ticaretine imkan sağlar. Türev piyasalarda ödeme ve teslimat ileri bir tarihte belli şartlara bağlı olarak yapılır (Saltoğlu, 2016).

İpoteğe dayalı menkul kıymetleştirme kavramı mortgage piyasasında sıkça kullanılan bir kavramdır ve uzun vadeli konut kredilerine kaynak yaratabilmek amacıyla alınan ipotek tutarında menkul kıymet ihraç etme anlamına gelmektedir. Konut kredisi veren kuruluşlar, bu yöntem ile kullandıkları kredileri, ihraç ettikleri menkul kıymetleri satın alan yatırımcılar aracılığıyla finanse ederler (Tumay, 2010).

Hedge fon; performanslarına göre ücret alan profesyonel yöneticiler tarafından özel olarak organize edilen ve yönetilen, herkese açık olmayan ve pozitif mutlak getiri elde etmek amacıyla çeşitli aktif yatırım stratejilerini kullanabilen bir havuz yatırım aracıdır. Nitelikli yatırımcı olarak ifade edilen varlıklı bireysel ve kurumsal yatırımcılar bu fonlara yatırım yapabilir. ABD’de giriş sermayesi 100.000\$ ile 10 milyon\$ arasında değişir. ABD’de genellikle çoğu yasal düzenlemeden muaftır. İhraçlarını veya satışlarını kaydettirme yükümlülükleri yoktur. Çoğunlukla offshore finansal merkezlerde kurulur. Tahvil, hisse senedi, türev ürünler, yabancı paralar gibi birçok varlık türüne yatırım yapabilmektedir (Anbar, 2009).

4.1.1. Mortgage Kredi Türleri

Mortgage kredileri, prime, devlet garantili, Alt-A ve subprime olarak sınıflanan kredilerdir. FICO skorlarına uygun olarak gruplandırılır. FICO; Fair Isaac & Company tarafından geliştirilmiş 300 ile 850 arasında değer alan bir kredi puanlama sistemi olup, FICO puanı ne kadar yüksek olursa, kredinin geri ödenme ihtimali de o kadar yüksek olacağı kabul edilmektedir (Gorton, 2008, s. 2).

4.1.1.1. Prime Krediler

Kredi geçmişi güçlü olan kişilerin kullandıkları mortgage kredileridir. Bu kişiler(FICO puanı en düşük 680 olan) daha düşük faiz oranları ile kredi kullanırlar. Kredi geçmişlerine, gecikmiş ya da ödenmemiş faturaları olup olmadığına, kredi kartı borçlarını zamanında ödeyip ödememe durumlarına ve toplam borç miktarlarına bakılarak değerlendirilirler. İpotek edecek varlıklarının olması ve belgelendirmeleri gereklidir (Demir, Ermişoğlu, Karabıyık ve Küçük, 2008, s. 19).

4.1.1.2. Devlet Garantili/Sigortalı Krediler

Devlet garantili/sigortalı krediler, ipotekli kredi alması zor olan fakat garanti ya da sigorta ücretleri karşılığında verilen kredilerdir. Bu gruba; Gazi İşleri Bakanlığı, Kırsal Kesim Konutlaştırma Hizmeti ve Federal Konut Yönetimi tarafından sigorta edilen krediler girmektedir (Demir ve diğerleri, 2008, s. 18).

4.1.1.3. Alt-A Krediler

Bu grupta kredi kullanan kişilerin kredi geçmişleri, prime kredi kullanan kişilere yakın ama gelirlerini veya varlıklarını yeterince belgelendirmekte sorun yaşamaktadırlar (Demir ve diğerleri, 2008, s. 19).

4.1.1.4. Subprime (Eşik Altı) Krediler

Alt gelir grubundaki kişilerdir ve kötü kredi geçmişine (FICO puanı 620'nin altında) sahiptirler. Diğer gruplardaki kredi kullanıcılarına göre daha yüksek peşin ödeme ve faiz oranlarına katlanırlar. Küresel krizin meydana gelmesinde büyük rolü olan mortgage kredi türü subprime kredileridir (Demir ve diğerleri, 2008, s. 19).

Alt-A ve subprime kredi borçlularının genel özellikleri ve riskleri şu şekildedir (Bulut, 2011):

- Borçlular ön ödeme için yeterli paraya sahip değildirler.
- Borçları için yapacakları anapara ve faiz ödemelerinin gelirlerine oranı genellikle % 50'den yüksektir. Bu yüzden, aylık borç ödemeleri aylık gelirlerinden düşükten sonra ellerinde kalan para ile yaşamlarını sürdürmekte zorluk çekmektedirler.

- Kredi geçmişine sahip değildirler ya da önceki kredi ödemelerinde problem yaşamışlardır.
- Gelirleriyle ilgili belgeler yetersizdir.
- Haklarında bilgi eksikliği ya da yanlış bilgi bulunmaktadır.

Çoğu subprime ipotek kredisi, ‘‘2-28’’ veya ‘‘3-27’’ olarak bilinen melez yapılı ve ayarlanabilir faiz oranlı ipoteklerdir (ARMs). Bu kredilere melez yapılı krediler denmesinin nedeni, kredilerin hem sabit hem de değişken faiz özelliği göstermesidir. 2/28 ARM ve 3/27 ARM, tipik olarak 30 yıl geri ödemeli kredilerdir. 2-28 ARM’deki 2 rakamı, ipotekteki faiz oranlarının sabit kaldığı başlangıç yıllarını gösterirken, 28 rakamı, faiz oranlarının piyasa faiz oranlarına göre değişebileceği yıl sayısını göstermektedir (Bulut, 2011).

4.1.2. Mortgage Piyasasının İşleyişi

Mortgage piyasası birincil ve ikincil piyasalar olmak üzere iki tür piyasadan oluşmaktadır.

Birincil piyasalar, yeni mortgage kredi anlaşmalarının yapıldığı, konut satın almak isteyenler ile kredi verecek kurumların karşı karşıya geldikleri piyasalardır.

İkincil piyasalar ise, mortgage kredilerinin menkul kıymetleştirilmesiyle oluşan ipotekli konut kredi bonusu ve ipoteğe dayalı menkul kıymet senetlerinin alım-satım işlemlerinin yapıldığı piyasalardır (Tumay, 2010).

4.1.2.1. Kredi Alanlar-Verenler

Ev sahibi olmak isteyen bireylerin, mortgage brokırına başvurarak, çeşitli alternatifleri değerlendirmeleriyle süreç başlamış olur. Brokırlar, ülke çapında bankalardan teklifleri değerlendirerek, en uygun olanları seçen aracılardır. Aynı zamanda, normal koşullar altında, kredi alması zor veya imkansız olan kişilerin, kredi almasını mümkün hale getirirler. Banka krediyi onayladığında, brokır belli bir komisyon alır. Bu sistemde, brokırların daha fazla komisyon alabilmek için, müşterilerinin finansal durumlarını olduğundan iyi gibi göstermelerine sıkça rastlanmaktadır (Demir ve diğerleri, 2008, s. 3-10).

4.1.2.2. Menkul Kıymetleştirme

Krediler, yatırım bankalarına satılır. Bu bankalar da gayrimenkulün bedeli kadar menkul kıymeti dünya piyasalarına ihraç ederler. İhraç edilen bu menkul kıymetleri belli bir bedel karşılığında elinde tutan yatırım bankaları, bu menkul kıymetleri kurumsal yatırımcılara, hedge fonlara ya da finansal kurumlara satarlar. Böylece bankalar vermiş oldukları kredileri menkul kıymetleştirme yolu ile uluslararası piyasalara ihraç etmiş, tekrar nakde çevirmiş, riskini devretmiş ve komisyon geliri elde etmiş olurlar. Bankalar ellerindeki mortgage kredilerini başka kuruluşlara transfer edebilme imkanlarına sahip olduklarından, mortgage kredisi kullanan kişinin geliri, ya da geri ödeme gücü olup olmadığını yeterince önemsememişlerdir (Bastı, 2009).

4.1.2.3. Refinansman

Subprime krediler hem borçluların hem de borç verenlerin konut fiyatlarında kısa vadede ortaya çıkacak artışlardan karşılıklı faydalanmaları fikrine dayalı olarak kabul görmüştür. Konut fiyatındaki artışa bağlı olarak ipotek kredisi, kısa vadeli başka bir ipoteğe dönüşebilmektedir. Böylece evin değerindeki artış, her iki üç yılda bir refinansman “Mortgage equity with drawal-yeniden borçlanma olanağı” imkanı sağlamaktadır. 2000 yılı sonrasında, kriz patlak verene kadar kredilerin %50-80’i ilk beş yılda yeniden finanse edilmiştir (Durmuş, 2009, s. 58). Refinansman yapılmasında subprime kredilerin 2/28 ARM ve 3/27 ARM olarak bilinen ve ilk 2 veya 3 yıllık sabit faizden sonra değişken faize geçmesinin etkisi büyüktür.

4.1.2.4. Sigorta Şirketleri

Finansal garanti veren sigorta şirketleri olan monolineler, kredi kartları ya da mortgage kredileri gibi tek bir ürün üzerinde uzmanlaşarak ürüne özel sigorta hizmeti veren finansal kurumlardır (Demir ve diğerleri, 2008, s11). Sigorta şirketleri bu hizmeti Kredi Riski Swapları adı verilen sözleşmeler ihraç ederek yapmaktadır. Bu sözleşmelerin konusu menkul kıymetleştirme suretiyle satılan kredi alacaklarıdır ve bu alacakların geri ödenmemesi riskine karşı bir koruma mekanizması sunmaktadır (Durmuş, 2009, s. 214).

4.1.2.5. Kredi Derecelendirme Kuruluşları

Mortgage piyasalarında özellikle ürünlerin fiyatlandırılması konusunda en önemli rol kredi derecelendirme kuruluşlarına düşmektedir. Bu piyasalarda, sistemin ilk aşamasından sonuna kadar bu kurumlar önemli bir rol üstlenmektedir. Sürecin başında kredi aşamasından menkul kıymet piyasalarına kadar bu kuruluşların verdikleri kredi notları sistemin temelinde yer almaktadır. Bundan dolayı kredi notları, tüm finansal aktörler için risk getiri düzeyinin belirlenmesinde referans olarak alınır. ABD’de kredi derecelendirme kurumlarının not verme sistemi incelendiğinde, bu kurumların genellikle ürün yerine kurumsal bazda derecelendirme yaptıkları göze çarpmaktadır. Bu şekilde yapılan bir derecelendirme sistemi, menkul kıymetleştirme havuzunu oluşturan ürünler yerine bu ürünleri ihraç eden kurumların derecelendirilmesi anlamına gelmekte olup, bu şekilde yapılan derecelendirme risklerin saklı kalmasına ve sonuç itibarıyla ihraç edilen menkul kıymetlerin gerçek risklilik düzeyinin ortaya konulamamasına neden olmuştur.

Derecelendirme kurumlarının sistemde yer almalarının temel nedeni, asimetrik bilgiyi engellemeleridir. Derecelendirme kurumlarının diğer bir önemli görevi yatırımcıların, borç alanın borcuna ilişkin değişkenlerle ilgili bilgi eksikliklerini gidermeye ilişkin yardımlarda bulunmasıdır. Böylece bu kurumlar denetleyici ve yatırım analistleri gibi bir rol üstlenmektedirler. Derecelendirme kuruluşlarının en önemli dezavantajı, bu kurumların gelirlerini yine aynı kurumlardan sağlamaları ve hizmetleri karşılığında yüksek ücretler almalarıdır. Bu durum verdikleri hizmet kalitesinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu kurumlar, mortgage sistemi içerisinde bulunan ipotekli konut sayısının artışı ve yapılandırılmış ürünlerin kullanımının artışı ile birlikte yüksek gelir elde etme imkanı sağlamışlardır. Ayrıca oluşturulan bu menkul kıymetlerin sorunsuz krediler gibi derecelendirilmesi yatırımcı iştahlarını artırmış ve risklerin yayılmasına neden olmuştur. Böylece bireysel yatırımcıdan serbest fonlara kadar birçok yatırımcı bu fonları aktifine dahil etmiştir (Alkan, 2009, s. 56).

4.2. Krizin Oluşumu

Toplam ipotek kredileri 2001 yılından 2006 yılına kadar %34,5 artış göstermiş ve 2,215 trilyon dolardan 2,980 trilyon dolara çıkmıştır. 2001 yılında 190 milyar dolar olan subprime ipotek kredileri 2006 yılına gelindiğinde 600 milyar dolara ulaşmış ve toplam ipotek kredileri içindeki payı %8,6’dan %20’ye çıkmıştır (Tablo 3).

Tablo 3

Toplam İpotek ve Subprime İpotek Kredileri Menkul Kıymetleştirilmesi(Milyar Dolar)

Yıllar	Toplam İpotek	Subprime İpotek	Subprime Toplam İpotek %	Subprime Dayalı Çıkarılan Menkul Kıymetler	Subprime İpoteklerin Menkul Kıymetleştirme Oranı %
2001	2.215	190	8,6	95	50,4
2002	2.885	231	8,0	121	52,7
2003	3.945	335	8,5	202	60,5
2004	2.920	540	18,5	401	74,3
2005	3.120	625	20,0	507	81,2
2006	2.980	600	20,1	483	80,5

Kaynak: Gorton, 2008

2001 yılında menkul kıymetleştirilen subprime kredilerin oranı %50,4 iken sonraki yıllarda bu oran düzenli artış göstermiş ve 2006 yılına gelindiğinde %80,5 olmuştur (Tablo 3).

İpotekli konut kredilerine dayanan kredi balonu, ancak refinansmanla, bu da konut fiyatlarındaki artışın devam etmesiyle sürdürülebilmiştir. Konut fiyatlarında o dönemde görülen bu yükselme, üretimden sağlanan değer artışının da çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Konut fiyatlarının sürekli yükselmesi sebebiyle, konut piyasasında oluşan gerçek dışı fiyatlar fark edilmemiş, bu da oluşan balonu daha da büyütüştür. Kriz dönemi yaklaşırken, konut fiyatları yükselmeye devam etseydi, krizin çıkması ertelenebilirdi. Fakat Haziran 2007'ye kadar sürekli yükselen konut fiyatları endeksi, devam eden iki ay boyunca sabit kalmıştır. 2007 yılının son aylarında ise, bir önceki yıla göre düşüşler başlamıştır. Ekim 2007'de, ABD genelinde konut fiyatları endeksi, %6,7'lik bir düşüş yaşamıştır. Konut fiyatlarının düşmesinin en önemli sebeplerinden biri, ABD'de yükselen enflasyonla mücadele için faiz oranlarının yükseltilmesidir. 2001 yılında %1,75, 2003 yılında %1 olan faiz oranları, 2006 yılının son ayında %5,25'e yükseltilmiştir.

Subprime kredilerinin faizleri değişken yapıllı faiz oranlarından oluşuyordu. Faiz oranlarının artması sebebiyle, 2 ya da 3 yıl sabit, geri kalanı değişken faiz yapıllı bu kredilerin geri ödemelerinde sıkıntılar yaşanmaya başladı. Verilen krediler ipotek

karşılığı olması nedeniyle, kredi taksitlerini ödeyemeyen bireylerin konutlarına kredi kuruluşları el koymaya başladı. Bankaların, kendi zararlarını kurtarmak için satışa çıkardığı ipotekli konutlar, piyasadaki konut fiyatlarının da düşmesine sebep olmuştur. Konut fiyatlarının düşmesi ile birlikte, kredi kullananlar yeniden kredi kullanamaz duruma gelmiştir. Bu yüzden sistemde refinansmanda yapılamamış ve el koyduğu konutları satışa çıkaran bankalar, fiyatlardaki düşüş sebebiyle ciddi zararlar etmiştir. Temmuz 2007'den sonra bu konutların değeri üzerinden menkul kıymet yaratıp satanlar, ticaretini yapanlar, riskini sigortalayanlar, yani tüm finans sektörünü içine alan bir kriz meydana gelmiştir (Durmuş, 2011, s. 129). Bu krediler menkul kıymetleştirilip ABD dışındaki ülkelere de ihraç edildiği için bütün dünyayı etkilemiştir.

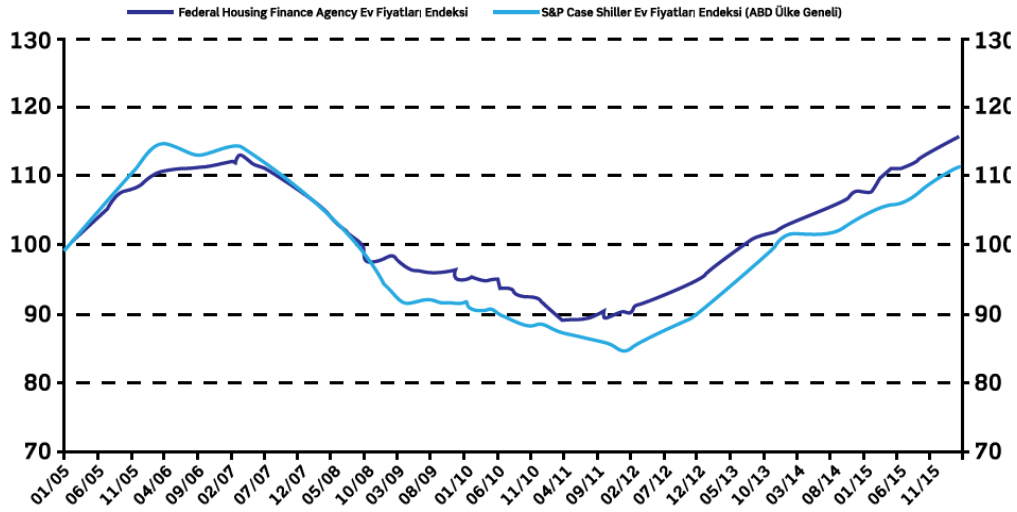
4.3. Krizin Dünyaya Etkileri

Küresel kriz, tüm dünya ekonomilerini finansal açıdan olumsuz yönde etkilemiştir. Kriz, başlangıçta ABD' de konut sektöründe mortgage krizi olarak ortaya çıkmış olsa da, kısa sürede likidite krizine dönüşmüş, ABD' de yatırım bankaları ile işbirliğinde olan bütün küresel bankaları derinden etkilemiştir. Böylece finans sektöründe yaşanan kriz kısa zamanda reel sektöre sıçramış, bir yandan büyümenin finansmanı için yabancı sermayeye ihtiyaç duyan, diğer taraftan ham madde ve ara girdi ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri karşılanamadığından tüm dünyayı sarmıştır.

Yaşanan krizin ardından ortaya çıkan tabloda dikkat çeken en önemli unsur, çok sayıda banka ve finansal kuruluşun iflas etmesi veya ciddi iflas riskiyle karşı karşıya kalmasıdır. Her büyük iflasla birlikte krizin derinliği artmış, iflas eden kurumun yakın finansal ilişkide olduğu diğer kurumlar da iflas riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Neticede finansal piyasalarda "domino etkisi" yaşanmaya başlamış ve krizin derinliği ve süresi artmıştır (Özsoylu, Ünlükaptan ve Akdoğan, 2010, s. 55).

2000-2007 yılları arasında ABD' de 27 banka iflas etmiştir. Kriz sonrasında ise 2008-2011 arasında ise 346 banka kapatılmıştır.

4.3.1. Konut Fiyatları

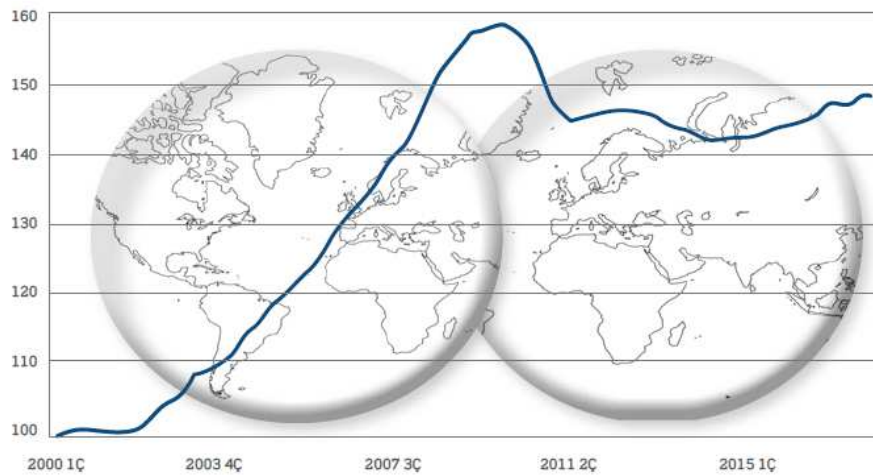
Şekil 1. ABD konut fiyatları

Kaynak: Emlak Konut, 2016

ABD’de Temmuz 2007’e kadar sürekli artan konut fiyatları bu tarihten itibaren düşüşe geçmiş ve subprime kredi kullananların geri ödemede sorun yaşamasına neden olmuştur (Şekil 1).

Ekim 2007 itibariyle geri ödenemeyen subprime mortgage kredi sayısının, toplam subprime mortgage kredi sayısına oranı %16 olmuştur. 2007 yılında haciz edilen konut sayısı 2006’ya göre %79 artarak 1,3 milyona ulaşmıştır. Ocak 2008 itibariyle ise subprime mortgage kredilerinin %24’ü hacize konu olmuştur (Sapir, 2008, s. 90).

ABD’de konut fiyatları 2012 yılına kadar düşmeye devam etmiştir. 2012 yılından 2015 yılı sonuna kadar fiyatlar yükselişe geçmiş ve 2015 sonlarında Temmuz 2007 fiyatlarına ulaşmıştır.

Şekil 2. Dünyada konut fiyatları

Kaynak: Emlak Konut, 2016

Şekil 2’den görülebileceği gibi dünya konut fiyatları krize 2009 yılında tepki vermiş ve 2011 yılına kadar düşüş göstermiştir. 2011 yılının ikinci çeyreğinden itibaren fiyatlar dalgalı bir seyir izlemektedir.

4.3.2. Büyüme

Tablo 4

2006-2014 Yılları Arasında Büyüme Oranları

Büyüme	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Dünya	4,4	4,3	1,8	-1,7	4,3	3,1	2,5	2,4	2,6
ABD	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,5	2,4
Çin	12,7	14,2	9,6	9,2	10,6	9,5	7,8	7,7	7,3
Hindistan	9,3	8,6	3,9	8,5	10,3	6,6	5,6	6,6	7,2
Japonya	1,7	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,7	1,4	0,0
Rusya	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,5	1,3	0,7
Euro Bölgesi	3,2	3,1	0,5	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,3	0,9

Kaynak: Worldbank, 2016

Kriz dünya ekonomilerindeki büyümeye olan etkisini 2009 yılında hissettirmiştir. Krizin merkezindeki ülke olan ABD’nin ekonomisi 2008 yılından başlayarak daralma yaşamış ve bu durum 2009 yılında da devam etmiştir. 2009 yılında Japonya, Rusya ve Euro Bölgesi ekonomisi sırasıyla %5,5 %7,8 ve %4,5 daralmıştır. Krizin etkisiyle dünya ekonomisi 2009 yılında %1,7 daralmışken Çin ve Hindistan ekonomileri sırasıyla %9,2 ve %8,5 büyümüştür (Tablo 4).

4.3.3. İşsizlik

Tablo 5

2006-2014 Yılları Arasında İşsizlik Oranları

İşsizlik	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	4,6	4,6	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1	7,4	6,2
Çin	4,1	4,0	4,2	4,3	4,1	4,1	4,1	4,1	4,1
Hindistan	4,3	3,7	4,1	3,9	3,5	3,5	3,6	3,6	3,6
Japonya	4,1	3,8	4,0	5,1	5,0	4,6	4,3	4,0	3,6
Rusya	7,0	6,0	6,2	8,2	7,3	6,5	5,5	5,5	5,1
Euro Bölgesi	8,4	7,5	7,6	9,7	10,2	10,2	11,4	12,0	11,6

Kaynak: IMF, 2016

Tablo 5'ten görülebileceği gibi ekonomik krizin etkilerinin tüm dünyada hissedildiği 2009 yılında işsizlik oranlarında da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Krizin başladığı ülke olan ABD'de 2008 yılında %5,8 olan işsizlik 2009 yılında %9,3'e ve 2010 yılında da %9,6'ya çıkmıştır. 2008 yılında Japonya ve Rusya'da sırasıyla %4,0 ve %6,2 olan işsizlik, 2009 yılında %5,1 ve %8,2'ye çıkmıştır. Hindistan'da 2008 yılında %4,1 olan işsizlik, 2009 yılında %3,9'a, 2010 yılında da %3,5'e düşmüştür. Çin'de kriz döneminde önemli bir değişiklik olmamıştır.

4.3.4. Enflasyon

Tablo 6

2006-2014 Yılları Arasında Enflasyon Oranları

Enflasyon	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	2,2	4,1	0,7	1,9	1,7	3,1	1,8	1,3	0,6
Çin	2,8	6,5	1,2	1,9	4,6	4,1	2,5	2,5	1,5
Hindistan	6,8	6,4	9,1	12,6	9,2	8,8	9,9	8,2	5,3
Japonya	0,3	0,6	1,1	-2,0	-0,3	-0,3	-0,2	1,5	2,5
Rusya	9,0	11,9	13,3	8,8	8,8	6,1	6,6	6,5	11,4
Euro Bölgesi	1,9	3,1	1,6	0,9	2,2	2,8	2,2	0,8	-0,2

Kaynak: IMF, 2016

Tablo 6'dan görüldüğü üzere ekonomilerde görülen daralma enflasyon oranlarını da etkilemiştir. ABD'de 2007'de %4,1 olan enflasyon 2008 yılında %0,7 olmuştur. 2009 yılında Rusya ve Euro Bölgesi'nde de enflasyon düşmüştür. Japonya'da 2009 yılında %2, 2010 ve 2011 yılında %0,3, 2012 yılında da %0,2 deflasyon yaşanmıştır.

4.3.5. Dünya Ticaret Hacmi

Tablo 7

2005-2010 Yılları Arasında Dünya Ticaret Hacmindeki Değişim

Ülkeler	Yıllar					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Dünya Ticaret Hacmi	7,6	9,3	7,2	2,8	-10,7	12,0
İhracat						
Gelişmiş Ülkeler	6,0	9,3	7,2	1,9	-11,9	11,4
Gelişmekte Olan Ülkeler	11,1	11,0	9,5	4,0	-7,5	12,8
İthalat						
Gelişmiş Ülkeler	6,3	7,5	4,5	0,6	-12,4	11,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	12,0	14,7	14,2	8,5	-8,0	13,8

Kaynak: IMF, 2016

Tablo 7’den görüleceği üzere dünya ticaret hacmi 2007 yılında %7,2 büyüme ile 2005 ve 2006 yıllarının gerisinde kalmıştır. Ekonomik krizin meydana geldiği 2008 yılında dünya ticaret hacmindeki büyüme %2,8 olmuştur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihracat oranlarında 2007 yılından itibaren düşüşler gözlenmiştir. İthalat oranlarını incelediğimizde ihracata oranla daha kırılgan olması ve ayrıca krizin bütün sektörlerde hızlı bir şekilde hissedilmesi nedeniyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sert düşüşler meydana gelmiştir. 2008 yılında etkisi önemli derecede hissedilen ekonomik kriz genel itibariyle talep daralmasına neden olmuş, buna bağlı olarak hem ithalat hem de ihracat oranlarında önemli miktarda düşüşler meydana geldiği görülmektedir. 2009 yılında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihracatları sırasıyla %11,9 ve %7,5 oranında, ithalatları ise sırasıyla %12,4 ve %8,0 oranında daralmıştır. İthalatta ve ihracatta yaşanan daralmalar sonucunda dünya ticaret hacmi %10,7 daralmıştır. 2010 yılında ihracatta ve ithalatta artış gözlenmiştir.

4.3.6. Ülkelerin Dünya Ekonomisindeki Payları

Tablo 8

Seçilmiş Ülkelerin Dünya Ekonomisindeki Payları

	2002	2010	2014
Toplam Ekonomi	100	100	100
Gelişmiş Ülkeler	55,7	52,3	43,1
ABD	21,1	19,7	16,1
Euro Bölgesi	15,7	14,6	12,1
Japonya	7,1	5,8	4,4
Gelişmekte Olan Ekonomiler	44,3	47,7	56,9
Çin	12,7	13,6	16,3
Hindistan	4,8	5,4	6,6
Rusya	2,7	3,0	3,3
Türkiye	0,7	1,1	1,0

Kaynak: Eğilmez, 2015

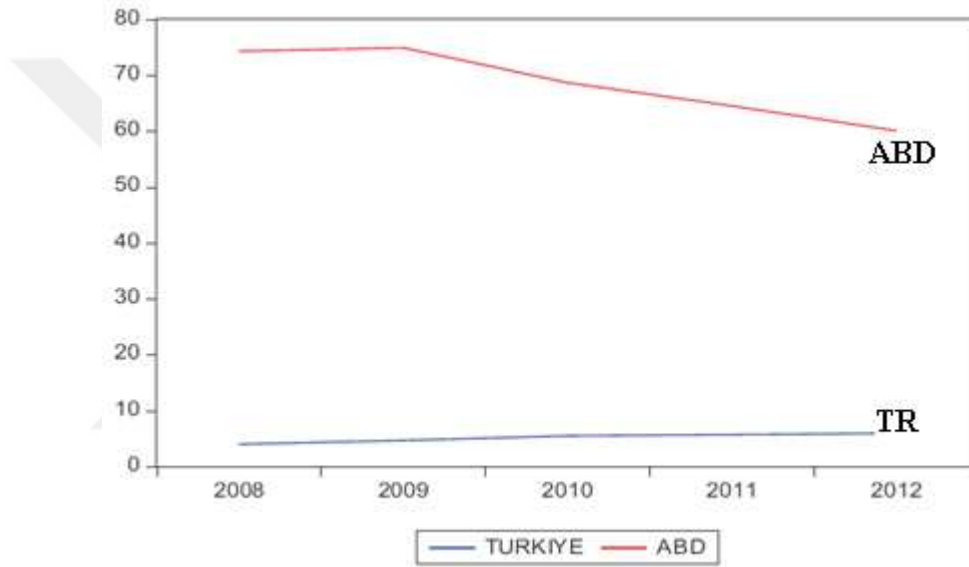
Tablo 8'de görüldüğü gibi, ABD'nin dünya ekonomisindeki payı 2002 yılında %21 düzeyinde olmuştur. Bu pay 2010 yılında %19,7'ye gerilemiştir. Buna rağmen 2010 yılında ABD dünyanın en büyük ekonomisi durumundadır. Bu gerileme sadece ABD ile de sınırlı kalmamış Euro Bölgesi ve Japonya'da da ciddi gerilemeler görülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler ise yıllar geçtikçe dünya ekonomisindeki paylarını artırmıştır. Çin 2002 yılında %12,7 olan payını 2014 yılında %16,3'e çıkarmıştır.

4.4. Krizin Türkiye'ye Etkileri

2008 yılında başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz, başlangıçta finans sektörünü etkilemiş sonrasında ise reel kesime yansımıştır. Etkisi altına aldığı ülkelerin alım gücünü düşüren kriz, Türkiye'nin reel sektörünü de önemli ölçüde etkilemiştir. Küresel kriz Türkiye'de ilk olarak reel sektörü etkilemesine rağmen, finans sektörünü de dolaylı olarak etkilemiştir.

Küresel krizden Türkiye'nin bankacılık sektörü gelişmiş ülkelere göre daha az etkilenmiştir. Bunun temel nedeni 2000-2001 krizinden sonra alınan tedbirlerdir. 2000-2001 krizlerinden kapsamlı bir reformla çıkan bankacılık sektörü, türev araçlar gibi

finansal yenilikleri piyasaya sürme şansına sahip olamamıştır. Batan bankaların zararlarının devlet tarafından karşılanması ve TMSF'nin çabalarının da sınırlı kalması sonucunda, 2001 krizi öncesinde batan bankaların ekonomiye maliyeti çok yüksek düzeylere çıkmıştır. Doğası gereği, riskten kaçınma eğiliminde olan düzenleyici otorite, bankacılık sektörünü yoğun bir denetim altında tutarak ve piyasaya yeni girişleri engelleyerek, rekabetçi bir piyasada ortaya çıkabilecek olan türev araçlarının önünü büyük ölçüde kapamıştır. Bankalar battığında faturayı vergi mükelleflerinin üstleneceği belli olduğu için kamu otoriteleri risk almamayı tercih etmişlerdir. Ayrıca, Türkiye, mortgage kredisi düzenlemelerini yapmakta gecikmesi nedeniyle de türev piyasalardaki yeniliklere kapalı kalmıştır (Sönmez, 2009, s. 74).

Şekil 3. ABD ve Türkiye’de mortgage kredilerinin GSMH’ya oranı

Kaynak: Akıncı, 2015

Kriz döneminde Türkiye’de yatırım bankacılığı bulunmamaktaydı. Ayrıca gelişmiş bir mortgage piyasasının(subprime krediler yoktur) olmaması da Türkiye’nin krizden etkilenme derecesini azaltmıştır. Şekil 3’ten görülebileceği gibi, ABD’de konut kredilerinin GSMH’ya oranı %70’lerin üzerindeyken, Türkiye’de bu oran % 4 düzeyindedir. Bu nedenle bankacılık kesimi doğrudan olmasa da dolaylı olarak küresel krizden etkilenmiştir (Akıncı, 2015, s. 32).

Tablo 9

Türkiye’de Banka Sayısı, Şube Sayısı ve Çalışan Sayısı

	1990	2000	2003	2007	2008	2009	2010	2011
Banka Sayısı	66	79	55	50	49	49	49	48
Şube Sayısı	6244	7837	6078	7856	9304	9581	10066	10518
Çalışan Sayısı	144793	170401	122964	167760	182120	184216	191180	195292

Kaynak: BDDK, 2013

Türkiye’de kriz döneminde banka sayısında bir azalma olmadığı gibi tersine şube sayısında ve dolayısıyla çalışan sayısında artış görülmüştür. Tablo 9’da görüldüğü gibi, 2008-2010 döneminde şube sayısı 9.304’ten 10.066’ya, çalışan sayısı ise 182.120’den 191.180’e ulaşmıştır. 2001 krizinden sonra uygulanan yeniden yapılandırma uygulamalarının etkili olduğu ve finansal sektörün 2008 krizinden banka, şube ve çalışan sayısı olarak etkilenmediği görülmektedir. 2011 yılında şube sayısı ve çalışan sayısı artmaya devam etmiştir.

Tablo 10

Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Tutarları (Milyar Dolar)

Yıl	Doğrudan Yatırım	Doğrudan Yatırım	Doğrudan Yatırım
	Girişi	Çıkışı	(Net)
2000	0,982	0,870	0,112
2001	3,352	0,497	2,855
2002	1,082	0,143	0,939
2003	1,702	0,480	1,222
2004	2,785	0,780	2,005
2005	10,031	1,064	8,967
2006	20,185	0,924	19,261
2007	22,047	2,106	17,302
2008	19,851	2,549	7,032
2009	8,585	1,553	7,617
2010	9,099	1,482	13,806
2011	16,176	2,370	9,177
2012	13,282	4,105	8,830
2013	12,457	3,627	5,549

Kaynak: Akıncı, 2015

Tablo 10'dan da görüleceği gibi 2002 yılından başlayarak sürekli olarak artan ve 2007 yılında 22 milyar dolara kadar ulaşan doğrudan yatırım girişi, krizin dünyadaki etkilerinin hissedilmesiyle 2008 yılında 19,85 milyar dolara düşmüştür. 2009 yılında da düşüş devam etmiş ve 8,58 milyar dolara gerilemiştir. 2010 ve 2011 yıllarında doğrudan yatırım girişinde artış görülmüş, fakat 2006-2007 yıllarındaki düzeye ulaşamamıştır.

Kriz firmaların karlarını düşürmüş, finans kaynaklarına ulaşmalarını zorlaştırmıştır. Bu nedenle yatırım kapasitelerinde düşüş görülmüştür. Kriz nedeniyle ortaya çıkan durgunluk, gelişmiş ülkelerin yatırım eğilimlerini olumsuz etkilemiştir (Akıncı, 2015, s. 33).

4.4.1. Dış Ticaret

Tablo 11

Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesi

Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
2002	36,1	51,6	-15,5	0,70
2003	47,3	69,3	-22	0,68
2004	63,2	97,5	-34,3	0,65
2005	73,5	116,8	-43,3	0,63
2006	85,5	139,6	-54,1	0,61
2007	107,3	170,1	-62,8	0,63
2008	132	202	-70	0,65
2009	102,1	140,9	-38,8	0,72
2010	113,9	185,5	-71,6	0,61
2011	134,9	240,8	-105,9	0,56
2012	152,5	236,5	-84	0,64
2013	151,8	251,7	-99,9	0,60
2014	157,6	242,2	-84,6	0,65
2015	143,8	207,2	-63,4	0,69

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2016

2002 yılından itibaren düzenli olarak artan ihracat 2008 yılında 132 milyar dolara çıkmıştır. Krizin Avrupa ülkelerine olumsuz etkileri sebebiyle ihracatının yaklaşık yarısını Avrupa'ya yapan Türkiye'nin ihracatı 2009 yılında 30 milyar dolar düşmüştür. 2011 yılında 134,9 milyar dolara çıkmış ve 2008 seviyesine gelebilmiştir. İhracata benzer şekilde kriz nedeniyle Dünya genelinde görülen durgunluk nedeniyle ithalatta 2009 ve 2010 yıllarında 2008 yılına göre düşük olmuştur. Krizin tüm dünyayı etkisi altına aldığı 2009 yılında ithalattaki düşüşün ihracattan fazla olması nedeniyle ihracatın ithalatı karşılama oranı diğer yıllara göre daha fazladır (Tablo 11).

4.4.2. Büyüme

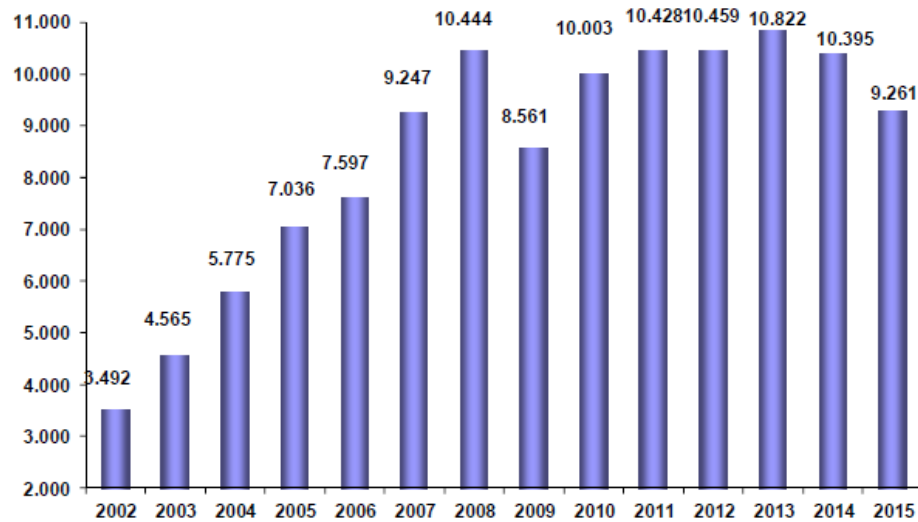
Tablo 12

Türkiye’de Sektörel Büyüme Oranları

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Tarım	8,8	-2,0	2,8	7,2	1,4	-6,7	4,3	3,6	2,4	6,1	3,1	3,5	-1,9
Sanayi	4,7	7,7	11,6	8,8	10,2	5,8	-1,3	-8,6	13,9	10,0	1,6	4,1	3,5
Hizmetler	4,7	4,1	9,8	8,6	7,1	6,4	2,3	-1,8	7,6	8,8	2,5	5,5	4,0
GSYİH	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,1	4,2	2,9

Kaynak: TÜİK, 2016

2002-2007 arasında düzenli büyüyen ekonomi 2008 yılının son çeyreğinden itibaren küresel krizin etkisiyle daralmıştır. Bu daralma 2010 yılına kadar devam etmiştir. 2007 yılında %4,7 olan büyüme oranı, 2008 yılında sanayi sektöründeki daralmanın etkisiyle %0,7’ye düşmüştür. 2009 yılında ise sanayi sektöründeki %8,6 daralmanın etkisiyle %4,8 daralmıştır. 2010 yılından itibaren de %9,2 büyüme oranı ile tekrar büyümeye başlamıştır (Tablo 12).

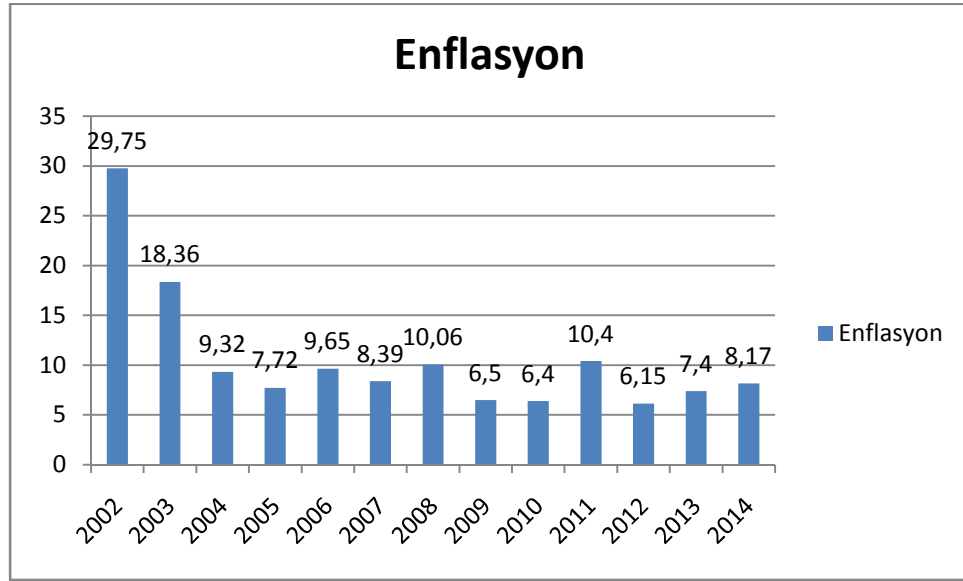

Şekil 4. Kişi başına düşen GSYİH (Dolar)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2016

2008 yılında 10.444 dolar olan kişi başına GSYİH, krizin etkisiyle 2009 yılında %18 azalarak 8.561 dolara gerilemiştir. 2010 yılında ekonomide görülen büyüme ile tekrar 10 bin doların üzerine çıkmıştır (Şekil 4).

4.4.3. Enflasyon

Şekil 5. Türkiye’de enflasyon oranları

Kaynak: TÜİK, 2016

2002 yılında yaklaşık %30 düzeyinde olan enflasyon oranı, 2004 yılında %9,32 ve 2005 yılında %7.72 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu aralıkta izlenen düşük enflasyon politikalarının da etkili olduğu söylenebilir. Ardından gelen yıllarda ise enflasyon, inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. 2007 yılında %8.39 olan enflasyon, 2008 yılında %10.06 seviyesine çıkmış, ekonomide yaşanan durgunluğun da etkisiyle, krizi takip eden 2009 yılında %6.53’e gerilemiştir. 2010 yılı oranı ise %6.40 düzeyinde gerçekleşmiştir (Şekil 5).

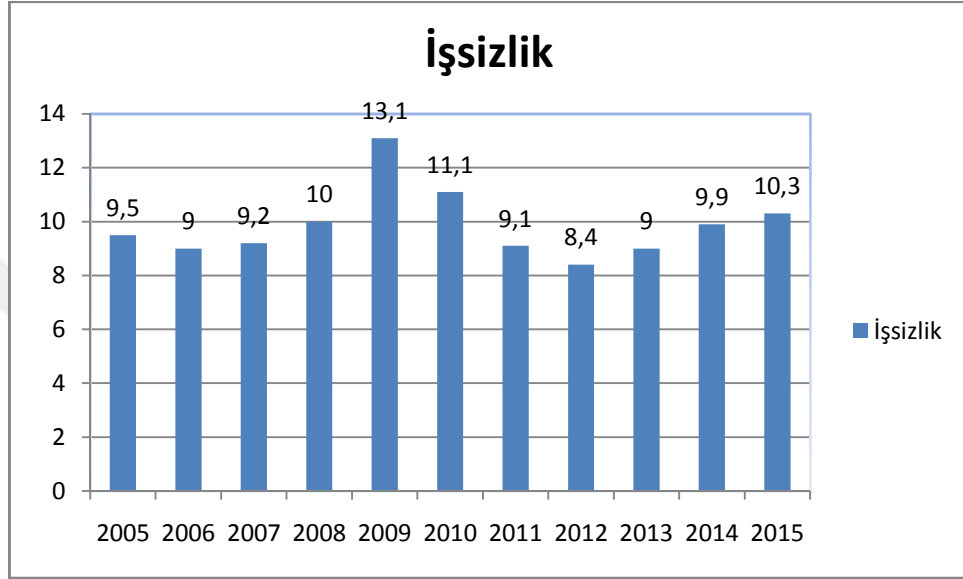
4.4.4. İşsizlik:

Türkiye’de işgücü piyasasındaki temel sorunların başında, çalışma çağı nüfus miktarının, istihdam miktarından daha hızlı artmasıyla birlikte yeni istihdam imkânlarının yaratılamaması gelmektedir. Özellikle son birkaç yıldır tarım sektöründe yaşanan çözülme ve kırdan kente göç, işgücü piyasasını büyük ölçüde şekillendirmektedir. Ayrıca, kayıt dışı istihdamın yüksek oluşu, genç işsizliğin yüksek olması, işgücü yaş seviyesinin düşüklüğü ve işsizlikle ilgili kapsamlı politikaların oluşturulamaması diğer sorun alanlarını oluşturmaktadır (Özdemir ve Özdemir, 2008, s. 92).

Türkiye’de 1980’lerden sonra rekabet gücünü artırmak uğruna işgücü maliyetleri düşürülmeye çalışılmıştır. Bu, işgücünün kayıt dışına kolayca çıkmasına neden

olmuştur. 1980'lerden sonra işgücü piyasasındaki dengesizlikler oldukça artmıştır. 1980 kararlarının olumsuz etkileri özelleştirmelerin sonuçlarıyla birleşince Türkiye ekonomisi için işsizlik kronik bir hal almıştır (İncekara, 2010, s. 58).

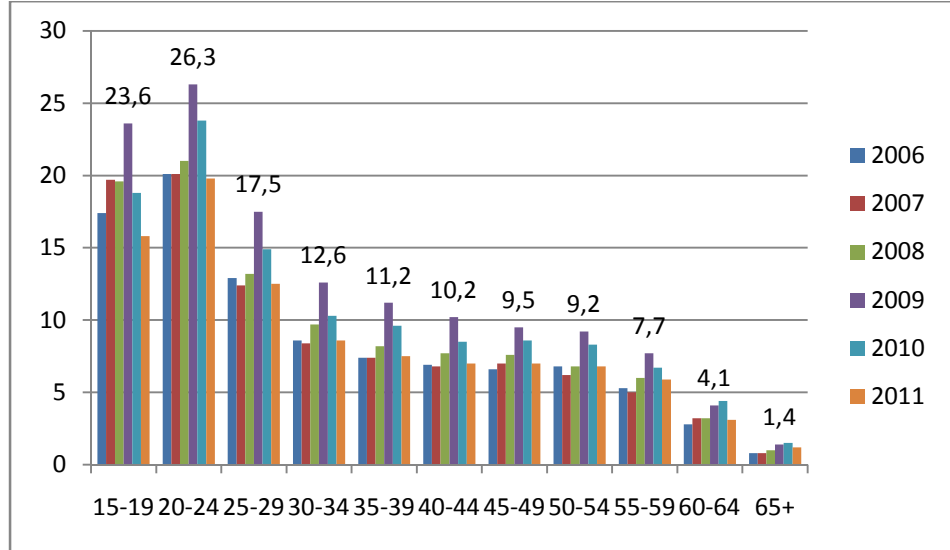
İşsizlik verileri bir ülkenin ekonomisinin gidişatı hakkında önemli bir göstergedir. Ekonominin sağlıklı işlediği dönemlerde, bunun olumlu etkisi istihdama yansımakta ve işgücü piyasasında da olumlu gelişmeler yaşanmaktadır (Bayrak ve Kanca, 2013, s. 91).

Şekil 6. Türkiye’de yıllara göre işsizlik oranları

Kaynak: TÜİK, 2016

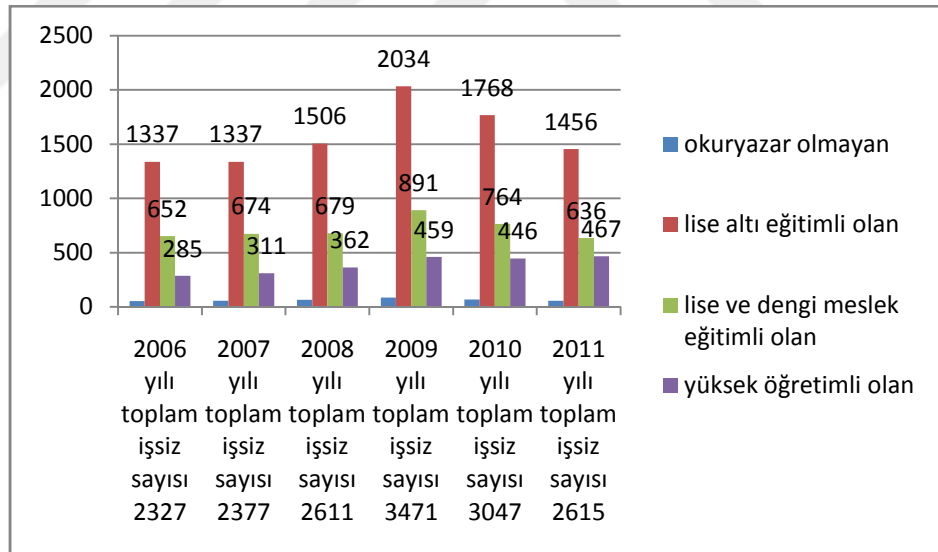
Krizle birlikte dünya ekonomisinde daralma görülmüş ve bu durum Türkiye’nin ihracatını da etkilemiştir. Dış piyasadaki durgunluk, iç piyasalardaki talep azalması, döviz kurundaki dalgalanmalar sonucunda işletmeler işçi çıkarmış ve işsizliği artırmıştır (Ümit ve Bulut, 2013, s. 132). 2008 sonunda başlayan daralma nedeniyle işsizlik 2008’de %10, 2009’da %13,1 ve 2010’da %11,1 olmuştur (Şekil 6).

Şekil 7. Türkiye'de yaş grubuna ve yıllara göre işsizlik oranları

Kaynak: TÜİK, 2016

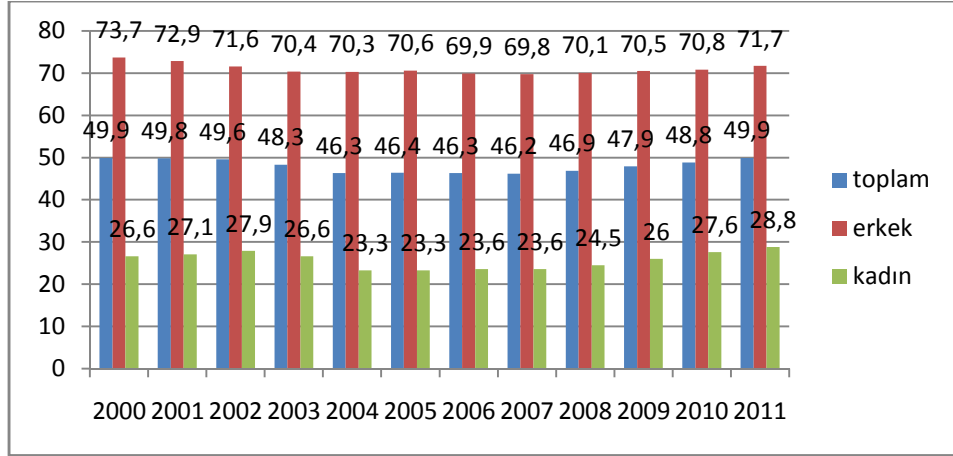
Şekil 7'den görüleceği gibi 2009 yılı, kriz nedeniyle diğer yıllara oranla daha yüksektir. Özellikle 15-19 yaş grubunda %23,6 ve 20-24 yaş grubunda %26,3'e çıkmıştır. Krizle birlikte etkisini 2010 yılında da hissettiren işsizlik, 2011 yılında tekrar 2006 seviyesine kadar düşmüştür.

Şekil 8. Türkiye'de işsizliğin eğitim durumuna göre dağılımı (bin kişi)

Kaynak: TÜİK, 2016

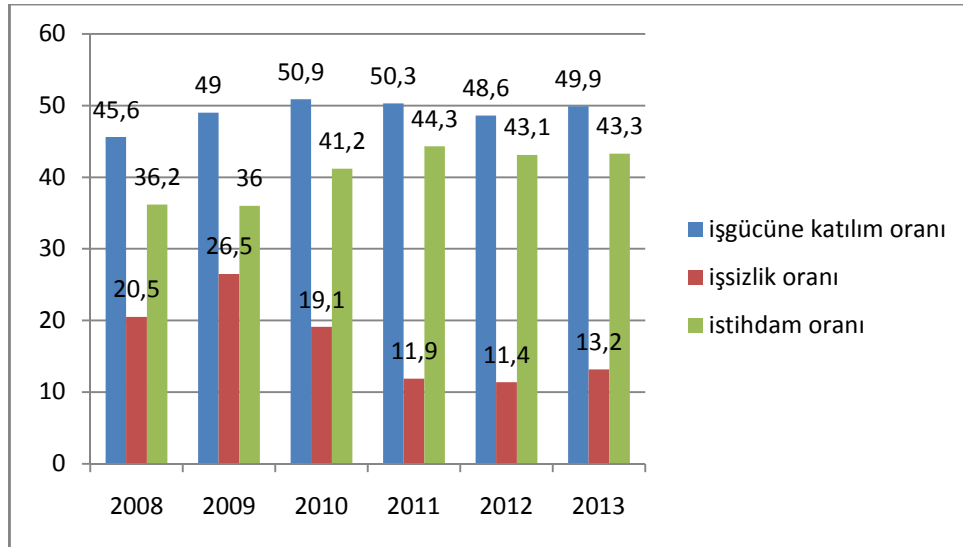
Krizin etkisiyle 2008 yılında işsiz sayısı 2007 yılına göre 230 bin kişi artmış ve 2,6 milyon kişi olmuştur. Krizin etkisinin en yoğun yaşandığı yıl olan 2009 yılında işsiz sayısı 830 bin kişi artmış ve 3,47 milyon kişi olmuştur. 2006 yılında genel işsizler içerisindeki payı %12,2 olan yüksek öğretimi işsizlerin oranı 2011 yılı sonunda %17,85'e çıkmıştır (Şekil 8).

Şekil 9. Türkiye’de yıllara göre işgücüne katılım oranları

Kaynak: TÜİK, 2016

Diğer ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de işgücüne katılım oranı daha düşük düzeyde seyretmektedir. Genel işgücüne katılım oranı OECD genelinde yüzde 70’ler düzeyindeyken, Türkiye’de bu oran yaklaşık 20 puan daha aşağıda yer almaktadır. Bunun başlıca sebebi, Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının hala oldukça düşük seviyelerde olmasıdır. Toplamda erkek işgücüne katılım oranı, kadın işgücüne katılım oranının iki katından fazladır. Kadınların işgücüne katılmama sebepleri içerisinde çocuk bakımı ve ev işleri gibi görevleri yüklenmiş olmaları ve eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle düşük ücretli, uzun ve zorlu çalışma saatlerine sahip işlerde çalışmaları önem arz etmektedir. (İş-kur Yıllık Ekonomik Rapor, 2012, s. 52). Türkiye’de işgücüne katılım oranı 2008 yılına kadar azalma, 2008 sonrasında ise artma eğilimi göstermiştir (Şekil 9).

Şekil 10. Adana ilinde yıllara göre işgücüne katılım, istihdam ve işsizlik oranı

Kaynak: TÜİK, 2016

2008 yılında %20,5 olan işsizlik krizin hissedildiği yıl olan 2009'da %26,5'e çıkmıştır. 2010 yılında işsizlik oranında düşüş yaşansa da Türkiye ortalamasının üzerinde %19,1 olarak gerçekleşmiştir. 2011 ve 2012 yılında sırasıyla %11,9 ve %11,4'e düşmüştür (Şekil 10).

Tablo 13

TR62(Adana, Mersin) Bölgesinde Geniş Yaş Grubuna ve Yıllara Göre İşsizlik Oranı

	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
2008	%28,4	%29,8	%18,4	%11,3	%7,4
2009	%30,8	%36,6	%23,8	%15,8	%15,1
2010	%23,4	%29,4	%18,1	%12,8	%8,8
2011	%14,4	%22,4	%12,1	%7,3	%5,3
2012	%13,3	%21,6	%13,8	%6,3	%6,0
2013	%17,7	%24,5	%15,5	%8,7	%5,6

Kaynak: TÜİK, 2016

TR62 bölgesinde 2009 yılında krizinde etkisiyle işsizlik oranları diğer yıllara göre daha yüksektir. Özellikle 15-19 ve 20-24 yaş grubu işsizlik oranlarının 2008-2010 döneminde diğer yıllara göre çok yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 13).

Tablo 14

TR62(Adana, Mersin) Bölgesinde Eğitim Durumuna ve Yıllara Göre İşsizlik Oranı

	Okuma Yazma Bilmeyen	Lise Altı	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yükseköğreti m
2008	%18,5	%15,4	%20,8	%16,2
2009	%20,6	%20,6	%26,6	%20,9
2010	%13,7	%15,3	%21,7	%15,5
2011	%6,1	%9,4	%15,6	%10,4
2012	%8,3	%8,8	%14,7	%11,9
2013	%9,6	%11,5	%16,6	%13,0

Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 14'e göre TR62 bölgesinde lise ve dengi meslek okulu mezunlarının işsizlik oranı, okuma yazma bilmeyen, lise altı ve yükseköğretim mezunlarından daha yüksektir. Kriz nedeniyle okuma yazma bilmeyen bireylerin işsizlik oranındaki artış, diğer eğitim düzeyindeki bireylerinden işsizlik oranındaki artıştan daha düşüktür.

Tablo 15

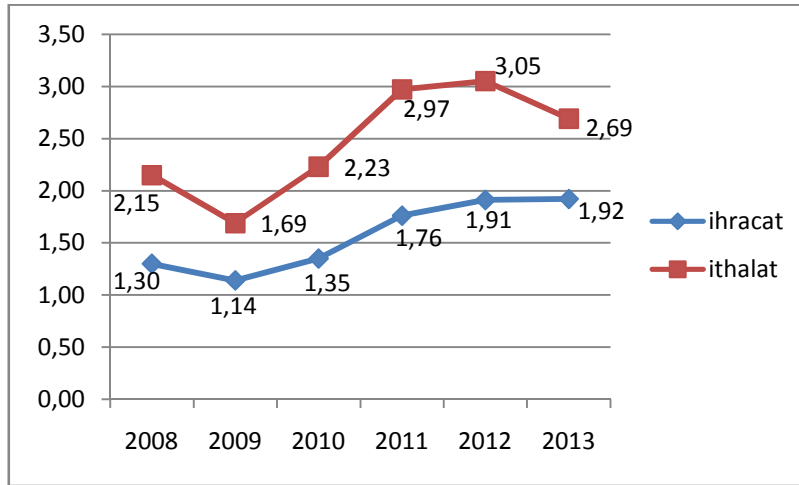
Türkiye'de ve Adana İlinde İşgücünün Sektörel Dağılımı

Yıllar	Türkiye			Adana		
	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
2008	%23,7	%26,8	%49,5	%24,9	%23,0	%52,2
2009	%24,6	%25,3	%50,1	%28,9	%20,8	%50,4
2010	%25,2	%26,2	%48,6	%30,2	%19,6	%50,2
2011	%25,5	%26,5	%48,1	%30,2	%19,5	%50,3
2012	%24,6	%26,0	%49,4	%26,3	%21,1	%52,6
2013	%23,6	%26,4	%50,0	%23,7	%23,3	%53,1

Kaynak: TÜİK, 2016

Kriz nedeniyle Türkiye'de sanayi sektörü 2008 yılında %1,3 ve 2009 yılında %8,6 daralmıştır. Daralma nedeniyle Türkiye'de sanayi sektörünün toplam işgücü içindeki payı 2008 yılında %26,8 iken 2009 yılında %25,3'e gerilemiştir. Adana ilinde ise 2008 yılında %23 iken 2009 yılında %20,8'e gerilemiştir. Türkiye genelinde 2010 yılında sanayi sektörünün toplam işgücü içerisindeki payı artarken Adana ilinde 2012

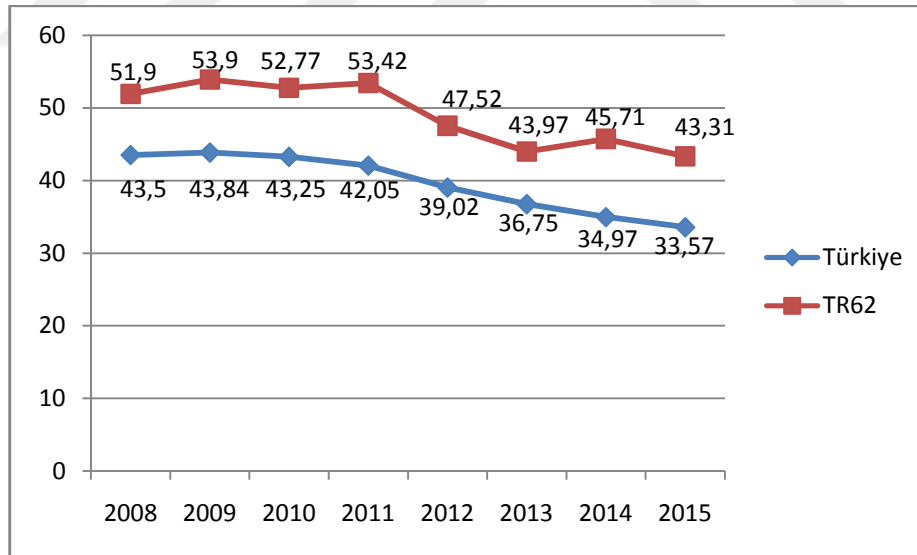
yılına kadar azalmıştır. Kriz döneminde tarım sektörünün toplam işgücü içindeki payının arttığı gözlenmiştir (Tablo 15).

Şekil 11. 2008-2013 dönemi Adana ili ihracat ve ithalat değerleri

Kaynak: TÜİK, 2016

Türkiye’de olduğu gibi Adana ilinde de 2009 yılında ihracat ve ithalatın gerilediği görülmektedir. 2009 yılında dünya genelinde görülen daralmanın da etkisiyle ihracat 2008 yılına göre %12,3 ve ithalat 2008 yılına göre %21,4 azalmıştır. 2010 yılından itibaren ihracat ve ithalat değerlerinde artış görülmüştür (Şekil 11).

Şekil 12. Türkiye ve TR62 bölgesinde yıllara göre kayıt dışı istihdam oranları

Kaynak: TÜİK, 2016

Krizin işgücüne etkilerinin yoğun olarak hissedildiği 2008-2011 döneminde kayıt dışı istihdam oranının Türkiye genelinde %40’ın üzerinde ve Adana ilinde de %50’nin üzerinde olduğu görülmektedir. Türkiye genelinde 2011 yılından sonra kayıt dışı istihdam azalmıştır. 2015 yılında Türkiye genelinde kayıt dışı istihdam %33,57 iken

Adana ilinde ise %43,31 olmuştur. Adana ilinde kayıt dışı istihdamın Türkiye ortalamasının çok üzerinde olduğu görülmektedir (Şekil 12).

Tablo 16

İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

İller	Sıralama	Sege 2011 Endeks Değeri	İller	Sıralama	Sege 2011 Endeks Değeri	İller	Sıralama	Sege 2011 Endeks Değeri
İstanbul	1	4,5154	Karabük	28	0,2916	Aksaray	55	-0,3671
Ankara	2	2,8384	Zonguldak	29	0,2758	Niğde	56	-0,3761
İzmir	3	1,9715	Gaziantep	30	0,2678	Tokat	57	-0,3821
Kocaeli	4	1,6592	Trabzon	31	0,2218	Tunceli	58	-0,3892
Antalya	5	1,5026	Karaman	32	0,1864	Erzurum	59	-0,4327
Bursa	6	1,3740	Samsun	33	0,1579	K.Maraş	60	-0,4677
Eskişehir	7	1,1671	Rize	34	0,1550	Ordu	61	-0,4810
Muğla	8	1,0493	Düzce	35	0,1056	Gümüşhane	62	-0,4814
Tekirdağ	9	0,9154	Nevşehir	36	0,1029	Kilis	63	-0,5733
Denizli	10	0,9122	Amasya	37	0,0510	Bayburt	64	-0,5946
Bolu	11	0,6394	Kütahya	38	0,0198	Yozgat	65	-0,6079
Edirne	12	0,6383	Elazığ	39	-0,0103	Adıyaman	66	-0,9602
Yalova	13	0,6263	Kırşehir	40	-0,0211	Diyarbakır	67	-1,0014
Çanakkale	14	0,5999	Kırıkkale	41	-0,0687	Kars	68	-1,0923
Kırklareli	15	0,5923	Malatya	42	-0,0785	Iğdır	69	-1,1184
Adana	16	0,5666	Afyon	43	-0,0797	Batman	70	-1,1203
Kayseri	17	0,5650	Artvin	44	-0,1046	Ardahan	71	-1,1384
Sakarya	18	0,5641	Erzincan	45	-0,1056	Bingöl	72	-1,1920
Aydın	19	0,5597	Hatay	46	-0,1302	Şanlıurfa	73	-1,2801
Konya	20	0,5308	Kastamonu	47	-0,1471	Mardin	74	-1,3591
Isparta	21	0,5272	Bartın	48	-0,1976	Van	75	-1,3783
Balıkesir	22	0,4764	Sivas	49	-0,2208	Bitlis	76	-1,4003
Manisa	23	0,4711	Çorum	50	-0,2405	Siirt	77	-1,4166
Mersin	24	0,4636	Sinop	51	-0,2479	Şırnak	78	-1,4605
Uşak	25	0,3737	Giresun	52	-0,2564	Ağrı	79	-1,6366
Burdur	26	0,3684	Osmaniye	53	-0,2892	Hakkari	80	-1,6961
Bilecik	27	0,3634	Çankırı	54	-0,3312	Muş	81	-1,7329

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, 2013

T.C. Kalkınma Bakanlığı tarafından ulusal kaynakların en yüksek ekonomik ve sosyal faydayı sağlayacak şekilde geliştirilmesi ve bölgeler arası dengesizliklerin asgari

düzeeye indirilmesi amacıyla, belirli aralıklarla, ayrı ayrı veya birlikte, ilçelerin, illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyini belirleyen çalışmalar yapılmaktadır. İlçelerin, illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki farkların ortaya konulmasını da amaçlayan bu çalışmalar; çeşitli ölçekteki mekansal birimlerin zaman içinde gelişimlerinin izlenmesini sağlaması, kamu kaynaklarının tahsisi ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesi ile diğer birçok alandaki politika ve stratejilerin belirlenmesinde önemli bir referans niteliği taşımaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 5). 2011 yılında yapılan çalışmada, ekonomik ve sosyal alanlardan seçilen ve gelişmişlik düzeylerini en iyi biçimde yansıtabilecek çok sayıda değişken kullanılmış ve illerin ve bölgelerin gelişmişlik sıralaması belirlenmiştir (Tablo 16).

Adana Türkiye'nin nüfusu en yüksek beşinci ili olmasına karşın sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında nispi olarak alt sıradadır. Bu durumun ortaya çıkışında, bölgenin son yıllarda ülkenin doğusundan yoğun şekilde göç almasının etkili olduğu düşünülmektedir. 2010 yılı verilerine göre işsizlik oranı en yüksek olan il Adana'dır. Sanayi altyapısı ve mali göstergeleri itibarıyla önemli bir gelişme merkezi olmakla birlikte, birinci kademe gelişmiş iller ile karşılaştırıldığında Adana'nın sosyal göstergeleri daha düşük değerler almıştır. Yüksek işsizlik oranına paralel olarak, yüksek doğurganlık hızı ve genç bağımlı nüfus oranı, Adana'nın birinci kademe gelişmiş iller arasında yer almasını engellemektedir. Buna ilaveten, eğitim göstergeleri ile yeşil kart sahibi nüfus oranı gibi sağlık göstergelerinde de Adana birinci kademe gelişmiş illerin gerisinde kalmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 66).

BÖLÜM V

İKİ DURUMLU TERCİH MODELLERİ

Bu bölümde iki durumlu tercih modellerin (binary choice models) yapısı, gerekliliği, türleri, tahmin yöntemi ve tahmin edilmiş model katsayılarının yorumlanması tartışılacaktır.

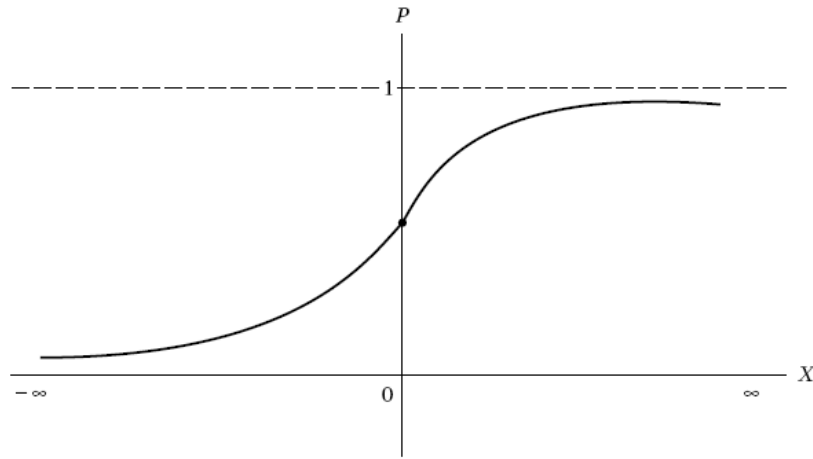
5.1. İki Durumlu Tercih Modellerinin Yapısı

Ekonometrik ve diğer sosyal bilimler alanlarında kullanılan regresyonla ilişkili sayısal yöntemlerde özünde nicel olmayan ve cinsiyet, tercih, din gibi nitel özellik gösteren değişkenler sıklıkla kullanılmaktadır. Bu değişkenler üzerinde çalışan regresyon modeline bir bağımsız değişken olarak girebileceği gibi bir bağımsız değişken olarak da ele alınabilirler. Bağımlı değişkenin sınırlı olduğu duruma işgücüne katılma ya da katılmama, bir malı veya hizmeti satın alıp almama, sendikaya üye olup olmama durumları örnek olarak gösterilebilir. Bununla beraber kimi durumlarda regresyona giren bağımlı değişkenin niteliği bu verilen örneklerdeki tercih yapısı ile örtüşebilir. Bu duruma bir örnek olarak bağımlı değişkenin “bir sportif tesisin bir faaliyet gününde tam kapasite ile hizmet vermesi (tamamen dolu olması) yada vermemesi” gibi bir bağımlı değişken de iki durumlu tercih modelleri kullanımını gerektirebilir. Regresyon modelindeki bu karakteristikteki tepki değişkeninin ancak, 0 ve 1 gibi, değerler aldığı regresyon modellerine iki durumlu tercih modelleri denir (Greene, 2002, s. 772, Gujarati, 2006, s. 541, Traş, 2010).

5.2. Probit Modeli

Probit modeli normal dağılımın birikimli olasılık fonksiyonundan yararlanmaktadır. Bağımlı değişkenin gözlemlenemeyen bir fayda endeksi I_i 'ye bağlı olduğunu ve I_i 'nin X_i açıklayıcı değişkenlerince belirlendiğini varsayar. Bu durumda I_i endeksi ne kadar büyükse bağımlı değişkenin 1 değerini alması olasılığı da o kadar artmaktadır. Endeks I_i şöyle tanımlanmaktadır.

$$I_i = \beta' x_i \quad (1)$$

Şekil 13. Birikimli olasılık dağılım fonksiyonu

Kaynak: Gujarati, 2006

Gözlemlenemeyen endeks düzeyi, I_i 'nin, her i . Birey için I_i^* denilen bir eşik değeri olduğu varsayılmaktadır. Eğer I_i, I_i^* 'i aşarsa olay gerçekleşecek, aşmazsa gerçekleşmeyecektir.

I_i^* eşik değeri de I_i gibi gözlemlenemez ama aynı ortalama ve varyansla normal dağıldığını varsayarsak (1) nolu ifadede verilen endeksin anakütle katsayılarını tahmin edebilir, gözlenemeyen endeksin kendisine ilişkin de bilgi edinebiliriz.

Normallik varsayımı altında $P(I_i^* \leq I_i)$ değeri (olasılığı), standartlaştırılmış birikimli normal dağılımdan şöyle hesaplanabilmektedir;

$$P_i = P(Y = 1) = P(I_i^* \leq I_i) = F(I_i) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{I_i} e^{-t^2/2} . dt$$

$$= \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\beta' x_i} e^{-t^2/2} . dt \quad (2)$$

Burada t , standartlaştırılmış normal değişkendir.

Fayda endeksinin elde edilmesi birikimli normal dağılım fonksiyonunun tersi alınarak mümkündür. Bu durumda şu ifadeye ulaşılır;

$$I_i = F^{-1}(I_i) = F^{-1}(P_i)$$

$$= \beta' x_i \quad (3)$$

Burada F^{-1} normal birikimli dağılım fonksiyonunun tersidir. Probit modelinde bağımsız değişkenlerde meydana gelen değişikliklerin olasılık üzerine yaptığı ortalama etki, x_i 'nin düzeyine göre farklılık göstermektedir. Diğer bir değişle tahmin edilen modelin eğimi sabit olmadığından, parametre tahmin edicileri doğrudan yorumlanamaz ancak bir dönüşümden sonra marjinal olasılıklara ulaşılır. Bu marjinal olasılıklar şöyle hesaplanmaktadır;

$$\frac{\partial P_i}{\partial x_i} = \frac{\partial F(I_i)}{\partial I_i} \cdot \frac{\partial I_i}{\partial x_i} = f(I_i) \cdot \beta_i \quad (4)$$

Probit modelinin tahmini sonrası bağımsız değişkende meydana gelen değişikliklerin karar değişkeni üzerindeki etkisi doğrudan hesaplanamasa da parametrenin işareti ve büyüklüğü söz konusu değişkenin olasılığa yaptığı katkının yönü ve şiddeti hakkında bir fikir verebilir. (4) nolu ifadeden de görülebileceği gibi x_i 'de meydana gelen değişimin P_i üzerindeki etkisi iki bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan $f(I_i)$ olan standart normal olasılık yoğunluk fonksiyonunu belirttiğinden her zaman pozitiftir. Bunun anlamı marjinal etki β_i 'nin işaretine bağlı olacaktır. Bu yolla tahmin edilen parametre tahmin edicilerinin işaretleri tahmin sonuçlarını yorumlamada işlevsellik kazanmaktadır.

Probit analizinde $P_i < 0,5$ olduğunda, gözlemlenemeyen fayda endeksi I_i 'nin bir diğer adı olan, normal eşdeğer sapma (n.e.d.) negatif olacağından I_i 'ye 5 eklenmekte ve sonuca Probit denmektedir (Greene, 2002, s. 774-775, Gujarati, 2006, s. 563-567, Cafrı, 2009, s. 29-30, Traş, 2010).

5.2.1. Probit Modelinin Tahmini

Verilerin tekil düzeyde olması durumunda Probit modelinin tahmini için en yüksek olabilirlik yöntemine ihtiyaç duyulur. EYO yönteminde anakütle ve bu anakütleden seçilmiş örneklem arasındaki benzerlikten hareketle elde bulunan örneklem çekilebilme olasılığını maksimum yapan değerler tahmin edilmektedir. Bu yöntemde maksimize edilmeye çalışılan olabilirlik fonksiyonudur ve şöyle verilir;

$$L = \prod_{i=1}^n \left(\frac{1}{1 + e^{\beta' x_i}} \right)^{1-y_i} \left(\frac{e^{\beta' x_i}}{1 + e^{\beta' x_i}} \right)^{y_i} = \frac{e^{\beta' \sum_{i=1}^n x_i y_i}}{\prod_{i=1}^n (1 + e^{\beta' x_i})} \quad (5)$$

$t^* = \sum_{i=1}^n x_i y_i$ olmak üzere β 'nın en yüksek olabilirlik tahmin edicisini elde etmek için şu eşitliklerden yararlanılmıştır.

$$\log L = \beta' t^* - \sum_{i=1}^n \log (1 + e^{\beta' x_i}) \quad (6)$$

Bundan dolayı $\partial \log L / \partial \beta = 0$ olmaktadır;

$$S(\beta) = - \sum_{i=1}^n \frac{e^{\beta' x_i}}{1 + e^{\beta' x_i}} x_i + t^* = 0 \quad (7)$$

Probit modeli için

$$F(-\beta' x_i) = \int_{-\infty}^{-\beta' / \sigma} \frac{1}{(2\pi)^{1/2}} \exp\left(-\frac{t^2}{2}\right) dt \quad (8)$$

$$L = \prod_{y_i=0} F(-\beta' x_i) \prod_{y_i=1} [1 - F(-\beta' x_i)] \quad (9)$$

(8) nolu eşitlik (9) nolu eşitlikte yerine konulduğunda Probit modeli için olasılık modeli elde edilebilmektedir;

$$L = \prod_{i=1}^n [\Phi(\beta' x_i)]^{y_i} [1 - \Phi(\beta' x_i)]^{1-y_i} \quad (10)$$

Burada $\Phi(\cdot)$ standart normal dağılım fonksiyonunu temsil etmektedir. Logaritmik olabilirlik fonksiyonu ise şöyle verilmiştir;

$$\log L = \sum_{i=1}^n y_i \log \Phi(\beta' x_i) + \sum_{i=1}^n (1 - y_i) \log [1 - \Phi(\beta' x_i)] \quad (11)$$

Bu fonksiyonu maksimize eden çözüm değerlerine ulaşmak için β 'ya türevi alınırsa;

$$S(\beta) = \frac{\partial \log L}{\partial \beta} = \sum_{i=1}^n \frac{[y_i - \Phi(\beta'x_i)]}{\Phi(\beta'x_i)[1 - \Phi(\beta'x_i)]} \Phi(\beta'x_i)x_i \quad (12)$$

Bu ifadenin sıfıra eşitlenmesi ile en yüksek olasılırlık tahmin edicisi elde edilmektedir. Bu eşitlikler, β parametrelerinde doğrusal olmadığından iterasyon yöntemiyle çözülmek zorundadır (Cafri, 2009, Traş, 2010).

BÖLÜM VI

UYGULAMA SONUÇLARI

6.1. Çalışmanın Verileri

Bu çalışmada Adana kentsel alanda 300 hane ile gerçekleştirilen anketlerden sağlanan veriler kullanılmıştır.

6.2. Anket Verilerinin Değerlendirilmesi

Adana ilinde ekonomik kriz nedeniyle işini kaybedenlerin sosyo-ekonomik durumlarının belirlenmesi amacıyla Şubat 2011 – Mayıs 2011 döneminde 300 hanede anket yapılmıştır. Yapılan 300 ankette ortalama hane genişliği 3,51'dir.

Tablo 17

Hanehalkı Reislerinin Kriz Nedeniyle İşten Çıkarılma Durumu

	İşten Çıkarılmamış ve Çalışmaya Devam Ediyor	İşten Çıkarılmış ve İş Bulmuş	İşten Çıkarılmış ve İş Bulamamış	2008 Yılı Öncesi İşsiz ve Hala İşsiz	Emekli veya Ev Hanımı	Toplam
Oran	%24,3	%34,7	%19,0	%0,3	%21,7	100
Sayı	73	104	57	1	65	300

Tablo 17'de %24,3'ünün kriz nedeniyle işini kaybetmediği görülmektedir. %34,7'sinin ise işten çıkarılmış ve iş bulmuş olduğu, %19'unun işten çıkarılmış, ancak iş bulamamış olduğu saptanmıştır.

Tablo 18

İşini Kaybetmeyen Hanehalkı Reislerinin Çalışma Süresi(Yıl), Aylık Geliri(TL) ve Günlük Çalışma Süresi(Saat)

Çalışma Süresi (yıl)	Aylık Gelir (TL)	Günlük Çalışma Süresi (saat)
min 1 yıl	min 500 TL	min 5 saat
max 43 yıl	max 2500 TL	max 15 saat
ort 11,73 yıl	ort 1097 TL	ort 9.8 saat

Tablo 18'e göre kriz nedeniyle işini kaybetmeyen 73 hanehalkı reisinin ortalama çalışma süresi 11,73 yıl, ortalama aylık gelir 1097 TL ve ortalama günlük çalışma süresi 9,8 saattir.

Tablo 19

İşini Kaybedip İş Bulan Hanehalkı Reislerinin Çıkarıldığı İşteki ve Yeni İşindeki Çalışma Süresi(Yıl), Aylık Geliri(TL) ve Günlük Çalışma Süresi(Saat)

Çıkarıldığı İşteki		İşsiz Kalma Süresi		Yeni İşindeki			
Çalışma Süresi	Aylık Gelir	Günlük Çalışma Süresi	İşsiz Kalma Süresi		Çalışma Süresi	Aylık Gelir	Günlük Çalışma Süresi
			min	max			
min 5 ay	min 320 TL	min 6 saat	min 1 hafta	max 3 yıl	min 1 hafta	min 500 TL	min 8 saat
max 20 yıl	max 3000 TL	max 14 saat	ort 1,06 yıl		max 3 yıl	max 2500 TL	max 14 saat
ort 4,5 yıl	ort 794,7 TL	ort 9,8 saat			ort 1,76 yıl	ort 908,6 TL	ort 9,6 saat

Tablo 19'da görüleceği üzere işini kaybedip iş bulan 104 hanehalkı reisinin çıkarıldığı işteki ortalama çalışma süresi 4,5 yıl, yeni işindeki ortalama çalışma süresi 1,76 yıldır. Ortalama 1,06 yıl işsiz kalan bireylerin aylık gelirleri eski işinde 794,7 TL, yeni işinde 908,6 TL olmuştur.

Tablo 20

İşini Kaybedip İş Bulamayan Hanehalkı Reislerinin İş Arama Durumu, Çıkarıldığı İşteki durumu ve Geçimini Sağlama Durumu

İş Arıyor mu?	İş Arama Süresi	İş Aramama Nedeni	Çıkarıldığı İşteki			Nasıl Geçiniyor
			Çalışma Süresi	Aylık Gelir	Günlük Çalışma Süresi	
Evet cevabı veren 51 kişi (%89,5)	min 3 ay max 3 yıl ort 1,41 yıl	İş bulma ümidi olmayan 3 kişi				Aile yardımı 23 kişi (%40,4)
		İkamet ettiği yerde iş olmadığını düşünen 1 kişi	min 1 ay max 20 yıl ort 4,47 yıl	min 250 TL max 1750 TL ort 732 TL	min 6 saat max 14 saat ort 9,6saat	Eş yardımı 26 kişi (%45,6)
		Diğer nedenlerden dolayı 2 kişi				İşsizlik maaşı 5 kişi (%8,8)
Hayır cevabı veren 6 Kişi (%10,5)					Birikim 2 kişi (%3,5)	
					Nafaka 1 kişi (%1,8)	

Tablo 20'ye göre işini kaybedip iş bulamayan 57 hanehalkı reisinin 51'inin iş aradığı, 6'sının ise iş aramadığı görülmektedir. İş arayanların ortalama iş arama süresi 1,41 yıldır. İş aramayan 6 kişiden 3'ü iş bulma ümidinin olmadığını, 1'i de ikamet ettiği yerde iş olmadığını düşünüyor. Bireylerin çıkarıldığı işteki ortalama çalışma süresi 4,47 yıl, ortalama geliri 732 TL ve ortalama günlük çalışma süresi 9,6 saattir. %86'sı geçimini ailesi veya eşi sayesinde, %8,8'i işsizlik maaşı ile sağladığını belirtmiştir.

Tablo 21

Hanehalkının Oturduğu Konutun Tipi, Mülkiyet Durumu, Kira Bedeli, Oda Sayısı, Konutun Metrekaresi, Aile Tipi, Göç Etme Nedeni

	Kriz Öncesi	Kriz Sonrası	Değişim
Konut Tipi			
Müstakil	%56,7	%52,0	%4,7 azalış
Apartman	%27,0	%32,3	%5,3 artış
Bodrum/Zemin Kat	%0,3	%0,3	Değişmedi
Normal Kat	%14,7	%14,0	%0,7 azalış
Çatı Katı	%0,3	%0,3	Değişmedi
Gecekondu	%1,0	%1,0	Değişmedi
Konut Mülkiyeti			
Ev Sahibi	%47,3	%51,3	%4,0 artış
Kiracı	%42,7	%39,1	%3,6 azalış
Lojman	%0,7	%0,3	%0,4 azalış
Diğer (aile yanı vb.)	%9,3	%9,3	Değişmedi
Kira Bedeli			
	min: 115 TL max: 500 TL ort: 273,9 TL	min: 125 TL max: 820 TL ort: 330,6 TL	56,7 TL (%20,7) artış
Oda Sayısı			
	2 oda %10,3	2 oda %9,0	2 oda %1,3 azalış
	3 oda %47,7	3 oda %46,4	3 oda %1,3 azalış
	4 oda %41,7	4 oda %44,3	4 oda %2,6 artış
	5 oda %0,3	5 oda %0,3	5 oda değişmedi
Konutun Metrekaresi			
	min: 50 max: 200 ort: 115,2	Min: 50 max: 200 ort: 117,9	2,7 metrekare artış
Aile Tipi			
	Çekirdek %80,9	Çekirdek %82,8	Çekirdek %1,9 artış
	Geniş aile %14,4	Geniş aile %13,1	Geniş aile %1,3 azalış
	Yalnız %4,7	Yalnız %4,0	Yalnız %0,7 azalış
Adana'ya Göç Etme Nedeni (102 kişi)			
	Zorunlu	%12,7	Akdeniz Bölgesi %56,4
	İş bulma umudu	%49,0	Doğu ve Güneydoğu
	Büyükşehir	%11,8	Anadolu Bölgesi %24,5
	Eğitim	%12,7	Adana İlçeleri %9,6
	Diğer	%13,7	Diğer Bölgeler %9,6

Tablo 21'e göre kriz sonrası müstakil evde oturan sayısında, kiracı sayısında ve 2 veya 3 odalı evde oturan sayısında azalma olmuştur. Apartman dairesinde oturan sayısında, ev sahibi olmuş hane sayısında ve 4 odalı evde oturan sayısında artış görülmüştür. Kirada oturanların ödediği kira miktarı ortalama %20,7 artmıştır. Çekirdek aile sayısı artarken, geniş aile ve yalnız yaşayan sayısı azalmıştır. Adana'ya göç eden iki kişiden biri iş bulma umuduyla, diğerleri ise zorunluluktan, büyükşehir olduğu için veya

eğitim gibi nedenlerle göç ettiğini belirtmiştir. Adana'ya göç ile gelenlerin %56,4'ü Akdeniz Bölgesinden(Adana'ya yakın iller: Mersin, Osmaniye, Hatay, Kahramanmaraş vb.), %24,5'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden göç ettiğini, %9,6'sı Adana'nın ilçelerinden şehir merkezine göç ettiğini belirtmiştir.

Tablo 22

Toplam Hane Geliri ve Tasarruf Durumu

	Kriz Öncesi	Kriz Sonrası
Toplam Hane Geliriniz Ne kadar (TL)	1304 TL	1255 TL
Toplam Harcamanız Ne kadar (TL)	1177 TL	1227 TL
Tasarruf yapıyor musunuz?	%14,7 evet	%11 evet
1)Evet	%85,3 hayır	%89 hayır
2)Hayır	Ortalama tasarruf	Ortalama tasarruf
Evet ise tasarruf yapılan kısım yazılacak?	(evet cevabı verenler için) 385,9 TL	(evet cevabı verenler için) 360 TL
Tasarrufunuz bir aylık masrafınızı karşılayacak kadar mı? 1)Evet 2)Hayır	%9,3 evet %90,7 hayır	%7,7 evet %92,3 hayır
Aylık geliriniz aylık masraflarınızı karşılıyor mu? 1)Evet 2)Hayır	%37,7 evet %62,3 hayır	%33,3 evet %66,7 hayır
Yeşil kartınız var mı? 1)Evet 2)hayır	%1,3 evet %98,7 hayır	%1,7 evet %98,3 hayır

Tablo 22'ye göre; Toplam hane geliri kriz sonrasında 49 TL azalmıştır. Fakat toplam harcama 50 TL artmıştır. Kriz öncesinde tasarruf yapanların oranı kriz sonrasında %3,7 azalmıştır. Tasarruf edilen miktarda da 25,9 TL azalma olmuştur. Tasarrufunun 1 aylık masrafını karşılayacağını düşünenlerin oranı %1,6 azalmıştır. Aylık gelirinin aylık masraflarını karşılayacağını düşünen oranı da %4,4 azalmıştır. Yeşil kartı olanların oranı da %0,4 puanlık artışla %1,3'ten %1,7'e çıkmıştır.

Tablo 23

Hanede Çalışan Birey Sayısı ve Okula Giden Çocuk Sayısı ortalaması

	Kriz Öncesi		Kriz Sonrası	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Hanede çalışan birey sayısı	0,907	0,447	0,763	0,252
Okula giden çocuk sayısı	0,285	0,174	0,288	0,177

Tablo 23'e göre; Kriz sonrasında hem kadınlarda hem de erkeklerde çalışan birey ortalaması düşmüştür. Fakat okula giden çocuk ortalamasında artış görülmüştür.

Tablo 24

Hanehalkının Tüketim Alışkanlıkları ve Harcamalarındaki Değişim

Anket soruları	Sayı	Minimum (TL)	Maksimum (TL)	Ortalama (TL)	Değişim(%)
1.Otel, lokanta, pastane, açık büfe, kebabçı, vb. yerler de yapılan harcama(kriz öncesi)	213	10,00	500,00	73,4366	%8,3
1. Otel, lokanta, pastane, açık büfe, kebabçı, vb. yerler de yapılan harcama(kriz sonrası)	184	10,00	600,00	79,5652	Artış
2. Hanenizde sigara, tütün, puro içen birey(kriz öncesi)	157	10,00	300,00	94,2357	%23,5
2. Hanenizde sigara, tütün, puro içen birey(kriz sonrası)	150	15,00	450,00	116,4200	Artış
3. Hanenizde alkollü içecek içen birey (kriz öncesi)	41	10,00	400,00	81,4634	%28,4
3. Hanenizde alkollü içecek içen birey (kriz sonrası)	40	15,00	800,00	104,6250	Artış
4. Hanenizde kendi ürettiğiniz bitkisel (domates, un, vb.) veya hayvansal (süt, peynir, yumurta, vb.) ürünleri kullanıyor musunuz? (kriz öncesi)	20	2,00	250,00	47,1000	%39
4. Hanenizde kendi ürettiğiniz bitkisel (domates, un, vb.) veya hayvansal (süt, peynir, yumurta, vb.) ürünleri kullanıyor musunuz? (kriz sonrası)	20	10,00	450,00	65,5000	Artış
5. Hanenizde sürekli ilaç kullanması gereken birey var mı? (kriz öncesi)	45	3,50	200,00	42,1000	%57
5. Hanenizde sürekli ilaç kullanması gereken birey var mı? (kriz sonrası)	48	5,00	500,00	66,0625	Artış

Tablo 24'ün devamı

6. Doktor muayene ücretleri, röntgen, diş, vb. tedaviler (kriz öncesi)	71	10,00	750,00	69,2535	%88
6. Doktor muayene ücretleri, röntgen,diş, vb. tedaviler (kriz sonrası)	77	13,00	2000,00	130,1818	Artış
7. Hanenizde işyerine, okula, kreşe, gidiş-geliş için ulaşım harcaması yapan birey var mı? (Servis ücreti, dolmuş ve otobüs ücreti, benzin alımı, otomobil tamiri vb) (kriz öncesi)	245	10,00	460,00	94,2082	%9
7. Hanenizde işyerine, okula, kreşe, gidiş-geliş için ulaşım harcaması yapan birey var mı? (Servis ücreti, dolmuş ve otobüs ücreti, benzin alımı, otomobil tamiri vb) (kriz sonrası)	251	15,00	535,00	102,7769	Artış
8. Hanenizde günlük gazete satın alma alışkanlığı var mı? (kriz öncesi)	38	5,00	60,00	12,7895	%27,3
8. Hanenizde günlük gazete satın alma alışkanlığı var mı?(kriz sonrası)	38	5,00	90,00	16,2895	Artış
9. Hanenizde aylık/haftalık dergi veya mecmua satın alma alışkanlığı var mı? (kriz öncesi)	13	2,00	20,00	8,0385	%32,7
9. Hanenizde aylık/haftalık dergi veya mecmua satın alma alışkanlığı var mı? (kriz sonrası)	15	1,50	20,00	10,0667	Artış
10. Hanenizde sinema, tiyatro, konser vb. yerlere gitme alışkanlığı olan birey var mı? (kriz öncesi)	82	8,00	100,00	29,7073	%22,4
10. Hanenizde sinema, tiyatro, konser vb. yerlere gitme alışkanlığı olan birey var mı? (kriz sonrası)	64	10,00	150,00	36,3594	Artış
11. Hanenizde spor toto, sayısal loto, piyango, altılı ganyan, vb. şans oyunları oynayan, oyuncak, ders dışı kitap, kırtasiye, sporla ilgili aletler vb alan birey var mı? (kriz öncesi)	98	5,00	500,00	24,5204	%23,7
11. Hanenizde spor toto, sayısal loto, piyango, altılı ganyan, vb. şans oyunları oynayan, oyuncak, ders dışı kitap, kırtasiye, sporla ilgili aletler vb alan birey var mı? (kriz sonrası)	84	2,00	100,00	18,6905	Azalış
12. Hanenizde kreşe veya anaokuluna devam eden çocuk var mı? (kriz öncesi)	9	50,00	500,00	199,4444	%35,4
12. Hanenizde kreşe veya anaokuluna devam eden çocuk var mı? (kriz sonrası)	8	50,00	400,00	128,7500	Azalış
13. Hanenizde özel okulda paralı öğrenim yapan birey var mı? (kriz öncesi)	4	40,00	240,00	132,5000	%56,6
13. Hanenizde özel okulda paralı öğrenim yapan birey var mı? (kriz sonrası)	4	50,00	400,00	207,5000	Artış

Tablo 24'ün devamı

14. Hanenizde dershaneye, özel amaçlı kursa (bilgisayar, yabancı dil, sürücü kursu, spor kursu vb.), devam eden birey veya özel ders alan var mı? (kriz öncesi)	65	45,00	250,00	112,9231	%119,4
14. Hanenizde dershaneye, özel amaçlı kursa (bilgisayar, yabancı dil, sürücü kursu, spor kursu vb.), devam eden birey veya özel ders alan var mı? (kriz sonrası)	43	40,00	4800,00	247,7907	Artış
15. Okul kitapları, öğrenim katkı payı vb (kriz öncesi)	77	5,00	300,00	61,4416	%108
15. Okul kitapları, öğrenim katkı payı vb (kriz sonrası)	79	10,00	2400,00	127,8861	Artış
16. Kapıcı ücreti, aidatlar, badana, boya malzemesi ve ücreti, kapı, pencere, kilit, lavabo, musluk, vb ev tamir bakım masrafı (kriz öncesi)	136	5,00	380,00	47,3897	%0,45
16. Kapıcı ücreti, aidatlar, badana, boya malzemesi ve ücreti, kapı, pencere, kilit, lavabo, musluk, vb ev tamir bakım masrafı (kriz sonrası)	133	10,00	410,00	47,1278	Azalış
17. Konut kira veya izafi kira (kriz öncesi)	284	120,00	600,00	305,0915	%17,7
17. Konut kira veya izafi kira (kriz sonrası)	285	125,00	870,00	359,1579	Artış
18. Elektrik, su, tüp, kömür, odun, yakacak, telefon, cep telefonu, kablo TV vb. (kriz öncesi)	299	10,00	400,00	138,0435	%24,4
18. Elektrik, su, tüp, kömür, odun, yakacak, telefon, cep telefonu, kablo TV vb. (kriz sonrası)	299	20,00	800,00	171,7893	Artış
19. Kişisel bakım ve temizlik harcamaları: Berber, kuaför, tıraş malzemeleri, sabun, şampuan, parfüm, deodorant (kriz öncesi)	298	7,00	500,00	49,8389	%11,7
19. Kişisel bakım ve temizlik harcamaları: Berber, kuaför, tıraş malzemeleri, sabun, şampuan, parfüm, deodorant (kriz sonrası)	296	10,00	300,00	55,6655	Artış
20. Çamaşır mak., TV, Bulaşık mak., fırın, buzdolabı, klima, ütü, vb (kriz öncesi)	117	5,00	1500,00	73,3333	%19,9
20. Çamaşır mak., TV, Bulaşık mak., fırın, buzdolabı, klima, ütü, vb (kriz sonrası)	97	5,00	1500,00	87,9072	Artış
21. Yemek takımı, tencere, bardak, kaşık, çatal, bıçak, sürahi, leğen, vazo vb (kriz öncesi)	146	5,00	250,00	42,5342	%25,3
21. Yemek takımı, tencere, bardak, kaşık, çatal, bıçak, sürahi, leğen, vazo vb (kriz sonrası)	128	5,00	1300,00	53,2891	Artış
22. Oturma odası takımı, yemek odası tak, kitaplık, masa, halı, kanepeler vb (kriz öncesi)	122	15,00	1400,00	82,3197	%55,1

Tablo 24'ün devamı

22. Oturma odası takımı, yemek odası tak, kitaplık, masa, halı, kanepe vb (kriz sonrası)	101	5,00	3500,00	127,7030	Artış
23. Yorgan, yastık, tül, perde, nevresim, çarşaf, havlu vb (kriz öncesi)	114	5,00	300,00	42,1491	%26,5
23. Yorgan, yastık, tül, perde, nevresim, çarşaf, havlu vb (kriz sonrası)	96	5,00	500,00	53,3333	Artış
24. Çamaşır mak, TV, Bulaşık mak, fırın, buzdolabı, klima, ütü, vb tamir masrafları (kriz öncesi)	86	5,00	200,00	48,1047	%23,2
24. Çamaşır mak, TV, Bulaşık mak, fırın, buzdolabı, klima, ütü, vb tamir masrafları (kriz sonrası)	83	5,00	300,00	59,2530	Artış
25. Bulaşık, çamaşır deterjanları, kireç çözücü, kibrit, sabun, mandal vb ile gündelikçi ücreti (kriz öncesi)	287	5,00	150,00	44,0697	%27,9
25. Bulaşık, çamaşır deterjanları, kireç çözücü, kibrit, sabun, mandal vb ile gündelikçi ücreti (kriz sonrası)	288	5,00	250,00	56,3715	Artış
26. Priz, pil, duy, tornavida, çekiç, ampul, korniş vb (kriz öncesi)	82	5,00	180,00	15,1463	%15,7
26. Priz, pil, duy, tornavida, çekiç, ampul, korniş vb (kriz sonrası)	69	5,00	120,00	17,5217	Artış
27. Giyim harcamaları: Erkek, kadın ve çocuk giyimi, kumaş, bez, mefruşat, ayakkabı ve tamirleri (kriz öncesi)	292	15,00	700,00	127,3801	%2,3
27. Giyim harcamaları: Erkek, kadın ve çocuk giyimi, kumaş, bez, mefruşat, ayakkabı ve tamirleri (kriz sonrası)	286	10,00	500,00	130,3497	Artış
28. El çantası, cüzdan, saat, mücevherat, takı vb. (kriz öncesi)	63	5,00	500,00	77,3810	%9,4
28. El çantası, cüzdan, saat, mücevherat, takı vb. (kriz sonrası)	51	5,00	300,00	84,7059	Artış
Tatil-tur-gezi(kriz öncesi)	32	20,00	2000,00	393,9062	%62,15
Tatil-tur-gezi(kriz sonrası)	20	25,00	2500,00	638,7500	Artış

Tablo 24'e göre; Kriz sonrası sadece şans oyunları ve kreşe veya anaokuluna giden çocukların maliyetinde düşüş yaşanmıştır. Sağlık ile ilgili olarak ilaç (%57 artmış) ve muayene (%88 artmış) ücretlerinde artış yaşanmıştır. Eğitim maliyetlerinde de ciddi artışlar olmuştur. Özel okul maliyeti %56, Dershane ücretleri %119,4 ve Kitap veya katkı payı maliyeti de %108 artmıştır. Faturaların hanelere maliyeti kriz öncesine göre %24, beyaz eşya %19,9 ve oturma odası, yemek odası, sandalye, halı vb maliyeti de %55,1 artmıştır. Tatil-tur-gezi maliyeti de %62,15 artmıştır.

Tablo 25

Hanehalkının Gıda ve İçecek Harcaması

Anket soruları	Sayı	Minimum	Maksimum	Ortalama	Değişim(%)
Et(kriz öncesi)	288	5,00	200,00	33,9167	%12,4
Et(kriz sonrası)	286	5,00	300,00	38,1451	Artış
Ekmek(kriz öncesi)	298	2,00	150,00	37,6275	%44
Ekmek(kriz sonrası)	298	3,00	280,00	54,1930	Artış
Süt(kriz öncesi)	291	5,00	100,00	25,5808	%28,1
Süt(kriz sonrası)	291	5,00	150,00	32,7629	Artış
Yağ(kriz öncesi)	299	2,00	60,00	13,4649	%40,4
Yağ(kriz sonrası)	299	4,50	60,00	18,9030	Artış
Sebze(kriz öncesi)	297	5,00	150,00	50,3367	%27,7
Sebze(kriz sonrası)	297	5,00	200,00	64,3064	Artış
Reçel(kriz öncesi)	228	1,00	100,00	12,7566	%27,7
Reçel(kriz sonrası)	230	2,00	75,00	16,2965	Artış
Şeker(kriz öncesi)	296	1,20	90,00	12,1417	%48,3
Şeker(kriz sonrası)	296	2,00	120,00	17,9956	Artış
Zeytin(kriz öncesi)	279	2,00	100,00	10,1004	%35
Zeytin(kriz sonrası)	280	3,00	65,00	13,6446	Artış
Alkolsüz(kriz öncesi)	229	2,00	75,00	13,0611	%37,1
Alkolsüz(kriz sonrası)	231	2,00	150,00	17,9004	Artış
Alkollü(kriz öncesi)	26	20,00	300,00	79,8077	%29,1
Alkollü(kriz sonrası)	25	15,00	400,00	103,000	Artış

Tablo 25'e göre; Ekmek, süt, şeker, yağ gibi temel besin ihtiyaçlarının hanelere maliyeti %27,7 ile %48,3 arasında artmıştır. Et maliyetinde % 12,4 artış görülmüştür. Alkolsüz içecekler %37,1 ve alkollü içecekler %29,1 artmıştır. Genel olarak Tablo 25'te de görülebileceği gibi bütün gıda ve içecek harcamalarında artış olmuştur.

Tablo 26

Hanehalkının Alışveriş Yapma Durumu

	Kriz Öncesi	Yüzdelerik Dilim(%)	Kriz Sonrası	Yüzdelerik Dilim(%)
Hanede toplu-alışveriş yapma alışkanlığınız var mı? 1) Evet 2) Hayır	Evet: 201 Hayır: 99	Evet: %67 Hayır: %33	Evet: 166 Hayır: 133	Evet: % 55,5 Hayır: %44,5
Toplu-alışveriş yapma sıklığınız nedir? 1) 15 günde bir 2) Ayda bir 3) iki ayda bir 4) Diğer	15 günde bir:38 Ayda bir:154 İki ayda bir:17 Diğer:8	15 günde bir:%17,5 Ayda bir:%71 İki ayda bir:%7,8 Diğer:%3,7	15 günde bir:20 Ayda bir:131 İki ayda bir:26 Diğer:9	15 günde bir:%10,8 Ayda bir:%70,4 İki ayda bir:%14 Diğer:%4,8
Toplu alışverişte aylık ne kadar harcama yaparsınız (TL)?	Minimum:40TL Maksimum:750TL Ort: 169,46TL		Minimum:50TL Maksimum:800TL Ort: 208,93TL	
Hanenizin pazara gitme alışkanlığı var mı? 1) Evet 2) Hayır	Evet: 251 Hayır: 48	Evet:%83,9 Hayır: %16,1	Evet:249 Hayır:50	Evet: %83,3 Hayır: %16,7
Hangi sıklıkla gidersiniz? 1) Haftada bir, 2) Haftada iki 3) 15 günde bir 4) Ayda bir	Haftada bir:214 Haftada iki:20 15 günde bir:17 Ayda bir: 3	Haftada bir:%84,3 Haftada iki:%7,9 15 günde bir:%6,7 Ayda bir:%1,2	Haftada bir:203 Haftada iki:23 15 günde bir:22 Ayda bir:4	Haftada bir:%80,6 Haftada iki:%9,1 15 günde bir:%8,7 Ayda bir:%1,6
Genellikle hangi saatte pazara gidersiniz? 1) Sabah saatleri 2) Öğle saatleri 3) Akşam saatleri	Sabah:68 Öğle:102 Akşam:84	Sabah:%26,8 Öğle:%40,2 Akşam:%33,1	Sabah:50 Öğle:99 Akşam:103	Sabah:%19,8 Öğle:%39,3 Akşam:%40,9
Nereden genellikle alışveriş yaparsınız? 1) Bakkal 2)Eve yakın market 3)Süper/hipermarket 4)Diğer	Bakkal:82 Yakın market:152 Süpermarket:63 Diğer:1	Bakkal:%27,4 Yakın market:%50,8 Süpermarket:%21,1 Diğer:%0,3	Bakkal:79 Yakın market:167 Süpermarket:50 Diğer:1	Bakkal:%26,5 Yakın market:%56 Süpermarket:%16,8 Diğer:%0,3
Genellikle gıda alışverişlerinizi nasıl yaparsınız? 1)Nakit2) veresiye 3) k.kartı	Nakit:175 Veresiye:23 Kredi kartı:98	Nakit:%59,1 Veresiye:%7,8 Kredi kartı:%33,1	Nakit:151 Veresiye:42 Kredi kartı:100	Nakit: %51,5 Veresiye:%14,3 Kredi kartı:%34,2

Tablo 26'ya göre; Kriz öncesi hanelerin %67'si toplu alışveriş yapıyorken bu oran kriz sonrası %11,5 düşüş yaşamış ve %55,5'e gerilemiştir. Kriz sonrası 15 günde bir toplu alışveriş yapanların oranı azalmış, iki ayda bir toplu alışveriş yapanların sayısı artmıştır. Ürün fiyatlarında gerçekleşen değişim nedeniyle toplu alışverişin ortalama maliyeti 169,46 TL'den 208,93 TL'ye çıkmıştır.

Kriz öncesi ve kriz sonrası pazara gitme alışkanlığında önemli bir değişiklik yaşanmamıştır. Fakat pazara gitme sıklığında değişiklik görülmüştür. Krizden sonra haftada bir pazara gidenlerin sayısı azalmış, 15 günde bir ve haftada 2 sefer pazara gidenlerin sayısında artış görülmüştür. Kriz sonrası sabahları pazara gidenlerin sayısı azalmış, akşam pazara gidenlerin sayısı artmıştır.

Kriz sonrası süpermarketten alışveriş yapanların sayısı azalmış, yakın marketlerden alışveriş yapanların sayısı artmıştır. Kriz öncesi alışverişini nakit yapanların oranı %59,1 iken kriz sonrası %51,5'e gerilemiştir. Veresiye alışveriş yapanların oranı %7,8'den %14,3'e çıkmıştır. Kredi kartı ile alışveriş yapanların sayısında önemli bir artış görülmemiştir.

Tablo 27

Hanehalkının Aldığı Borç Tutarı(TL)

Alınan Borç Türü	Kriz Öncesi				Kriz Sonrası				
	Sayı	Minimum (TL)	Maksimum (TL)	Ortalama (TL)	Sayı	Minimum (TL)	Maksimum (TL)	Ortalama (TL)	Ortalama Değişim(%)
Banka Kredisi	25	1000	25000	6810	58	500	85000	12621	%85,3
Kooperatif	0	0	0	0	4	550	40000	10500	-
Akraba	17	100	5000	1218	32	100	100000	8356	%686
Başka Şahıslar	7	50	2000	454	12	100	25000	2963	%652
Mağazalar	2	50	100	75	3	25	150	83	%10,6
Kredi Kartı	15	200	50000	4600	32	300	15000	2458	-%46,6

Tablo 27'ye göre; Kriz sonrası banka kredisi kullanan birey sayısında 2 katından fazla artış görülmüştür. Kullanılan banka kredisi değeri de ortalama %85,3 artmıştır. Banka kredisine benzer şekilde akraba veya başka şahıslardan borç alanların sayısında da ciddi artış yaşanmıştır. En önemli artış ise bu kişilerden alınan borç miktarında görülmüş olup, kriz sonrasında 6 katından fazla artmıştır. Kriz sonrası kredi kartına borçlanma ortalaması 4600 TL'den 2468 TL'ye düşmüştür.

Tablo 28

Hanehalkı Devletten, Özel Kişi veya Kuruluşlardan Karşılıksız Gelir Elde Ettiyse, Türü ve Elde Ettiği Toplam Gelir

	Sayı	Minimum	Maksimum	Ortalama
Emekli Maaşı	50	500	1500	797,8
Nafaka	2	150	1000	575
Diğer	17	300	900	382

Tablo 28'e göre; 50 hane emekli maaşı almaktadır. En düşük emekli maaşı 500 TL, en yüksek ise 1500 TL'dir. Ortalama emekli maaşı ise 797,8 TL'dir. Biri 150 TL diğeri 1000 TL olmak üzere iki hane nafaka almaktadır.

Tablo 29

Hanehalkının Kriz Nedeniyle Alışını veya Satışını Yaptığı Gayrimenkul/Menkul Bilgisi

Yatırım mallarının türü	Alış Yapan Hane Sayısı	Minimum-Maksimum-Ortalama Alış Değeri (TL)	Satış Yapan Hane Sayısı	Minimum-Maksimum-Ortalama Satış Değeri (TL)
Ev	15	Minimum: 30.000 Maksimum: 130.000 Ortalama: 76.333	5	Minimum:28.000 Maksimum: 120.000 Ortalama: 69.600
Arsa	1	20.000	2	Minimum:2.500 Maksimum:5.000 Ortalama:3.750
Tarla-Bağ-Bahçe	0	-	5	Minimum:5.000 Maksimum:15.000 Ortalama:10.000
Sera	0		0	-
Dükkan	1	10.000	0	-
Döviz	0	-	1	5.000
Hisse senedi	1	-	0	5.000
Tahvil	0	-	0	-
Altın	6	Minimum:100 Maksimum:5.000 Ortalama:1.204	4	Minimum:100 Maksimum:5.000 Ortalama: 1.802
Diğer	4	Minimum:5.000 Maksimum:16.000 Ortalama:11.500	0	

Tablo 29'a göre; 15 birey ortalama 76.333 TL'den ev almış, 5 birey ise ortalama 69.600 TL'den ev satmıştır. 5 birey ortalama 10.000 TL'den tarla-bağ-bahçe satmıştır. 6 birey ortalama 1.204 TL'den altın almış, 4 birey ortalama 1.802 TL'den altın satmıştır.

Tablo 30

Hanenin Son Bir Yıl İçinde Başka Kişi (Komşu, Akraba vb.) Kurum veya Kuruluşlara Karşılıksız Yardımda Bulunma Durumu

		Evett	Hayır
		Sayı	31
		Oran	%10,3
Karşılıksız yardım yaptınız mı?	Minimum (TL)	10	269 birey hayır cevabı vermiştir. Ankete katılanlar içindeki oranı
	Maksimum(TL)	2500	%89,7'dir.
	Ortalama (TL)	250,64	

Ankete katılan bireylere son bir yıl içinde başka kişi (komşu, akraba vb.) kurum veya kuruluşlara satın alarak ya da parasal olarak karşılıksız yardımda bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Tablo 30'a göre; 31 hane bu soruya evet cevabı vermiştir. Evet cevabı verenlerin toplam içindeki payı %10,3'tür. Evet cevabı verenlerin minimum yardım tutarı 10 TL, maksimum yardım tutarı 2500 TL ve ortalaması 250,64 TL'dir.

Tablo 31

Hanehalkı Reisinin ve Eşinin Son İki Yıldaki Sağlık Durumu ve Evlilik İlişkileri

	Hanehalkı reisi (%)				Hanehalkı reisinin eşi (%)					
	Çok fazla	Fazla	Değişmedi	Az	Çok az	Çok fazla	Fazla	Değişmedi	Az	Çok az
Fiziksel sağlık durumu										
Baş ağrısı sıklığı	18,5	16,7	36,2	24,0	4,5	12,5	23,4	36,5	24,5	3,1
Mide problemi sıklığı	12,0	7,0	54,9	18,3	7,7	6,3	13,5	55,7	17,7	6,8
Uykusuzluk hali	16,8	19,2	28,7	28,3	7,0	9,4	22,0	42,4	22,5	3,7
Ruhsal sağlık durumu										
Sinirlilik hali	21,3	26,2	18,5	30,1	3,8	13,1	22,5	37,7	24,6	2,1
Yorgunluk hali	18,9	29,8	21,4	28,4	1,4	12,2	21,2	43,4	21,2	2,1
Huzursuzluk hali	13,6	16,4	45,1	19,2	5,6	7,9	16,3	52,1	20,0	3,7
Bunalımlı olma hali	11,7	11,7	54,4	17,4	4,6	5,8	14,3	59,3	18,5	2,1
Evlilik										
Aile içi şiddet	1,2	3,2	67,7	8,8	18,7	0,5	2,6	74,7	9,5	12,6
Çocuklarla olan sorunlar	1,2	5,2	63,6	13,2	16,8	1,1	4,2	75,1	8,5	11,1
Karı-kocanın birbiriyle olan sorunları	2,4	5,7	60,7	14,6	16,6	1,6	8,0	68,6	10,1	11,7
Ekonomik zorluk nedeniyle huzursuzluk	15,3	9,4	45,1	18,8	11,4	14,3	11,6	50,8	14,8	8,5

Tablo 31'e göre; Son iki yıldaki sağlık durumuna bakıldığında, hanehalkı reisinde, eşine göre baş ağrısı, mide problemi ve uykusuzluk gibi fiziksel sağlık sorunlarının yanında, sinirlilik, yorgunluk, huzursuzluk ve bunalımlı olma hali gibi ruhsal sağlık sorunları da daha fazla görülmektedir. Hanehalkı reisi ve eşi aile içi şiddet, çocuklarla sorunlar ve eşleriyle olan sorunlardan çok fazla şikayetçi değildir. Hanehalkı reislerinin %24,7'sinin ve hanehalkı reislerinin eşlerinin %25,9'unun son iki yılda ekonomik zorluklar nedeniyle evliliklerinde yaşadıkları huzursuzluk artmıştır.

Tablo 32

Hanenin Son 2 Yılda Fatura Ödemeleri

Son 2 yılda fatura ödemelerinizde sorun yaşadınız mı?	Evet	Hayır
Elektrik faturası	%27,3	%72,7
Su faturası	%29,3	%70,7
Telefon faturası	%29,0	%71,0
Aylık kira	%27,8	%72,2
Kredi kartı ödemesi	%49,8	%50,2
Bakkal	%33,1	%66,9
Okul servisi	%4,0	%96,0
Yiyecek tüketiminizde bir azalma oldu mu?	%47,2	%52,8
Hayatınızda kontrol edemediğiniz şeyler var mı?	%49,7	%50,3
Kişisel problemler ile başa çıkabilme konusunda kendinize güveniniz var mı?	%92,3	%7,7
Sizce hayatınızdaki zorlukların üstesinden gelme gücünüz var mı?	%89,7	%10,3

Tablo 32'ye göre; Ankete katılan bireylerin %27,3'ü elektrik faturasını, %29,3'ü su faturasını, %29'u telefon faturasını, %27,8'i kira ve %33,1'i bakkal ödemesinde zorlandığını belirtmiştir. Kredi kartı ödemesinde zorlananların oranı %49,8'dir. Okul servisi ödemesinin sorun olduğunu söyleyenlerin oranı %4'te kalmıştır. Ankete katılanların neredeyse yarısı yiyecek tüketiminin azaldığını ve hayatında kontrol edemediği şeyler olduğunu belirtmiştir. Ankete katılan 10 kişiden 9'una yakını kişisel problemleri çözmede kendine güvensiz ve hayattaki zorluklarla baş edebilme gücünün olmadığını düşünüyor.

6.3. Çalışmanın Modeli ve Modelde Kullanılan Değişkenler

Çalışmada ekonomik küresel kriz vb. durumlarda hangi sosyo-ekonomik özellikteki bireylerin işini kaybetme olasılığının yüksek olduğunu belirlemek amaçlandığından model olarak probit modeli kullanılmıştır.

Modelin bağımlı değişkeni 2008 yılındaki ekonomik kriz nedeniyle hanehalkı reisinin işini kaybetme durumudur. Bağımlı değişken hanehalkı reisi işini kaybetmişse 1 işini kaybetmemişse 0 değerleri alacak şekilde kodlanmıştır.

Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler ve bu değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 33'te verilmiştir.

Tablo 33

Modelde Kullanılan Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişkenler	Değişkenlerin tanımlanması	Tüm Gözlemler		Pozitif Gözlemler	
		Ortalama	Standart Sapma		
EGIT1	Hanehalkı reisi okur-yazar değil yada diplomasız okur-yazar ise 1 değilse 0	0.044	0.204	0.012	0.111
EGIT2	Hanehalkı reisi ilkokul mezunu yada ilköğretim mezunu ise 1 değilse 0	0.313	0.465	0.246	0.425
EGIT3	Hanehalkı reisi ortaokul, orta dengi, lise, lise dengi mezunu ise 1 değilse 0	0.490	0.501	0.609	0.489
EGIT4	Hanehalkı reisi yüksekokul, fakülte, yüksek lisans veya doktora mezunu (referans değişken)	0.153	0.361	0.143	0.351
MEDENI1	Hanehalkı reisi hiç evlenmedi (referans değişken)	0.187	0.390	0.298	0.458
MEDENI2	Hanehalkı reisi evli ise 1 değilse 0	0.720	0.450	0.646	0.479
MEDENI3	Hanehalkı reisinin eşi ölmüş, boşanmış yada ayrı yaşıyor ise 1 değilse 0	0.093	0.287	0.0497	0.217
YAS1	Hanehalkı reisinin yaşı	40.070	12.692	33.77	8.583
YASKARE	Hanehalkı reisinin yaşının karesi	1766.143	1117.370	1214	644.379
IS1	Hanehalkı reisi ücretli ve yevmiyeli çalışıyorsa 1 değilse 0	0.077	0.267	0.0932	0.291
IS2	Hanehalkı reisi maaşlı çalışıyorsa 1 değilse 0	0.480	0.500	0.565	0.497
IS3	Hanehalkı reisi kendi hesabına çalışıyorsa 1 değilse 0	0.053	0.225	0.025	0.156
IS4	Hanehalkı reisi işveren (referans değişken)	0,003	0,06		
GOC1	Hanehalkı reisi zorunlu göç ile gelmişse 1 değilse 0	0.067	0.250	0.056	0.230
GOC2	Hanehalkı reisi iş bulabilme umudu ile gelmişse 1 değilse 0	0.167	0.373	0.186	0.390
GOC3	Hanehalkı reisi büyükşehir/egitim v.b. amaçlarla gelmiş ise (referans değişken)	0.073	0.196	0.099	0.230
LGEL	Hanehalkı toplam gelirinin logaritması	6.91	1.03	6.77	1.055
I'de sansürlenmiş gözlem sayısı	161 %53.66				
Toplam		300		161	

Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenlerden biri hanehalkı reisinin eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyiyle çalışılan işin niteliği arasındaki ilişkiden dolayı hanehalkı reisinin eğitim düzeyi modelde açıklayıcı değişken olarak kullanılmıştır. Hanehalkı reisinin öğrenim düzeyi 4 grupta incelenmiştir. Bu gruplar hanehalkı reisinin okur-yazar ya da diplomasız okur-yazar olması, hanehalkı reisinin ilkokul yada ilköğretim öğrenim düzeyinde olması, hanehalkı reisinin ortaokul, orta dengi, lise, lise dengi öğrenim

düzeyinde olması ve hanehalkı reisinin yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora öğrenim düzeyinde olmasıdır. Hanehalkı reisinin yüksekokul, fakülte, yüksek lisans ve doktora öğrenim düzeyinde olması durumu temel seçenek(referans değişken) olarak alınmıştır.

Hanehalkı reisinin medeni durumu 3 grupta incelenmiş, hanehalkı reisinin hiç evlenmemiş olma durumu temel seçenek(referans değişken) olarak alınmıştır. Diğer gruplar ise hanehalkı reisinin evli olması 1, değilse 0 ve hanehalkı reisinin eşi ölmüş, boşanmış ya da eşinden ayrı yaşıyor olması 1, değilse 0 değerini alacak şekilde modele kukla değişken olarak eklenmiştir.

Hanehalkı reisinin yaşı ve hanehalkı reisinin yaşının kareside modelin açıklayıcı değişkenleri arasındadır.

Çalışılan işin niteliği, kriz gibi iş piyasasının istikrarsız olduğu dönemlerde hangi iş kollarında çalışanların işten çıkarılma olasılığının daha yüksek olduğunu saptamada kullanılabilecek önemli göstergelerdendir. Bu nedenle hanehalkı reisinin iş durumu 4 gruba ayrıştırılarak modele kukla değişken olarak eklenmiştir. Kukla değişkenler hanehalkı reisinin işveren olması durumu temel değişken(referans) olmak üzere, hanehalkı reisinin ücretli ve yevmiyeli olması, hanehalkı reisinin maaşlı olması ve hanehalkı reisinin kendi hesabına çalışıyor olması şeklinde kodlanmıştır.

Son 20 yılda Adana, Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerinden önemli ölçüde zorunlu göç almıştır. Bu bölgelerden göç edenlerin eğitim düzeylerinin düşük olmasının yanı sıra, sosyal dışlanma nedeniyle de işgücü piyasasına katılımında dezavantajlı olan kesimdir. Benzer şekilde, AB uyum yasaları çerçevesinde tarımda yaşanan çözümler nedeniyle kırsaldan kentsel alana iş edinme amacıyla da önemli göçler olmaktadır. Bu nedenle sözü edilen etkilerin kriz gibi dönemlerde işgücü piyasasında iş bulma ya da iş kaybetme durumları üzerindeki etkileri göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

Adana kentsel alanda hanehalkı reisinin zorunlu göç ile gelmiş olması ve iş bulabilme umudu ile göç etmiş olması durumlarını gösteren kukla değişkenler modele eklenmiştir. Hanehalkı reisinin Adana'ya, büyükşehir olması, eğitim vb. amaçlarla göç etme durumu temel değişken(referans değişken) olarak alınmıştır.

Son olarak, yüksek vasıflı iş ile yüksek gelir arasındaki doğrusal ilişkinin büyüklüğünü saptamak için hanehalkı toplam gelirinin logaritması modelde kullanılan diğer bir açıklayıcı değişkendir.

Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde Adana kentsel alanda hanehalkı reislerinin %31,3'ünün ilkokul,

ilköğretim öğrenim düzeyinde, %49'u ortaokul-lise öğrenim düzeyinde ve %15,3'ü üniversite öğrenim düzeyindedir. 2008 ekonomik krizi nedeniyle işini kaybeden hanehalkı reislerinin %24,6'sı ilköğretim, %60,9'u ortaokul-lise ve %14,3'ü üniversite öğrenim düzeyindedir.

Hanehalkı reislerinin %72'sinin evli, %18,7'sinin ise hiç evlenmemiş olduğu görülmüştür. 2008 ekonomik krizi nedeniyle işini kaybeden hanehalkı reislerinin medeni durumları incelendiğinde %29,8'inin hiç evlenmemiş olduğu, %64,9'unun da evli olduğu belirlenmiştir.

Hanehalkı reislerinin %48'i maaşlı, %7,7'si ücretli veya yevmiyeli ve %5,3'ü kendi hesabına çalışmaktadır. 2008 ekonomik krizi nedeniyle işini kaybeden hanehalkı reislerinin %56,5'i maaşlı, %9,3'ü ücretli-yevmiyeli ve %2,5'i kendi hesabına çalışanlardan oluşmaktadır.

Anket yapılan hanelerin %6,7'si zorunlu göç nedeniyle, %16,7'si iş bulabilme umuduyla Adana'ya göç etmişlerdir. 2008 Ekonomik krizi nedeniyle işini kaybeden hanehalkı reislerinin %5,6'sı zorunlu göç nedeniyle, %18,6'sı iş bulabilme umuduyla Adana'ya göç etmiştir.

6.4. Modelin Bulguları

Probit modelinin tahmin sonuçları ve hesaplanan marjinal etkiler Tablo 34'te sunulmuştur.

Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenlerin önemli bir bölümü iktisadi beklentiyle uyumlu ve istatistiki olarak anlamlı elde edilmiştir.

Araştırmanın en önemli bulgularından biri, eğitim düzeyinin okur-yazar değil ya da diplomasız olduğu hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılıkları, hanehalkı reisinin üniversite öğrenim düzeyinde olduğu hanelere göre negatif etkilidir. Yani, hanehalkı reisinin öğrenim düzeyinin okur-yazar değil ya da diplomasız olduğu hanelerin %1 oranında artması durumunda, sözü edilen öğrenim düzeyindeki hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılığı, öğrenim düzeyi üniversite olanlara göre %0.17 oranında azalacaktır. Bunun okur-yazar olmayan ya da diploması olmayan hanehalkı reislerinin, üniversite mezunu hanehalkı reislerine göre sosyal güvenceden yoksun, kayıt dışı sektörlerde çalışmalarından kaynaklandığı söylenebilir.

İlkokul, ortaokul ve lise öğrenim düzeyinde olan hanehalkı reislerinin kriz dönemlerinde işlerini kaybetme olasılıkları, öğrenim düzeyi üniversite olan hanehalkı

reislerine göre daha yüksektir. Öğrenim düzeyi ilkokul-ilköğretim ya da ortaokul-lise olan hanehalkı reislerinin %1 oranında artması durumunda, hanehalkı reislerinin işlerini kaybetme olasılıkları da yaklaşık %0.30 oranında artacaktır.

Hanehalkı reisinin evli ya da boşanmış, dul vb olması, kriz döneminde işini kaybetme olasılığını hiç evlenmemiş olan hanehalkı reislerine göre negatif yönlü etkilemektedir. Hanehalkı geliri ile hanehalkı reisinin işini kaybetme olasılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Hanehalkı reisinin geliri arttıkça işini kaybetme olasılığının azalacağı söylenebilir. Çünkü yüksek gelir, yüksek eğitim düzeyi ile ilişkilidir. Yüksek eğitim düzeyi de profesyonel işlerde çalışmayı gerektirir. Kriz dönemlerinde genellikle yevmiyeli ve ücretli işlerde çalışanlar işini kaybetmektedir.

Hanehalkı reisinin yaşı ile işini kaybetme olasılığı arasında aynı yönlü bir ilişki, yaşın karesiyle ters yönlü bir ilişki vardır. Hanehalkı reisinin ortalama yaşının 40 olduğu dikkate alındığında, bu yaş dolaylarında olan hanehalkı reislerinin kriz nedeniyle işini kaybetme olasılıklarının yüksek olduğu, ancak 40 yaşın üzerindeki hanehalkı reislerinde ise düşük olduğu söylenebilir.

Hanehalkı reisinin ücretli ve yevmiyeli çalışıyor olması hanehalkı reisinin işini kaybetme olasılığını artıracak, hanehalkı reisinin işveren olması durumunda da hanehalkı reisinin işini kaybetme olasılığı pozitif yönlü olacaktır. Ancak, hanehalkı reisinin kendi hesabına çalışıyor olması negatif yönlü etkileyecektir.

Adana kentsel alana zorunlu göç etmiş ve iş bulma ümidiyle gelen hanelerde, hanehalkı reisinin kriz dönemlerinde işini kaybetme olasılığı yüksektir.

Tablo 34

Probit Modelinin Parametre Tahminleri

Değişkenler	Parametre	z-test değeri	Marjinal Etki
Sabit Katsayı	1.501	1.997	
EGIT1	-0.387	-2.188	-0.1703
EGIT2	0.672	2.580	0.301
EGIT3	0.678	2.666	0.304
MEDENI2	-0.379	-1.971	-0.170
MEDENI3	-1.036	-2.453	-0.465
LGEL	-0.153	-1.496	-0.068
YAS1	0.087	3.906	0.039
YASKARE	-0.002	-2.164	-0.0008
IS1	-0.220	-2.348	-0.098
IS2	-0.165	-0.714	-0.074
IS3	-1.408	-3.209	-0.632
GOC1	0.124	2.020	0.056
GOC2	0.101	2.425	0.045
-LogL	139.6065		
Mc Fadden R²	0.3260		

BÖLÜM VII

SONUÇ

7.1. Sonuç ve Öneriler

ABD'nin 2001 yılında ekonomide yaşanan durgunluğu aşmak için faiz oranlarını düşürmesi nedeniyle piyasalarda nakit para artmıştır. Bu durum emlak piyasasına olan talebi artırmış ve emlak fiyatlarının değerinin üzerine çıkmasına sebep olmuştur. Emlak piyasalarındaki fiyat artışından ve düşük faizlerden yararlanmak isteyen yatırımcılar mortgage kredisi kullanarak emlak satın almaya yönelmiştir. Yatırım bankaları kredi alacaklarını satın alarak menkul kıymetleştirmiş ve bu menkul kıymetleri kurumsal yatırımcılara, hedge fonlara ve finansal kurumlara satmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının menkul kıymetleri ihraç eden kurumlara yüksek not vermesi de yatırımcıları cesaretlendirmiştir. Böylece ABD'de konut fiyatlarındaki değişimler tüm dünyada finans sektörünü etkileyen bir aktör haline gelmiştir. Konut fiyatlarının 2007 yılına kadar düzenli artması nedeniyle kredilerin geri ödemesinde yaşanan sorunlar, konutun satılıp kalan kredi taksitlerinin tahsil edilebiliyor olması sebebiyle önemsenmemiştir. 2006 yılında ABD'de enflasyonla mücadele için faiz oranlarının artırılması değişken faizle kredi kullanan bireylerin geri ödemelerinde sıkıntılar yaşanmasına sebep olmuştur. 2007 yılında haciz edilen konut sayısı 1,3 milyona ulaşmıştır. Bankaların kredileri tahsil etmek için konutları satışa çıkarması ve yüksek faiz nedeniyle emlak satın almanın cazibesini yitirmesi konut fiyatlarını düşürmüştür. Bankalar, kredi taksitlerini tahsil edememesi sebebiyle zarar etmiştir. Kredilerin menkul kıymetleştirilip ABD dışındaki ülkelere de satılmış olması tüm finans sektörünü içine alan bir kriz meydana getirmiştir.

2007 yılı sonunda ABD'de başlayan kriz, 2008 yılında tüm dünyada hissedilmeye başlanmıştır. 2007 yılında dünya ekonomisindeki büyüme oranı %4,3 iken 2008 yılında %1,8'e gerilemiş, 2009 yılında ise %1,7 daralmıştır. Dünya ticaret hacmi 2009 yılında, 2008 yılına göre %10,7 azalmıştır. ABD ekonomisinde 2008 yılında %0,3 ve 2009 yılında %2,8 daralma gözlenmiştir. Ekonomide görülen daralmalar işsizlik verilerini de etkilemiştir. 2008 yılında ABD'de %5,8, Japonya'da %4,0, Rusya'da %6,2, Euro bölgesinde %7,6 olan işsizlik oranı 2009 yılında ABD'de %9,3'e, Japonya'da %5,1'e, Rusya'da %8,2'ye ve Euro bölgesinde %9,7'ye çıkmıştır. 2008 ve 2009 yılında ekonomide gerçekleşen daralma nedeniyle enflasyon oranlarında genel olarak düşüş

yaşanmıştır. Japonya'da 2009-2012 döneminde deflasyon görülmüştür. 2002 yılında ABD'nin dünya ekonomisindeki payı %21,1 iken 2014 yılında %16,1'e gerilemiştir.

Dünya'da krizin ekonomik göstergelerde ciddi anlamda hissedildiği 2009 yılında Çin ekonomisi %9,2, Hindistan ekonomisi de %8,5 büyümüştür. Kriz döneminde ve sonrasında Çin'de ve Hindistan'da işsizlik verilerinde olumsuz bir değişim yoktur. 2010 yılında Çin'in ve Hindistan'ın dünya ekonomisindeki payları sırasıyla %13,6 ve %5,4 iken 2014 yılında sırasıyla %16,3'e ve %6,6'ya yükselmiştir.

Türkiye'de finans sektörü 2000-2001 yıllarında yaşanan kriz sonrası alınan tedbirler nedeniyle küresel krizden gelişmiş ülkelere göre daha az etkilenmiştir. Türkiye'de mortgage ve türev piyasasının gelişmemiş olması finans sektörünün krizden etkilenme derecesini azaltmıştır. 2008 yılında ABD'de konut kredilerinin GSMH oranı %70'lerin üzerindeyken Türkiye'de bu oran %4 düzeyindedir. Dünya'da krizin hissedildiği 2008-2009 yıllarında Türkiye'de banka sayısında değişik görülmemiş, şube ve çalışan sayısı artmıştır. 2007 yılında 22 milyar dolar olan doğrudan yatırım girişi 2009 yılında 8,58 milyar dolara gerilemiştir. 2009 yılında dünya ticaret hacminde görülen daralma Türkiye'yi de etkilemiştir. İhracatta yaklaşık 30 milyar dolar ve ithalatta yaklaşık 61 milyar dolar düşüş görülmüştür.

Türkiye'de 2007 yılında %4,7 olan büyüme oranı sanayi sektörünün etkisiyle 2008 yılında %0,7'ye gerilemiştir. 2009 yılında sanayi sektöründe görülen %8,6 daralmanın etkisiyle ekonomi %4,8 daralmıştır. Enflasyon 2008 yılında %10,06 iken 2009 yılında %6,53'e gerilemiştir. Kriz nedeniyle dış piyasadaki durgunluk ve iç piyasadaki talep daralması nedeniyle işletmeler işçi çıkarmış ve işsizlik artmıştır. 2008 yılında %10 olan işsizlik oranı, 2009 yılında %13,1'e yükselmiştir. Sadece bir yılda işsiz sayısında %30'un üzerinde artış görülmüştür. 2009 yılında 15-19 ve 19-24 yaş grubundaki işsizlik oranları %23,6 ve %26,3 olarak gerçekleşmiştir.

Adana ilinde 2008 yılında %20,5 olan işsizlik oranı 2009 yılında %26,5'e yükselmiştir. 2009 yılında işsizlik oranının yüksek olmasında aynı yılda ihracatın ve ithalatın daralmasının da etkili olduğu söylenebilir. Kriz döneminde Adana ilinde 15-19 ve 20-24 yaş grubundaki işsizlik oranı diğer yaş gruplarındaki işsizlik oranından yüksektir. Son 20 yılda Adana önemli ölçüde göç almıştır. Bu göçler ve ildeki iş imkanlarının yetersizliği sebebiyle Adana ilinde kriz döneminde ve sonrasında görülen işsizlik oranının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir.

Adana kentsel alanda yapılan ankette hanehalkı reislerinin yaş ortalaması 40'tır. Kriz döneminde işini kaybetmeyenlerin aylık geliri ortalama 1097 TL iken işini

kaybedip iş bulanların yeni işindeki aylık geliri ortalama 908,6 TL'dir. (Çıkarıldıkları işteki aylık geliri ortalama 794,7 TL) İşini kaybetmeyenler, işini kaybedip iş bulanlardan yaklaşık %20 daha fazla gelire sahiptir. İşini kaybetmeyenlerin ortalama çalışma süresi 11,73 yıl, işini kaybedenlerin çıkarıldığı işteki ortalama çalışma süresi 4,5 yıldır. Bu durum aynı işte çalışma süresi ile işini kaybetme olasılığı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. İşini kaybedip iş bulanların ortalama işsiz kalma süreleri 1,06 yıldır. İşini kaybeden 161 bireyden 57'sinin(%35) ortalama 1,41 yıl iş bulamamış olduğu belirlenmiştir. İş bulamayanların %86'sı aile veya eş yardımıyla, %8,8'i işsizlik maaşı ile geçimini sağlamaktadır.

Ankete katılan 300 hanenin toplam hane geliri kriz sonrası ortalama 49 TL azalmış, toplam harcaması 50 TL artmıştır. Her 3 haneden 2'sinin aylık geliri, aylık masraflarını karşılamaya yetmemektedir. Kriz sonrası sağlık(ilaç maliyeti %57 ve muayene, röntgen, diş vb. %88) ve eğitim(dershane ve özel amaçlı kurs %119,4 ve okul kitapları, öğrenim katkı payı %108) maliyetlerinde önemli artış görülmüştür. Gıda harcaması %27,7 ile %48,3 arasında artmıştır. Elektrik, su, tüp, telefon, yakacak vb. fatura maliyeti %24,4 artmıştır. Son iki yılda hanelerin %27,3'ünün elektrik, %29,3'ünün su ve %29'unun telefon faturasını ödemekte zorlandığı saptanmıştır.

Kriz sonrası müstakil evde yaşayanların oranı %4,7 azalmış, apartmanda yaşayanların oranı %5,3 artmıştır. Kira bedelinde ortalama %20,7 artış olmuştur. Hanelerin %27,8'i son iki yılda kira ödemesinde zorlanmıştır. Ankete katılanların %34'ü Adana'ya göç ettiğini belirtmiştir. Göç ile gelen 2 kişiden 1'i iş bulma ümidiyle göç etmiştir. Göç edenlerin %56,4'ü Akdeniz, %24,5'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinden gelmiştir.

Toplu alışveriş yapanların oranı kriz öncesi %67 iken kriz sonrası %55,5'e gerilemiştir. Toplu alışveriş yapan 10 kişiden 7'si ayda bir alışveriş yapmaktadır. Toplu alışverişin ortalama maliyeti 169,46 TL'den 208,93 TL'ye yükselmiştir. Her 6 kişiden 5'i pazardan alışveriş yaptığını belirtmiştir. Süpermarketten alışveriş yapanların sayısı azalmış, eve yakın marketten alışveriş yapanların sayısı artmıştır. Gıda alışverişini nakit yapanların sayısı azalmış, veresiye yapanların sayısı artmıştır.

Kriz sonrası banka kredisi, akraba, başka şahıslar ve kredi kartıyla borçlananların oranında %100'ün üzerinde artış olmuştur. Akraba ve başka şahıslardan alınan borç miktarı ortalaması kriz öncesinin 6 katından fazla artmıştır. Kredi kartına borçlanılan tutar kriz öncesine göre %46,6 azalmıştır. Kredi kartı kullananların %49,8'i

ödemede zorlandığını belirtmiştir. 31 hane son bir yıl içinde başka kişi(komşu akraba), kurum ve kuruluşlara karşılıksız yardım yapmıştır.(ortalama 250,64 TL)

Hanehalkı reislerinin %24,7'sinin ve hanehalkı reislerinin eşlerinin %25,9'unun son iki yılda ekonomik zorluklar nedeniyle evliliklerinde yaşadıkları huzursuzluk artmıştır. Ankete katılanların büyük çoğunluğunun son iki yılda kendine güveni ve zorluklarla baş etme gücü azalmıştır.

Ankete katılan bireylerin sosyo-ekonomik özelliklerinin işini kaybetme olasılığı üzerindeki etkilerini belirlemek amaçlandığından probit modeli kullanılmıştır. Bağımlı değişken hanehalkı reisi işini işini kaybetmişse 1, işini kaybetmemişse 0 değerleri alacak şekilde kodlanmıştır.

Hanehalkı reisinin evli yada boşanmış, dul vb. olması işini kaybetme olasılığını negatif yönlü etkilemektedir. Evli olan hanehalkı reisi oranının %1 artması durumunda işlerini kaybetme olasılıkları hiç evlenmemiş hanehalkı reislerine göre %0,17 oranında azalacaktır.

Eğitim düzeyi ilkokul, ortaokul veya lise olan hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılığı eğitim düzeyi yüksek olan hanehalkı reislerinden daha fazladır. Bu durum TR62(Adana,Mersin) bölgesindeki eğitim durumuna göre işsizlik verileriyle uyusmaktadır. Yüksek eğitim düzeyindeki bireylerin profesyonel işlerde çalışması işini kaybetme olasılığını azaltmaktadır.

Kendi hesabına çalışan hanehalkı reisi oranının %1 artması durumunda işlerini kaybetme olasılıkları işveren olan hanehalkı reislerine göre %0,63 oranında azalmaktadır. Hanehalkı reisinin kendi hesabına çalışıyor olması işini kaybetme olasılığını negatif yönlü etkilemektedir.

Adana'ya göç etmemiş hanelerde hanehalkı reislerinin işini kaybetme olasılığı göç etmiş olan hanelerdeki hanehalkı reislerinden daha düşüktür.

Hanehalkı reisinin geliri ile işini kaybetme olasılığı arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Bireylerin gelirindeki artış işsiz kalma olasılığını azaltmaktadır. Kişilerin yaşı da işsiz kalma olasılığı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. 40-45 yaş grubuna kadar bireyin işini kaybetme olasılığını pozitif yönlü, bu yaş grubundan sonra negatif yönlü etkilemektedir. Bu durum Adana ilinde gençlerin işini kaybetme olasılığının daha fazla olduğunu göstermektedir. Türkiye genelindeki ve TR62(Adana,Mersin) bölgesindeki yaş grubuna göre işsizlik verileriyle de uyusmaktadır.

Adana ilinde işsizlik oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Son 20 yılda Adana ilinin dışarıdan göç alması işsizliğin artışında etkili olmuştur. Göç ile birlikte Adana ilinde çalışma çağındaki nüfus, istihdam miktarından daha fazla artmıştır. İl dışından alınan göçün de etkisiyle 2010 yılı verilerine göre işsizlik oranı en yüksek olan il Adana olmuştur. Özellikle göç ile gelen işgücüne katılabilecek durumdaki nüfus ve yüksek öğrenim mezunu olmayan gençler kurslar vasıtasıyla meslek edindirilmeli ve devlet destekli olarak işletmelerde istihdam edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acar, O. (2012). 2001 krizi sonrası yeniden yapılandırılan Türk bankacılığının 2008 küresel krizinden olumsuz etkilenen ülkelerden ayrışması üzerine bir model önerisi. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Afşar, M. (2011). Küresel kriz ve Türk bankacılık sektörüne yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ekim* , 6(2), 143-171.
- Akıncı, A. (2015). Küresel krizde maliye politikasının etkinliği: Türkiye uygulaması. Doktora tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Akdağ, R.E. (2012). 2008 Yılında başlayan küresel krizde, Türkiye’de uygulanan para ve maliye politikalarının ülke ekonomisine etkileri. Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Alkan, A. L. (2009). *Küresel sistemik krizin anatomisi*. İstanbul: Scala.
- Anbar, A. (2009). Hedge fonlar ve hedge fonların finansal sistem üzerindeki etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi Cilt XXVI, Sayı 1*, 415-442.
- Ar, K. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye’de ücretlerin gelişimi*. http://www.kamu-is.org.tr/pdf/kamil_necdet_ar.pdf Erişim Tarihi: 22.12.2010.
- Ardıç, H. (2004). 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin TCMB bilançosunda yarattığı hareketlerin incelenmesi. Uzmanlık yeterlilik tezi, TCMB, Ankara.
- Ataç, B. (1999). *Maliye politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim-Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı.
- Bastı, E. (2009). 2008 global financial crisis and the Turkish financial system. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c. 18, s. 2*, 89-103.
- Bayrak, M. ve Kanca, O.C. (2013). 2008 yılı küresel finans krizinin Türkiye’de bazı makroekonomik değişkenler üzerine etkisi ve uygulanan maliye politikalarının cevabı. 28. *Maliye Sempozyumu içinde (s.84-110)*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. (2012, Aralık). *Türk bankacılık sektörü genel görünümü - Aralık 2011*. http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSGG/10630tbs_genel_gorunum_aralik_2011.pdf, Erişim Tarihi: 22.02.2013
- Bilgin, M. H. (2004). Döviz kuru işsizlik ilişkisi: Türkiye üzerine bir inceleme. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*, 80-94.

- Boratav, K. (2003). Türkiye ekonomisinde istikrar: Bugünü ve yarını. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, yıl:18, sayı:205, 6-41.
- Bulut, Ü. (2011). Küresel kriz ortamında bankacılık sektörü ve reel sektör ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Cafri, R. (2009). Adana ilinde yoksulluk analizi: Sınırlı bağımlı değişkenli modellerle bir inceleme. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Coşkun, M. (1998). Ekonomik kriz dönemlerinde işletmelerde finansal yönetim. Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Çapraz, N. (2001). *Ekonomik bunalımların Dünya'da ve Türkiye'de yansımaları*. İstanbul: Der.
- Çimenoglu, A. ve Yentürk, N. (2009). *Impacts of international capital inflows on the Turkish economy*.
http://www.bilkent.edu.tr/%7Eyeldanbs/Yazilar_Uye/YenturkCimenEkim02.doc
Erişim Tarihi: 17.11.2010.
- Demir, F., Ermişoğlu, E., Karabıyık ve A., Küçük, A. (2008). ABD mortgage krizi. *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Çalışma Tebliği*, Sayı:3,1-68
- Doğan, D. (2005). Türkiye'de yaşanan 2001 yılı finansal krizi ve firmalar üzerine etkileri: İMKB'de bir uygulama. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Duman, E. (2011). Krizlerin anatomisi: 1929 ekonomik buhranı ve 2008 küresel krizinin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- Durmuş, M. (2009). *Kapitalizmin krizi-2008 krizinin eleştirel bir çözümlemesi*. İstanbul: Tan Kitabevi.
- Eğilmez, M. (2013). *Küresel finans krizi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Eğilmez, M. (2015). *Dünya gelir pastası ve Türkiye'nin payı*
<http://www.mahfiegilmez.com/2015/04/dunya-gelir-pastas-ve-turkiyenin-pay.html>, Erişim Tarihi: 25.08.2016
- Emlak Konut. (2016, Haziran). *Kapsamlı gayrimenkul sektör raporu*.
http://www.emlakkonut.com.tr/_Assets/Upload/Images/file/2016-Haziran-Konut-Raporu.pdf, Erişim Tarihi: 05.09.2016
- Erçel, G. (1999). *2000 yılı enflasyonu düşürme programı: Kur ve para politikası uygulaması*.

- <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>, Erişim Tarihi: 22.12.2010
- Erdoğan, B. (2006). Gelişmekte olan ülkelerde finansal krizler ve finansal kriz modelleri. Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Eroğlu, B.C. (2012). 2008 Küresel krizinin Türk bankacılık sektörüne etkisi. Yüksek lisans tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Ersoy, H. (2007). Finansal krizlerin çözümleme süreçleri ve yöntemleri (Türkiye-Kore-Meksika deneyimlerinin karşılaştırmalı analizi). Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Greene, W. H. (2002). *Econometric analysis* (6th Edition). New Jersey: Prentice Hall.
- Gorton, G. B. (2008). The subprime panic. *NBER Working Paper Series, No: 14398, October*, 1-38.
- Gujarati, D. (2006). *Temel ekonometri* (Çev., Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, E. (2002). Finansal serbestleşme politikaları ve finansal krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye krizleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 27*.
- Hazine Müsteşarlığı, (2016, Ağustos). *Türkiye ekonomisi sunumu*.
https://www.hazine.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FEkonomi_Sunumu.pdf, Erişim Tarihi: 05.09.2016
- IMF (2016), *World economic outlook database*.
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/index.aspx>, Erişim Tarihi: 22.08.2016
- İbiş, E. (2013). 2001 krizi: Türk bankacılık sektörü üzerine etkisi. Yüksek lisans tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.
- İncekara, B. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye’de işsizlik. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- İş ve İşçi Bulma Kurumu. (2012). *2012 yılı faaliyet raporu*.
<http://www.iskur.gov.tr/kurumsalbilgi/raporlar.aspx>, Erişim Tarihi: 11.09.2016

- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Uluslararası ekonomik göstergeler*.
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/567/Uluslararası%20Ekonomik%20Göstergeler-2013.pdf>, Erişim Tarihi: 22.08.2016
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/548/SEGE-2011.pdf>, Erişim Tarihi: 25.10.2016
- Kaminsky, G L. ve Reinhart, C. M. (1999). The twin crises: The causes of banking and balance-of-payments problems. *American Economic Review*, 89, 473-500.
- Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye'de ekonomik krizler ve hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Yıl: 7, Sayı 41*, 174-182.
- Korkmaz, İ. ve Tay, A. (2011). Küresel kriz, Türkiye'ye etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(2)*, 112.
- Köse, S. (2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 istikrar programlarının karşılaştırılması. *Devlet Planlama Teşkilatı Planlama Dergisi, DPT'nin Kuruluşunun 42. Yılı-Özel Sayı*
- Marion, P. N. (1999). Some parallels between currency and banking crises.international finance and financial crises. *USA:Kluwer Academic Publishers*, 1-18.
- Marshall, D. (1998). *Understanding the Asian crises: Systemic risk as coordination failure, economic perspectives*.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=C40015FDB716D911D1CBACD8D36884DB?doi=10.1.1.197.9934&rep=rep1&type=pdf>, Erişim Tarihi: 25.08.2016
- Özçuban, A. (2011). Türkiye'de finansal krizler ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması: 1994 ve 2001 krizlerinin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Özdemir, L. (2013). 2008 küresel ekonomik krizinin işletmeler üzerindeki etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, Cilt:14, Sayı:2*, 249-265.
- Özdemir, Y. G. ve Özdemir, A. M. (2008). *Sermayenin adaleti, Türkiye'de emek ve sosyal politika*. Ankara: Dipnot.
- Özsoylu, A. F., Ünlükaptan, İ. ve Akdoğan, M.G. (2010). *Küresel kriz ve Türkiye*. Adana: Karahan.
- Saltoğlu, B. (2015). *Türev araçlar, piyasalar ve risk yönetimi*.
<http://www.spl.com.tr/Home/Content/23>, Erişim Tarihi: 05.12.2015

- Sapir, J. (2008). Global finance in crisis. *Real-World Economics Review*, No:46, 82-101.
- Siverekli, D.E. (2004). *Türkiye ekonomik kriz borç üçgeni*. Muğla Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Tartışma Tebliğleri, Muğla.
- Somçağ, S. (2006). *Türkiye'nin ekonomik krizi oluşumu ve çıkış yolları*. İstanbul: 2006.
- Sönmez, M. (2009). *100 soruda küresel kriz ve Türkiye*. İstanbul: Alan.
- Stiglitz, E.J. (2002). *Küreselleşme büyük hayal kırıklığı*. İstanbul: Plan B.
- Şahin, H. (2002) *Türkiye ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Uludağ, İ. ve Arıcan, E. (2003). *Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Der.
- Uygur E. (2001). *Krizden krize Türkiye: 2000 kasım ve 2001 şubat krizleri*. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>, Erişim Tarihi:02.03.2010
- Ümit, A. Ö. ve Bulut, E. (2013). Türkiye’de işsizliği etkileyen faktörlerin kısmi en küçük kareler regresyon yöntemi ile analizi: 2005-2010 dönemi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:37, 131-142.
- Toprak, M. ve Demir, O. (2005). Türk bankacılık sektörü: Sorunlar, krizler ve arayışlar. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, c. 2, s. 2.
- Traş, M. F. (2010). Türkiye’de çocuk istihdamının belirleyicileri. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Tumay, G. (2010). 2008 küresel krizinin işletmelere etkisi: Aydın ili üzerine bir araştırma. Yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın
- Turgut, A. (2007). Türleri, nedenleri ve göstergeleriyle finansal krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 20, Sayı: 4 – 5*, 38-39.
- Turgut, A. (2006). Finansal entegrasyon ve finansal krizler: Türkiye örneği (1994,2000 ve 2001 krizleri). Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (2001). *Savurganlık Raporu*. http://www.belgenet.com/eko/tobb_savurganlik.html, Erişim Tarihi: 22.12.2010
- TÜİK, *İstatistiksel tablolar*. <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, Erişim Tarihi: 23.08.2016
- Türkiye Vakıflar Bankası. (2003). *Türk bankacılık sektörünün 10 yıllık gelişimi*. Sektör Araştırmaları Serisi/no:29, Ankara.
- Türkkan, E. (2006). *Ekonomik kriz ve güven faktörü*. İstanbul: Arıkan.
- Ural, M. (2003). Finansal krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF, Cilt 18, sayı 1*, 11-25.
- Worldbank, *World Development Indicators*. <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>, Erişim Tarihi: 22.08.2016

Yay, T., Yay, G.G. ve Yılmaz, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde finansal krizler ve finansal düzenlemeler*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.

Yeldan, E. (2001). *Küreselleşme sürecinde Türkiye ekonomisi: Bölüşüm, birikim ve büyüme*. İstanbul: İletişim.

Soru 4) Oturulan konutun tipi/mülkiyet durumu vb

	Kriz öncesi	Kriz sonrası
Oturulan konutun tipi 1) Lüks bina(köşk, villa, yalı vb), 2) Müstakil ev, 3) Apartman 4) Bodrum/zemin katı, 5) Normal kat 6) Çatı katı 7) Dupleks katı, 8) Gecekondu, 9) Diğer (belirtiniz)		
Oturulan konutun mülkiyet durumu nedir? 1) Ev sahibi, 2) Kiracı, 3)Lojman 4) Diğer		
Ödenen kira bedeli (Ay/TL)		
Bu konutta kaç yıldır oturmaktasınız.		
Oturulan konutun oda sayısı (salon dahil)		
Oturulan konutun metre karesi		
Kaç yıldan beri Adana'da ikamet ediyor?		
Adana'da ikamet etmeden önce nerede ikamet ediyordu?		
Adanaya'ya göç etme nedeni? 1)Zorunlu göç 2)İş bulabilme umudu 3) Büyük şehir 4) Eğitim 5) Diğer		
Aile tipi: 1) Çekirdek aile 2) Geniş aile (anne-baba ile yaşıyor) 3) Yalnız yaşıyor (eşi ve çocukları memlekette) 4) Diğer		

Soru 5) Toplam Hanehalkı Geliri ve Toplam Hanehalkı Harcaması (TL)

	Kriz Öncesi	Kriz Sonrası
Toplam Hane Geliri Ne kadar (TL)		
Toplam Harcama Ne kadar (TL)		
Tasarruf yapıyor mu? 1)Evet 2)Hayır *cevap evet ise tasarruf yapılan kısım yazılacak?		
Tasarrufunuz bir aylık masrafınızı karşılayacak kadar mı? 1)Evet 2)Hayır		
Aylık gelir aylık masrafları karşılıyor mu? 1)Evet 2)Hayır		
Yeşil kartınız var mı? 1)Evet 2)hayır		

*Evet cevabı verenler için doğrudan tasarruf yazılacak

Soru 6) Çalışan Birey Sayısı/ Okula Giden Çocuk Sayısı Değişti mi?

	Kriz Öncesi		Kriz Sonrası	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Hanede çalışan birey sayısı				
Okula giden çocuk sayısı				

Soru 7) HANEHALKININ TÜKETİM ALIŞKANLIKLARI VE HARCAMALARI NDAKİ DEĞİŞİM

Anket ayı için sorulacak		Kriz öncesi		Kriz sonrası		Kriz nedeniyle değişme	
		Var mı? 1. Evet 2. Hayır	Aylık Harcama TL	Var mı? 1. Evet 2. Hayır	Aylık Harcama TL	1) Azaldı 2) Arttı	Harcamadaki değişim TL
GIDA	1. Otel, lokanta, pastane, açık büfe, dönerci, kebabçı, vb. yerler de yapılan harcama						
	2. Hanenizde sigara, tütün, puro içen birey						
	3. Hanenizde alkollü içecek içen birey						
	4. Hanenizde kendi ürettiğiniz bitkisel (domates, un, vb.) veya hayvansal (süt, peynir, yumurta, vb.) ürünleri kullanıyor musunuz?						
SAĞLIK	5. Hanenizde sürekli ilaç kullanması gereken birey var mı? (kalp, romatizma, tansiyon vb.)						
	6. Doktor muayene ücretleri, röntgen, diş, vb. tedaviler						
ULAŞTIRMA	7. Hanenizde işyerine, okula, kreşe, gidiş-geliş için ulaşım harcaması yapan birey var mı? (Servis ücreti, dolmuş ve otobüs ücreti, benzin alımı, otomobil tamiri vb)						
EĞLENCE VE KÜLTÜR	8. Hanenizde günlük gazete satın alma alışkanlığı var mı?						
	9. Hanenizde aylık/haftalık dergi veya mecmua satın alma alışkanlığı var mı?						
	10. Hanenizde sinema, tiyatro, konser vb. yerlere gitme alışkanlığı olan birey var mı?						
	11. Hanenizde spor toto, sayısal loto, piyango, altılı ganyan, vb. şans oyunları oynayan, oyuncak, ders dışı kitap, kırtasiye, sporla ilgili aletler vb alan birey var mı?						
	Tatil, tur, gezi						
EĞİTİM	12. Hanenizde kreşe veya anaokuluna devam eden çocuk var mı?						
	13. Hanenizde özel okulda paralı (ilköğretim, lise, üniversite) öğrenim yapan birey var mı?						
	14. Hanenizde dershaneye, özel amaçlı kursa (bilgisayar, yabancı dil, sürücü kursu, spor kursu vb.), devam eden birey veya özel ders alan var mı?						
	15. Okul kitapları, öğrenim katkı payı vb						
KONUT, SU, ELEKTRİK.	16. Kapıcı ücreti, aidatlar, badana, boya malzemesi ve ücreti, kapı, pencere, kilit, lavabo, musluk, vb ev tamir bakım masrafi						
	17. Konut kira veya izafi kira						

Soru 9) Hanehalkının alışveriş yapma durumu

	Kriz Öncesi	Kriz Sonrası
Hanede toplu-alışveriş yapma alışkanlığınız var mı? 1) Evet 2) Hayır		
Toplu-alışveriş yapma sıklığınız nedir? 1) On beş günde bir 2) Ayda 1 3) iki ayda bir 4) Diğer		
Toplu alışverişte aylık ne kadar harcama yaparsınız (TL)?		
Hanenizin pazara gitme alışkanlığı var mı? 1) Evet 2) Hayır		
Hangi sıklıkla gidirsiniz? 1) Haftada 1, 2) Haftada 2 3) On beş günde bir 4) Ayda 1		
Genellikle hangi saatte pazara gidersiniz? 1) Sabah saatleri 2) Öğle saatleri 3) Akşam saatleri		
Pazarda aylık ortalama ne kadar harcama yaparsınız(TL)?		
Nereden genellikle alışveriş yaparsınız? 1) Bakkal 2)Eve yakın market 3)Süper/hipermarket 4)Diğer		
Genellikle gıda alışverişlerinizi nasıl yaparsınız? 1)Nakit 2) veresiye 3) kredi kartı 4) Diğer		

Soru 10) Hanehalkının aldığı borç (TL)

	Kriz Öncesi	Kriz Sonrası
Alınan borç türü		
Banka kredisi		
Kooperatif		
Akraba		
Başka şahıslar		
Mağazalar		
Kredi kartı borçları		
Diğer		

Soru 11) Devletten, yurtdışından, özel kişi (akraba vb) veya kuruluşlardan aynı veya nakdi karşılıksız olarak transfer geliri elde ettiyseniz türünü ve elde ettiğiniz toplam (aynı ve nakdi) geliri belirtiniz.

Emekli maaşı	1 ☐	Nafaka	6 ☐
Yaşlılık maaşı, fak-fuk fonu vb.	2 ☐	Diğer.....	7 ☐
Karşılıksız yardım	3 ☐	Elde etmedim	8 ☐
Burs	4 ☐	Elde Edilen Gelir (TL)	
İşçi döviz	5 ☐		

12) Hanehalkının kriz nedeniyle alışım veya satışı yaptığı Gayrimenkul/Menkul bilgisi

Yatırım mallarının türü	Alış yapıldı mı? 1)Evet 2)Hayır	Toplam alış değeri (TL)	Satış yapıldı mı? 1)Evet 2)Hayır	Toplam satış değeri (TL)
Ev				
Arsa				
Tarla-Bağ-Bahçe				
Sera				
Dükkan				
Döviz				
Hisse senedi				
Tahvil				
Altın				
Diğer				

Soru 13) Son bir yıl içinde başka kişi (komşu, akraba vb.) kurum veya kuruluşlara satın alarak ya da parasal olarak karşılıksız yardımda buldunuz mu? Yanıtınız evet ise değeri?

1) Evet (Değeri)..... 2) Hayır

Soru 14) Hanehalkı reisinin ve eşinin son iki yıldaki sağlık durumu ve evlilik ilişkileri

	Hanehalkı reisi					Hanehalkı reisinin eşi				
	Çok fazla	fazla	Değişmedi	az	Çok az	Çok fazla	fazla	Değişmedi	az	Çok az
Fiziksel sağlık durumu										
Baş ağrısı sıklığı										
Mide problemi sıklığı										
Uykusuzluk hali										
Diğer										
Ruhsal sağlık durumu										
Sinirlilik hali										
Yorgunluk hali										
Huzursuzluk hali										
Bunalımlı olma hali										
Diğer										
Evlilik										
Aile içi şiddet										
Çocuklarla olan sorunlar										
Karı-kocanın birbiriyle olan sorunları										
Ekonomik zorluk nedeniyle huzursuzluk										
Diğer										

Soru 15) Son 2 yılda fatura ödemelerinizde sorun yaşadınız mı?

Elektrik faturası 1) Evet 2) Hayır	
Su faturası 1)Evet 2)Hayır	
Telefon faturası 1)Evet 2)Hayır	
Aylık kira 1)Evet 2)Hayır	
Kredi kartı ödemesi 1)Evet 2)Hayır	
Bakkal 1)Evet 2)Hayır	
Okul servisi 1)Evet 2)Hayır	
Yiyecek tüketiminde bir azalma oldu mu? 1)Evet 2)Hayır	
Hayatınızda kontrol edemediğiniz şeyler var mı? 1)Evet 2)Hayır	
Kişisel problemler ile başa çıkabilme konusunda kendinize güveniniz var mı? 1)Evet 2)Hayır	
Sizce hayatınızdaki zorlukların üstesinden gelme gücünüz var mı? 1)Evet 2)Hayır	

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Fatih BAYBURTLU

Doğum Tarihi : 13.07.1982

Doğum Yeri : Mersin

Email : fatih82@hotmail.com.tr

EĞİTİM BİLGİLERİ:

Lisans : Anadolu Üniversitesi, Fen Fakültesi, Matematik Bölümü

Mezuniyet Tarihi: 2007

Yüksek Lisans : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı

Mezuniyet Tarihi: 2017

İŞ DENEYİMLERİ:

2009-2010: Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Öğr. Gör. (Adıyaman)

2011-2012: Coca-Cola Satış ve Dağıtım A.Ş. Finans Elemanı (Mersin)

BELGELERİ:

- Sermaye Piyasası Faaliyetleri Düzey 3 Lisansı
- Sermaye Piyasası Faaliyetleri Türev Araçlar Lisansı